The Quatrains

of

ABOLFAT' H GHIA'TH-E-DIN EBRAHIM

KHAYAM

of

NISHABUR

Published by

TAHRIR IRAN Co.

" KASHANI BROS. "

TEHERAN. LALEZAR - ISTANBUL Sq.

TEL. { 3-6224
3-6101

CONTENTS

TAHRIR IRAN CO.

TEHERAN

PUBLISHERS' FOREWARD

It is a universally admitted fact that number of books and periodicals published in a country is an index of popularity of education among its population, while quality of such publications indicates the degree of their cultural and moral developments.

Iran has admittedly been the treasury of the world's art and education for several centuries in the past, thanks to her great men of science and literature, thousands of whose works that can rightly be claimed to have formed the foundation of the present world's civilization have descended to us as their valuable heritage. But, unfortunately, during the late centuries in consequence of motives beyond our present discourse, the educational level in this country has been depressed in comparison with those of other nations in so far as it would in no way measure with the inheritances left to us by our men of science and letter from remote centuries, such as the treasury of wisdom left to us by the glory of our history, Omar Khayyam, in the shape of quatrains, which have hitherto undergone over hundred translations into almost all the living languages of the world in copies exceeding one hundred million in number, and been appreciated by the enlightened members of the vastly different cultural societies the world over. We are now going to offer to you a portion of this valuable work.

In publishing the present volume endeavour has been made to offer to our readers an edition

unique in its kind. This aim in view, colour miniature pictures have been designed to suit each individual quatrain, the poetical translations of which have been inserted correspondingly therewith in five languages: - Perrsian, English, French, German and Arabic respectively.

As it has been our desire that the present edition may be published in the countries where the said languages are spoken, we had to select the best of the translations available in each language. Among the English translations we chose that of the famous English poet of the 19th century, Edward Fitzgerald, which has been universally appreciated in the English-speaking countries and has gained the world-wide fame for its author. Unfortunately the said poetical translation is, on the one hand, confined to only 75 quatrains and, on the other, the author has realised the quatrains according to his own taste and the depth of his investigations, and has failed to recognise them so thoroughly as did our contemporary men of letter, such as tne late Zoka-ol-Molk Foroughi, Dr. Ghani, Mr. Sadegh Hedayat, and M/s Prof. Said Nafissi, Zabih-ol-Lah Behrouz, and Dr. Etessamzadeh, but still we could find no alternative but to base this edition upon his translation for want of a more complete and recognised English version. Consequently, we had to limit this edition to the said number of quatrains as he had done, inserting translations for the other four languages in parallel therewith. In this respect, would

we have planned otherwise, the quatrains in excess of 75 had to remain at least without a recognised English translation.

The publishers have pleasure in acknowledging their deep appreciation to the respectable personalities named below for the valuable cooperations they have rendered in compiling the present volume:

1. The skilfull young artist, Mr .Akbar Tajvidi who spent three years' time in picturinng Khayyam's quartains as you see in the present book.

2. Mr. Etessamzadeh who had, twenty-five years ago, performed the poetical translation of Khayyam's quatrains in French, which brought him a literary distinction from the French Academy. He has, apart from liberally allowing us the use of the said version, translated for us a number of such quatrains in the Fitzgerald's for which French translations were lacking.

3. The German technician of Sherkate Sehami Tchap, Mr. Ehmer, who spent much time and labour in preparing the colour films.

4. Mr. Gholam Ali Tarbiyat who so kindly took the trouble of finding out from several German texts translation for 67 quatrains out of the 75 ones under consideration. Unfortunately, he could not get those for 8 quatrains from the available German versions. This shows the fact that men of letters of every nation have selected and expounded Khayyam's quatrains according to their own taste and discretions.

5. The literary man of Iranian descent, Mr. Ahmad Safi al-Najafi, residing in Syria and Lebanon for the last several years, from whose version the Arabic translations appearing in the present edition have been copied.

6. The staff of Bank Melli Press who have shown special interest in printing this volume.

We should confess, at this stage, that in spite of our efforts to bring the errata to nil, we have, unfortunately, failed to achieve our aim, and some typographical errors have been detected after the book was printed out. Considering the unavoidable difficulties that had to be encountered in printing a book in five languages, we hope that such errors may kindly be excused, but would humbly request our learned readers to please do not spare sending us their creticism in order that we could observe them in the subsequent impressions.

In conclusion, we wish to bring to the notice of our readers that we are now undertaking to publish a larger edition of this book in ten languages. For this purpose we have, besides the five languages appearing in the present volume, complete Urdu and Italian versions within our reach but would request our dear readers who may possess the Russian, Spanish, Armenian and Turkish translations to please put them at our disposal fol achievement of the said purpose. Such act of favour, apart from being a valuable service to the world's literature, will be commensurately appreciated and repaid.

Tahrir Iran Co.

Teheran

AVANT - PROPOS

L'impression et la publication des livres dans chaque pays sont les signes du développement de la culture dans ce pays. La qualité et la quantité des livres et revues dans un pays sont, proportionnellement, un critère du progrès de la mentalité populaire et de la diffusion de la littérature.

L'Iran, depuis des siècles, grâce à ses grands savants et écrivains, est considéré comme un immense trésor de la culture mondiale; des milliers d'ouvrages sont restés des littérateurs, poètes et érudits iraniens et l'on peut dire que ces oeuvres constituent les fondements de la civilisation et de la culture actuelles du Monde. Malheureusement, au cours des siècles derniers, vu le manque de soins nécessaïres, le niveau de culture en Iran, par rapport aux autres pays, a tellement baissé qu'il est fort difficile d'en indiquer la mesure.

Les Rubayat d'Omar Khayyam - ouvrage qui fait honneur à la littérature et à la science iraniennes—sont l'un des trésors littéraires de l'Iran. Ce livre a été traduit dans la plupart des pays du Monde plus de cent fois, et le nombre d'exemplaires imprimés dépasse un million.

Pour l'édition du present ouvrage, nous nous sommes efforcés d'y apporter une originalité qui le distingue parmi les autres éditions et le rende unique en son genre. Ainsi, nous avons fait préparer pour

chaque quatrain un dessin en couleurs, et les quatrains sont présentés en cinq langues et en vers (persan, anglais, français, allemand et arabe)

Expliquons maintenant pourquoi nous avons publié 75 quatrains. Au début, nous avions envisagé de faire de ce livre un article d'exportation. Pour cette raison nous avons pris comme base les 75 quatrains de FITZGÉRALD, l'illustre poète anglais, et nous avons fait correspondre à ces 75 quatrains leur traduction en vers dans les quatre autres langues.

FITZGERALD est l'un des plus grands poètes du XIX-e Siècle. Les Etrangers estiment beaucoup ses oeuvres et sa renommée est due particulièrement à sa traduction des Quatrains de Khayyam.

Toutefois, FITZGERALD, pour choisir les quatrains, s'est basé sur son goût et ses études personnels. Ainsi, malheureusement, il n'a pu reconnaitre les nombreux Quatrains que nos érudits et littéraeurs comme feu Foroughi, feu le Dr. Ghani, feu Sadegh Hedayat, M. Saïd Naficy, professeur à l'Université, M. Zabihollah Behrouz, M. A. - G, E'tessam-Zadeh et d'autres considèrent comme étant d'Omar Khayyam; et conséquemment il n'a pas composé des vers en anglais correspondants. Or, si nous avions voulu arranger le texte de notre ouvrage d'après les vers admis comme originaux par les érudits de notre pays, nous serions arrivés à ce résultat d'avoir à supprimer les quatrains de FITZGERALD et à laisser vide la place réservée au texte anglais.

Les premiers préparatifs de l'édition du pré-

sent ouvrage ont commencé en 1951 avec les tableaux en couleurs, dont l'impression a pris fin en 1955.

Les artistes et savants qui ont collaboré avec nous et nous ont aidés pour l'impression de ce livre sont les suivants:

1 - M. Akbar Tadjvidi, qui pendant trois ans a dessiné les tableaux en couleurs correspondant aux Quatrains. Vu le temps relativement court que ce jeune homme a consacré à l'étude de la peinture et de la miniature, il a fait preuve, dans la préparation de ces tableaux, d'un incontestable talent.

2 — M. Ehmer, qui travaille dans les établissements de la société anonyme Tchapp, et qui s'est donné beaucoup de peine pour la préparation des films en couleurs.

3 - M. A-G. E'tessam-Zadeh, qui ayant, il y a 25 ans, traduit en vers français les Quatrains d'Omar Khayyam - ouvrage qui fut couronné par l'Académie Française, - nous a autorisés à nous servir de sa traduction pour le texte en français et il a même bien voulu traduire directement quelques-uns des quatrains de FITZGERALD, qui n'étant pas de Khayyam, ne figurent pas dans son ouvrage d'il y a 25 ans.

4 - M. Gholam-Ali Tarbiat, qui dans plusieurs livres allemands a pu trouver 67 quatrains correspondant à ceux de Khayyam d'après la traduction anglaise de FITZGERALD. Malheureusement, il n'a pas encore réussi à se procurer la traduction des 8 autres quatrains. Cet insuccès même pour découvrir la traduction en allemand de ces huit quatrainas

démontre que les Quatrains de Khayyam son commentés différemment et acceptés ou rejetés, par les poètes et littérateurs de chaque pays.

5 – La traduction en arabe de ce livre est empruntée au livre de M. Ahmed Safi El-Nadjafi, d'origine iranienne, qui fit de longues études à Téhéran et vit depuis des années en Syrie et au Liban.

6 - L'Imprimerie de la Banque Mellie, qui est une institution technique et économique dépendant de la Banque, à apporté des soins tout particuliers pour l'impression du présent ouvrage,

En terminant, nous tenons à dire ceci qu'en dépit de toute notre attention pour qu'il n'y ait point d'erreurs et de fautes dans ce livre, malheureusement pour un ouvrage publié en cinq langues et en Iran, on peut dire qu'il est pratiquement difficile pour ne pas dire impossible de sortir de presse un livre sans aucun défaut. Ainsi, n'avons-nous pu réaliser notre désir de perfection cent pour cent, et c'est après l'impression que nous avons découvert quelques coquilles et erreurs Nous prions nos honorables lecteurs, les savants et les écrivains, de bien vouloir nous communiquer les fautes qu'ils trouveraient éventuellement dans ce livre, afin que nous les corrigions dans la deuxième édition.

Comme, après la publication de cet ouvrage, nous allons entreprendre la préparation d'un grand livre, format double de celui-ci, et en dix langues différentes, nous nous efforcerons de tenir compte de toutes les critiques pour la préparation de ce nouvel

ouvrage. Actuellement, nous possédons le texte intégral en langues italienne et ordoue, mais nos traductions en langues russe, espagnole, arménienne et turque sont incomplètes. Si nos honorables lecteurs ont les quatrains de Khayyam en ces langues et qu'ils les veuillent bien mettre à notre disposition, non seulement ils auront rendu service à la culture du pays, mais encore leur gentillesse ne restera pas sans récompense.

Société Anonyme TAHRIR IRAN
(Kachani Frères)
TEHERAN

Nachdem die Vierzeiler des Omar Khayam erstmalig im Jahre 1859 durch die Uebertragung Fitzgerald's in die englische Sprache Weltruhm gewannen und darueberhinaus seither in fast allen Sprachen der Welt herausgegeben, Liebhabern und Kunstbeflissenen zugaenglich gemacht wurden, fragt man sich, ob eine erneute Ausgabe dieser Reime im Geburtslande des Dichters, wo Mittel fuer Druck und Verlegung sehr beschraenkt sind, tatsaechlich angebracht sei.

Die Lektuere der einzelnen Vierzeiler wird hierauf die Antwort geben, und darueberhinaus wird ein Vertiefen in die persische Lyrik im Allgemeinen. die ohne Zweifel von nicht geringem Einfluss auf die Weltliteratur war, den Beweis erbringen, dass sie nicht oft genug der Oeffentlichkeit erreichbar gemacht werden kann.

Der Herausgeber hofft mit vorliegendem Buche einen bescheidenen Dienst zur Erreichung obigen Zieles geleistet zu haben, und die Anerkennung der geschaetzten Leser wird ihn zu weit groesseren Aufgaben anspornen.

Obwohl sich persische Gelehrte (1) darueber einig sind, dass Khayam viele hunderte Vierzeiler hinterlassen hat und ihm vom Volksmund sogar-ueber tausend Sinnsprueche zugeschrieben werden, beschraenkt sich der Verleger auf 75 urspruenglich von Fitzgerald uebertragene Reime, bei denen es ihm gelang sie in drei weiteren Fremdsprachen zusammenzustellen und mit diesen in Harmonie zu bringen.

Die hier vorliegende Ausgabe zeichnet sich, ausser durch die Uebertragung der Sinnsprueche in vier Fremdsprachen (englisch, franzoesisch, deutsch, arabisch) noch durch ihre, jedem Vierzeiler angepassten, farbigen Illustrationen reizvoller persischer Miniaturen aus.

Fuer ihre Mitarbeit und Unterstuetzung bei der Herausgabe des vorliegenden Buches spreche ich nachfolgenden Kuenstlern und Gelehrten meinen herzlichsten Dank aus:

1. Dem begabten Kuenstler, Herrn Aekbaer Taedjwidi, der in dreijaehriger, aufopfernder Arbeit die Illustrationen zu den Vierzeilern aufs Glueck-lichste geloest hat.

---

1) Soka-ol-Molk Foroughi: Rubaiyate Hekim Omar Khayame Nischaburi.
Sadegh Hedayat: Taeranchaye Khayam.
Said Nafissi.
Sabih Behrous.
Etessam-Zadeh.

2. Herrn R. Ehmer, Mitarbeiter der Farbdruck A.G. Teheran, fuer seine erfolgreichen Bemuehungen bei der Ausfuehrung der Farbfilmaufnahmen, die ihm meisterlich gelangen.

3. Herrn Etessam-Zadeh, der vor fuenfundzwanzig Jahren die Vierzeiler des Khayam in die franzoesische Sprache uebertrug und von der Academie Française mit einer Medaille ausgezeichnet wurde, fuer die Erlaubnis zur Uebernahme seiner Reimungen und insbesondere fuer die Muehe der er sich auf unsere Bitte hin unterzog, einige noch fehlende Gedichte neuerdings ins franzoesische zu uebertragen.

4. Herrn Gholam Ali Tarbiat, dem es durch unermuediche Arbeit gelungen ist aus verschiedensten deutschen Quellen 67 Vierzeiler auszuwaehlen und mit Fitzgerald's Uebertragung in Einklang zu bringen. Leider war es bisher nicht moeglich, die noch fehlenden 8 Reime ausfindig zu machen, was als Beweis dafuer zu betrachten ist, dass jede Nation, ihrer Mentalitaet entsprechend, aus dem grossen Werke Khayams unterschiedliche Auswahl getroffen hat.

5. Herrn Ahmad Safi-el-Nadjafi, einem gebuertigen Iraner, der nach langjaehrigen Studien in Teheran nun in Syrien lebt und uns seine Reimungen in arabischer Sprache zur Veroeffentlichung ueberliess.

6. Der Druckerei der Persischen Nationalbank, die ohne Ruecksicht auf Muehen und technische Schwierigkeiten, vorliegenden Druck zur Ausfuehrung brachte. - Trotz groesster Bemuehungen war es leider

unvermeidlich ein Werk in fuenf Sprachen vollkommen fehlerlos herauszubringen.

Da der Verleger beabsichtigt die Rubaiyat des Omar Khayam in erweiterter Ausgabe mit Uebertragungen in 10 Fremdsprachen herauszubringen, und ihm zu diesem Zweck Uebersetzungen in die italienische Sprache sowie in Ordu bereits vorliegen, waere er fuer Ergaenzungen der ihm noch teilweise fehlenden Uebertragungen in russisch, spanisch, armenisch und tuerkisch aus dem Leserkreise dankbar und bittet um Kritik der vorliegenden Veroeffentlichung, die zur Verbesserung weiterer Auflagen dienen kann.

Der Herausgeber

2. Herrn R. Ehmer, Mitarbeiter der Farbdruck A.G. Teheran, fuer seine erfolgreichen Bemuehungen bei der Ausfuehrung der Farbfilmaufnahmen, die ihm meisterlich gelangen.

3. Herrn Etessam-Zadeh, der vor fuenfundzwanzig Jahren die Vierzeiler des Khayam in die franzoesische Sprache uebertrug und von der Academie Française mit einer Medaille ausgezeichnet wurde, fuer die Erlaubnis zur Uebernahme seiner Reimungen und insbesondere fuer die Muehe der er sich auf unsere Bitte hin unterzog, einige noch fehlende Gedichte neuerdings ins franzoesische zu uebertragen.

4. Herrn Gholam Ali Tarbiat, dem es durch unermuediche Arbeit gelungen ist aus verschiedensten deutschen Quellen 67 Vierzeiler auszuwaehlen und mit Fitzgerald's Uebertragung in Einklang zu bringen. Leider war es bisher nicht moeglich, die noch fehlenden 8 Reime ausfindig zu machen, was als Beweis dafuer zu betrachten ist, dass jede Nation, ihrer Mentalitaet entsprechend, aus dem grossen Werke Khayams unterschiedliche Auswahl getroffen hat.

5. Herrn Ahmad Safi-el-Nadjafi, einem gebuertigen Iraner, der nach langjaehrigen Studien in Teheran nun in Syrien lebt und uns seine Reimungen in arabischer Sprache zur Veroeffentlichung ueberliess.

6. Der Druckerei der Persischen Nationalbank, die ohne Ruecksicht auf Muehen und technische Schwierigkeiten, vorliegenden Druck zur Ausfuehrung brachte. - Trotz groesster Bemuehungen war es leider

unvermeidlich ein Werk in fuenf Sprachen vollkommen fehlerlos herauzubringen.

Da der Verleger beabsichtigt die Rubaiyat des Omar Khayam in erweiterter Ausgabe mit Uebertragungen in 10 Fremdsprachen herauszubringen, und ihm zu diesem Zweck Uebersetzungen in die italienische Sprache sowie in Ordu bereits vorliegen, waere er fuer Ergaenzungen der ihm noch teilweise fehlenden Uebertragungen in russisch, spanisch, armenisch und tuerkisch aus dem Leserkreise dankbar und bittet um Kritik der vorliegenden Veroeffentlichung, die zur Verbesserung weiterer Auflagen dienen kann.

Der Herausgeber

Few Words From The Painter

An artist is never well satisfied with his own works. And the secret of the Progress of the art is hidden in this case.

If however I dared and called myself-an artist, I should say that I never well satisfied with my own works. But sometimes it happens that few Jobs suffice to fill the needs of the mind of maker, and so that is the remedy, and the same small results, always is an encouragement for any artist, and encourage him to dig in more and more in his art.

Paintings of the book of Omar Khayam which is now on your hand is almost result of three years of my recent works.

Today when I review the book, with all it's criticism, which I can see, still because of my success on seventy-five "rubaï" which I Painted from the Great Persian Poet, I feel that I'm well satisfied.

Those who have the knowledge of the actual things from the Probable ones, know that with lack of ways, how difficult. the work is done.

Here I only want to share as an Iranian. I have to thank from His Excellency Mr. Seyd Ali Akbar Kashani, Patron to the art. Of Sherkat Sahami Tahrir Iran, which with his most difficult Job, which he handels, either financially or mentally. Still he worked hard and decided to publish such an valuable book.

In These Paintings, tried to the best to follow the regulations and ideas Technically to bring up the "Rubaïail" as it is. Even in few cases forms and compositions were defeated by the the meaning and words.

In addition everyone here tried to keep the Iranian styles of the miniatur-making. Because this was the only way we could be sure of success of this book among hundreds of other books which were Previously Published of Khayam in the Past. And this will be one just like it's own. Because it is almost cretain that Persian Poem's tried by it's Realistic faces by an Perisan artist, would have most advantages from Job of an western styled artist,

Of course other Khayam books', such as the one I seen, Painted by "Edmound DuLak"; an samart-tasted artist, he tried hard to follow the eastren athmosphere, I think it is very well Painted, and it's Paintings for the book of "Khayyam" also "thousand one nights" in few Paintings have given me new ideas, I'm grate full to his Excellency Mr. Khan Malek Sasany, which he is certainly an Remarkable man in Iran's art. But we should admit that the best style so far they have used for Khayam Poem's is Iranian styles miniatures.

At the end, I hope the Patrons of art find this gift amusing. and this could be an ideal Ideas for the young artists, and the old and experience artists could for give some of the scenes which lacking the Proper Techniques. I wish they call them to my attention, I'll be most gratefull.

Tehran - Shahriver 1333

Akbar Tajvidi

Quelques brefs propos du dessinateur

L'artiste n'est jamais totalement satisfait de son œuvre : et c'est en cela précisément que réside le secret de l'avancement et du progrès dans l'art. Moi aussi-si j'ose me gratifier du titre d'artiste -, je dois avouer que jamais je n'ai été tout à fait content de mes œuvres. Cependant. il arrive parfois que certaines œuvres satisfont leurs créateurs et leur donnent ainsi une sorte de consolation, et ce sont justement ces résultats minimes qui encouragent tout artiste à continuer et à parfaire ses œuvres.

Les illustrations du présent ouvrage constituent à peu de chose près tout le produit de mon travail pendant ces trois dernières années. Or, aujourd'hui, quand je les repasse en revue, il me semble que, malgré tous leurs défauts. c'est déja une réussite d'avoir pu illustrer 75 quatrains du grand poète iranien Omar Khayyam, et c'est pourquoi, en mon for intérieur, je sens une satisfaction agréable.

Ceux qui savent quelle énorme distance sépare les paroles des actes, se rendent compte combien il est difficile de pouvoir éditer un pareil ouvrage en Iran, vu le manque des moyens techniques nécessaires. En tant qu'un Iranien parmi les millions d'autres, je considère de mon devoir d'exprimer mon admiration et ma reconnaissance à M. Seyd Ali-Akbar Kachani, directeur de la Société Anonyme Tahrir Iran, d'avoir pris à sa charge, en dépit de toutes les difficultés matérielles et morales, l'édition de ce livre.

En ce qui cercerne les illustrations du livre, je me suis efforcé, dans la mesure permise par les règles techniques, de matérialiser le sujet du quatrain, au point qu'en certaines occasions la forme et la composition ont été sacrifiées à l'expression. En même temps j'ai tâché de conserver autant que faire se pouvait, la manière particulière des miniatures iraniennes, car c'est en adoptant cette méthode que nous pouvions espérer

que le présent ouvrage aura une place à part parmi les centaines d'autres éditions des Quatrains, car, indubitablement, pour répresenter les vers d'un poète oriental surtout iranien, il est plus facile de le faire dans le moule et le cadre de l'art iranien, plutôt que par un peintre occidental et avec les méthodes occidentales. Certes, il y a de grands artistes européens qui ont illustré l'œuvre de Khayyam, et parmi les ouvrages que j'ai eu l'occasion de voir, les illustrations du talentueux peintre français Edmond Dulac, qui a bien saisi et compris l'atmosphère orientale, sont vraiment remarquables. Je dois même avouer que j'ai été inspiré, pour quelques-unes de mes miniatures, par les dessins exécutés par cet artiste, soit pour les Quatrains de Khayyam, soit pour une édition des Mille et une Nuits. Pour ce dernier point, je serai toujours reconnaissant à M. Khan Malek Sassani, que l'on peut surnommer « l'Histoire parlante des arts iraniens » et qui a bien voulu laisser à ma disposition les deux livres en question. Mais il faut le redire encore: la meilleure méthode pour illustrer les vers de Khayyam, c'est d'adopter la miniature iranienne. Or, le grand peintre français a compris cela et c'est pour cette raison que ses œuvres ont une signification et une valeur plus grandes.

En terminant ces propos, j'espère que le présent ouvrage sera remarqué par les personnes de bon goût, que pour les jeunes artistes il pourra servir de source d'inspiration et que les maîtres et les vétérans fermeront les yeux sur ses défauts, me rendant reconnaissant par leurs bons conseils et les directives dont je pourrai faire mon profit.

Téhéran, Chahrivar 1333 — Akbar Tadjvidi

By: Professor Saïd Nafissi
Member of the Iranian Academy

Omar Khayyam

The great Iranian thinker, whose poetical works have become universally classic, is one of the greatest of the scientific and philosophical figures of the Islamic world.

Abou-Hafz Omar ebne Ebrahim-Al-Khayyami, known in literature by the name of Omar Khayyam, rose from a small middle-class family in the city of Nishabour, in the south-east of present Iran. We possess little knowledge of his life and his family. The patronimical name of Khayyam, or Khayyami, signifying: "Tent-Maker" proves that one of his ancesters had been following this pursuit. At that period, handicraft was in full strength in this country and formed the most numerous class; the country was alive almost exclusively with manufactured articles that were appreciated all over the Islamic world. The descendants of this family of artisans all formed an intellectual class, and their liberalism of free-thinkers pushed them towards studying accurate sciences and classical studies. A schismatic spirit, more and more developed, was attracting the youth towards classical studies long banned by orthodox and puritanism officials of the caliphate.

Two great Iranian predecessors, Al-Farabi and Avicenna, had had largely commented and interpreted the peripateticism, neo-platonism and more particularly, the philosophy of Plotinus and the Alexandrian school.

It was in such an environment that Omar lived and received his profound education. In one of his philosophical treatise speaking of Avicenna he notes: "My master, the most conversant of the learned personalities of the past, the chief of the patriarchy, Abou-Ali al-Hossayn ebne Abd-ollah ebne Sina of Bokhara, God may raise his rank".

Avicenna having died in 1036 and Omar disappearing in 1132, namely 96 years after him; supposing that he had availed of Avicenna's teaching at the beginning of his career, about the age of 15, he should have lived about 111 years.

Another notion attributes to him a more advanced age. In 1074-1075 he has been appointed with two other renown astronomers of his epoch, Abol-Mozaffar Esfezari and Maymoun ebne Nadjib Vassiti, to make the famous reform of calendar "Djalali" in the name of the Seljukian king Djalal-ed-Din Malekshah. He should have, at that time, been a learned man of matured age to have the merit of such a distinction and confidence, and as he has lived 57 years after that date, one can admit the ascription to him of such an advanced age.

Certain notions maintained regarding his life prove that he lived for sometimes at Balkh, some-

times at Merv, at the court of Seljukian Sanjar, sometimes at Isphan at the court of the afore-named Malekshah, and sometimes in Nishabour, his birth-place, where he passed the remainder of his life and was burried at the mausoleum that still remains to this date. He seems to have settled at the latter city since 1113, where the historian Abol Hassan Bayhaghi meets him after the wellknown author Nezami Aroozi had met him at Balkh early in the year 1112-1113.

The passage of Djame-ol-Tavarikh of the great historian Rashid-ed-Din that reports on his youth as disciple of Imam Movaffagh Nishabouri and co-disciple of the famous vizier Nezam-ol-Molk and the illustrious founder of the Ismailian Sect in Iran, Hassan Sabbah, has always been rejected by the scholars who have treated with the life of Omar. They have had difficulties in admitting that the three personages had been of the same age, on the ground that Nezam-ol-Molk has been assassinated at the age of 74 years in 1092 and Hassan Sabbah disappeared in 1124, i.e. eight years before Omar. Now, if Nezam-ol-Molk could continue his life till 1124, the date of Hassan's, or 1132, Omar's death, he would have been 106, or 114, years old, and should have been of almost the same age as his two co-disciples.

We know that the source of the passage of Rashid-ed-Din has been an Ismailian tradition, but we do not see any reason that this notion has been falsified unless we raise the somewhat plausible

argument that the Ismailians have been trying to heighten the rank of the founder of their sect by imagining such intimate relation between him and the two most illustrious men of his time. Certain authors have also spoken of Omar's pilgrimage to Mecca and his journey to Baghdad, which has always been an unavoidable principal station between Iran and Arabia.

According to other sources, he has been rather warmly reproached for not sparing to reveal all the facts with which he was conversant. His poetical work is the best explanation of the fact that his individualistic epicurism has been openly in contradiction with the clericalism of the age which was hostile to all liberty of conscience.

It is also the case with the non-admitted presentation we sometimes make of him such as being an adherent of the theory of metempsychosis, or else that he preached purity of corporal environments for attaining spiritual purity, or had been a partisan of Greek legislations for administration of society. It has also been said that he denied the principles of astrology with all its teachings.

Omar's scientific works comprise of 14 books of various dimensions on philosophy, natural sciences and mathematics. The most extensive of these works is a treatise on algebra, which gives the geometrical and algebraic solutions of second degree equations. It is a really admirable classification of the equations; it includes the cubic, a systematic

essay on solving the equations and geometric partial solutions, and at the same time. a classification of the equations of the numbers of different terms that they include. There, he has identified also 13 different forms of cubic equations and admitted a binomial development where the exponent is an integral positive number.

In physics, he has sought the specific weights of silver and gold, and has written a booklet on the method of estimating the value of objects mounted with precious stones without dismounting the latter.

Another booklet treats with the method of determining the orientation and the causes of difference of climate in different regions.

He has also edited a work on the Euclidean Postulates, as well as one on the "Existence", one on "Being and Obligation" and one on certain mathematical difficulties. Some of these works are compiled in the Persian and others in the Arabic, which was the scientific language of the Islamic world in that period in the same way as Latin was that of Medieval Europe.

It is evident that Omar's world-wide fame has arisen from his universally recognised poetical works. We have certain pieces of his Arabic poetry written and cited since 1172, and the first work that has preserved two of these quatrains in the Persian language dates 1223. But the Oxford University has recently made acquisition of a collection of 251 quatrains copied in January 1208, this being already the basis

for proving authenticity of a number of the quatrains that are found among 1401 quatrains and five pieces of other poems that have hitherto been attributed to him in 90 different editions of the Persian text published since 1857 in Iran as well as in Turkey, India, France, England, Russia, Germany and Hungary.

The first European edition of the entire Persian text is the one by J. B. Nicolas that appeared in Paris in 1867.

The European commenced to appreciate Omar Khayyam's quatrains through the Latin translation of certain couplets given by Thomas Hyde in 1670. But the poetical adaptation of Edward Fitzgerald that appeared in limited copies in 1859 has been the basis of the word-wide celebrity of this poesy. Fitzgerald's English translation, while not always faithful to the text, and spreading certain poems composed by other Iranian poets in Omar Khayyam's name, has inspired a very great number of European as well as Arabic, Turkish and Indian translations.

Omar Khayyam is doubtlessly one of the most read and most appreciated poets of the human race ever since. His quatrains have, up to now, undergone 34 different translations in English, 12 in German, 11 in Urdu. 10 in French, 8 in Arabic, 5 in Italian, 5 in Turkish. 4 in Russian, 3 in Swedish, 2 in Hungarian, 2 in Czechic. 2 in Armenian and other translations in Latin, Hebrew, Bengali, Rumanian, Norwegian, Spanish, Polish, Danish, Bulgarian and in the dialect of Sind.

OMAR KHAYYAM,

THE ASTRONOMER-POET OF PERSIA.

OMAR KHAYYÁM was born at Naishápúr in Khorassán in the latter half of our Eleventh, and died within the First Quarter of our Twelfth Century. The Slender Story of his Life is curiously twined about that of two other very considerable Figures in their Time and Country: one of whom tells the Story of all Three. This was Nizám ul Mulk, Vizier to Alp Arslan the Son, and Malik Shah the Grandson, of Toghrul Beg the Tartar, who had wrested Persia from the feeble Successor of Mahmúd the Great, and founded that Seljukian Dynasty which finally roused Europe into the Crusades. This Nizám ul Mulk, in his *Wasiyat*—or *Testament*—which he wrote and left as a Memorial for future Statesmen—relates the following, as quoted in the *Calcutta Review*, No. 59, from Mirkhond's History of the Assassins.

" 'One of the greatest of the wise men of Khorassán was the Imám Mowaffak of Naishápúr, a man highly honored and reverenced,—may God rejoice his soul; his illustrious years exceeded eighty-five, and it was the universal belief that every boy who read the Koran or studied the traditions in his presence, would assuredly attain to honor and happiness. For this cause did my father send me from Tús to Naishápúr with Abd-us-samad, the doctor of law, that I might employ myself

in study and learning under the guidance of that illustrious teacher. Towards me he ever turned an eye of favor and kindness, and as his pupil I felt for him extreme affection and devotion, so that I passed four years in his service. When I first came there, I found two other pupils of mine own age newly arrived, Hakim Omar Khayyám, and the ill-fated Ben Sabbáh. Both were endowed with sharpness of wit and the highest natural powers; and we three formed a close friendship together. When the Imám rose from his lectures, they used to join me, and we repeated to each other the lessons we had heard. Now Omar was a native of Naishápúr, while Hasan Ben Sabbáh's father was one Ali, a man of austere life and practise, but heretical in his creed and doctrine. One day Hasan said to me and to Khayyám, "It is a universal belief that the pupils of the Imám Mowaffak will attain to fortune. Now, even if we *all* do not attain thereto, without doubt one of us will; what then shall be our mutual pledge and bond?" We answered, "Be it what you please." "Well," he said, "let us make a vow, that to whomsoever this fortune falls, he shall share it equally with the rest, and reserve no pre-eminence for himself." "Be it so," we both replied, and on those terms we mutually pledged our words. Years rolled on, and I went from Khorassán to Transoxiana, and wandered to Ghazni and Cabul; and when I returned, I was invested with office, and rose to be administrator of affairs during the Sultanate of Sultan Alp Arslán.'

"He goes on to state, that years passed by, and both his old school-friends found him out, and came and claimed a share in his good fortune, according to the school-day vow. The Vizier was generous and kept his word. Hasan demanded a place in the government, which the Sultan granted at the Vizier's request; but discontented with a gradual rise, he plunged into the maze of intrigue of an oriental court, and,

failing in a base attempt to supplant his benefactor, he was disgraced and fell. After many mishaps and wanderings, Hasan became the head of the Persian sect of the *Ismailians*,—a party of fanatics who had long murmured in obscurity, but rose to an evil eminence under the guidance of his strong and evil will. In A.D. 1090, he seized the castle of Alamút, in the province of Rúdbar, which lies in the mountainous tract south of the Caspian Sea; and it was from this mountain home he obtained that evil celebrity among the Crusaders as the OLD MAN OF THE MOUNTAINS, and spread terror through the Mohammedan world; and it is yet disputed whether the word *Assassin*, which they have left in the language of modern Europe as their dark memorial, is derived from the *hashish*, or opiate of hemp-leaves (the Indian *bhang*), with which they maddened themselves to the sullen pitch of oriental desperation, or from the name of the founder of the dynasty, whom we have seen in his quiet collegiate days, at Naishápúr. One of the countless victims of the Assassin's dagger was Nizám ul Mulk himself, the old school-boy friend.[1]

"Omar Khayyám also came to the Vizier to claim his share; but not to ask for title or office. 'The greatest boon you can confer on me,' he said, 'is to let me live in a corner under the shadow of your fortune, to spread wide the advantages of Science, and pray for your long life and prosperity.' The Vizier tells us, that when he found Omar was really sincere in his refusal, he pressed him no further, but granted him a yearly pension of 1200 *mithkáls* of gold from the treasury of Naishápúr.

[1]Some of Omar's Rubáiyát warn us of the danger of Greatness, the instability of Fortune, and while advocating Charity to all Men, recommending us to be too intimate with none. Attár makes Nizám-ul-Mulk use the very words of his friend Omar [Rub. xxviii.], "When Nizám-ul-Mulk was in the Agony (of Death) he said, 'Oh God! I am passing away in the hand of the wind.'"

"At Naishápúr thus lived and died Omar Khayyám, 'busied,' adds the Vizier, 'in winning knowledge of every kind, and especially in Astronomy, wherein he attained to a very high pre-eminence. Under the Sultanate of Malik Shah, he came to Merv, and obtained great praise for his proficiency in science, and the Sultan showered favors upon him.'

"When the Malik Shah determined to reform the calendar, Omar was one of the eight learned men employed to do it; the result was the *Jaláli* era (so called from *Jalál-ud-din*, one of the king's names)—'a computation of time,' says Gibbon, 'which surpasses the Julian, and approaches the accuracy of the Gregorian style.' He is also the author of some astronomical tables, entitled 'Zíji-Malikshâhí,' and the French have lately republished and translated an Arabic Treatise of his on Algebra.

"His Takhallus or poetical name (Khayyám) signifies a Tent-maker, and he is said to have at one time exercised that trade, perhaps before Nizám-ul-Mulk's generosity raised him to independence. Many Persian poets similarly derive their names from their occupations; thus we have Attár, 'a druggist,' Assár, 'an oil presser,' etc.[1] Omar himself alludes to his name in the following whimsical lines:—

> " 'Khayyám, who stitched the tents of science,
> Has fallen in grief's furnace and been suddenly burned·
> The shears of Fate have cut the tent ropes of his life,
> And the broker of Hope has sold him for nothing!'

"We have only one more anecdote to give of his Life, and that relates to the close; it is told in the anonymous preface which is sometimes prefixed to his poems; it has been printed in the Persian in the Appendix to Hyde's *Veterum Persarum*

[1]Though all these, like our Smiths, Archers, Millers, Fletchers, etc., may simply retain the Surname of an hereditary calling.

failing in a base attempt to supplant his benefactor, he was disgraced and fell. After many mishaps and wanderings, Hasan became the head of the Persian sect of the *Ismailians*,—a party of fanatics who had long murmured in obscurity, but rose to an evil eminence under the guidance of his strong and evil will. In A.D. 1090, he seized the castle of Alamút, in the province of Rúdbar, which lies in the mountainous tract south of the Caspian Sea; and it was from this mountain home he obtained that evil celebrity among the Crusaders as the OLD MAN OF THE MOUNTAINS, and spread terror through the Mohammedan world; and it is yet disputed whether the word *Assassin*, which they have left in the language of modern Europe as their dark memorial, is derived from the *hashish*, or opiate of hemp-leaves (the Indian *bhang*), with which they maddened themselves to the sullen pitch of oriental desperation, or from the name of the founder of the dynasty, whom we have seen in his quiet collegiate days, at Naishápúr. One of the countless victims of the Assassin's dagger was Nizám ul Mulk himself, the old school-boy friend.[1]

"Omar Khayyám also came to the Vizier to claim his share; but not to ask for title or office. 'The greatest boon you can confer on me,' he said, 'is to let me live in a corner under the shadow of your fortune, to spread wide the advantages of Science, and pray for your long life and prosperity.' The Vizier tells us, that when he found Omar was really sincere in his refusal, he pressed him no further, but granted him a yearly pension of 1200 *mithkáls* of gold from the treasury of Naishápúr.

[1]Some of Omar's Rubáiyát warn us of the danger of Greatness, the instability of Fortune, and while advocating Charity to all Men, recommending us to be too intimate with none. Attár makes Nizám-ul-Mulk use the very words of his friend Omar [Rub. xxviii.], "When Nizám-ul-Mulk was in the Agony (of Death) he said, 'Oh God! I am passing away in the hand of the wind.'"

"At Naishápúr thus lived and died Omar Khayyám, 'busied,' adds the Vizier, 'in winning knowledge of every kind, and especially in Astronomy, wherein he attained to a very high pre-eminence. Under the Sultanate of Malik Shah, he came to Merv, and obtained great praise for his proficiency in science, and the Sultan showered favors upon him.'

"When the Malik Shah determined to reform the calendar, Omar was one of the eight learned men employed to do it; the result was the *Jaláli* era (so called from *Jalál-ud-din*, one of the king's names)—'a computation of time,' says Gibbon, 'which surpasses the Julian, and approaches the accuracy of the Gregorian style.' He is also the author of some astronomical tables, entitled 'Zíji-Malikshâhí,' and the French have lately republished and translated an Arabic Treatise of his on Algebra.

"His Takhallus or poetical name (Khayyám) signifies a Tent-maker, and he is said to have at one time exercised that trade, perhaps before Nizám-ul-Mulk's generosity raised him to independence. Many Persian poets similarly derive their names from their occupations; thus we have Attár, 'a druggist,' Assár, 'an oil presser,' etc.[1] Omar himself alludes to his name in the following whimsical lines:—

"'Khayyám, who stitched the tents of science,
Has fallen in grief's furnace and been suddenly burned·
The shears of Fate have cut the tent ropes of his life,
And the broker of Hope has sold him for nothing!'

"We have only one more anecdote to give of his Life, and that relates to the close; it is told in the anonymous preface which is sometimes prefixed to his poems; it has been printed in the Persian in the Appendix to Hyde's *Veterum Persarum*

[1]Though all these, like our Smiths, Archers, Millers, Fletchers, etc., may simply retain the Surname of an hereditary calling.

Religio, p. 499; and D'Herbelot alludes to it in his Bibliothèque, under *Khiam*.[1]—

" 'It is written in the chronicles of the ancients that this King of the Wise, Omar Khayyám, died at Naishápúr in the year of the Hegira, 517 (A.D. 1123); in science he was unrivaled,—the very paragon of his age. Khwájah Nizámi of Samarcand, who was one of his pupils, relates the following story: "I often used to hold conversations with my teacher, Omar Khayyám, in a garden; and one day he said to me, 'My tomb shall be in a spot where the north wind may scatter roses over it.' I wondered at the words he spake, but I knew that his were no idle words.[2] Years after, when I chanced to revisit Naishápúr, I went to his final resting-place, and lo! it was just outside a garden, and trees laden with fruit stretched their boughs over the garden wall, and dropped their flowers upon his tomb, so that the stone was hidden under them." ' "

Thus far—without fear of Trespass—from the *Calcutta Review*. The writer of it, on reading in India this story of Omar's Grave, was reminded, he says, of Cicero's Account of finding Archimedes' Tomb at Syracuse, buried in grass and weeds. I

[1] "Philosophe Musulman qui a vêcu en Odeur de Sainteté dans sa Religion, vers la Fin du premier et le Commencement du second Siècle," no part of which, except the "Philosophe," can apply to our Khayyám.

[2] The Rashness of the Words, according to D'Herbelot, consisted in being so opposed to those in the Korán: "No Man knows where he shall die."— This story of Omar reminds me of another so naturally—and when one remembers how wide of his humble mark the noble sailor aimed—so pathetically told by Captain Cook—not by Doctor Hawksworth—in his Second Voyage (i. 374). When leaving Ulietea, "Oreo's last request was for me to return. When he saw he could not obtain that promise, he asked the name of my *Marai* (burying-place). As strange a question as this was, I hesitated not a moment to tell him 'Stepney'; the parish in which I live when in London. I was made to repeat it several times over till they could pronounce it; and then 'Stepney Marai no Toote' was echoed through an hundred mouths at once. I afterwards found the same question had been put to Mr. Forster by a man on shore; but he gave a different, and indeed more proper answer, by saying, 'No man who used the sea could say where he should be buried.' "

think Thorwaldsen desired to have roses grow over him; a wish religiously fulfilled for him to the present day, I believe. However, to return to Omar.

Though the Sultan "shower'd Favors upon him," Omar's Epicurean Audacity of Thought and Speech caused him to be regarded askance in his own Time and Country. He is said to have been especially hated and dreaded by the Súfis, whose Practise he ridiculed, and whose Faith amounts to little more than his own, when stript of the Mysticism and formal recognition of Islamism under which Omar would not hide. Their Poets, including Hafiz, who are (with the exception of Firdausi) the most considerable in Persia, borrowed largely, indeed, of Omar's material, but turning it to a mystical Use more convenient to Themselves and the People they addressed; a People quite as quick of Doubt as of Belief; as keen of Bodily sense as of Intellectual; and delighting in a cloudy composition of both, in which they could float luxuriously between Heaven and Earth, and this World and the Next, on the wings of a poetical expression, that might serve indifferently for either. Omar was too honest of Heart as well of Head for this. Having failed (however mistakenly) of finding any Providence but Destiny, and any World but This, he set about making the most of it; preferring rather to soothe the Soul through the Senses into Acquiescence with Things as he saw them, than to perplex it with vain disquietude after what they *might* be. It has been seen, however, that his Worldly Ambition was not exorbitant; and he very likely takes a humorous or perverse pleasure in exalting the gratification of Sense above that of the Intellect, in which he must have taken great delight, although it failed to answer the Questions in which he, in common with all men, was most vitally interested.

For whatever Reason, however, Omar as before said, has never been popular in his own Country, and therefore has been but scantily transmitted abroad. The MSS. of his Poems,

mutilated beyond the average Casualties of Oriental Transcription, are so rare in the East as scarce to have reacht Westward at all, in spite of all the acquisitions of Arms and Science. There is no copy at the India House, none at the Bibliothèque Nationale of Paris. We know but of one in England: No. 140 of the Ouseley MSS. at the Bodleian, written at Shiráz, A.D. 1460. This contains but 158 Rubáiyát. One in the Asiatic Society's Library at Calcutta (of which we have a Copy), contains (and yet incomplete) 516, though swelled to that by all kinds of Repetition and Corruption. So Von Hammer speaks of *his* Copy as containing about 200, while Dr. Sprenger catalogues the Lucknow MS. at double that number.[1] The Scribes, too, of the Oxford and Calcutta MSS. seem to do their Work under a sort of Protest; each beginning with a Tetrastich (whether genuine or not), taken out of its alphabetical order; the Oxford with one of Apology; the Calcutta with one of Expostulation, supposed (says a Notice prefixed to the MS.) to have arisen from a Dream, in which Omar's mother asked about his future fate. It may be rendered thus:—

"Oh Thou who burn'st in Heart for those who burn
In Hell, whose fires thyself shall feed in turn,
How long be crying, 'Mercy on them, God!'
Why, who art Thou to teach, and He to learn?"

The Bodleian Quatrain pleads Pantheism by way of Justification.

'If I myself upon a looser Creed
Have loosely strung the Jewel of Good deed,
Let this one thing for my Atonement plead:
That One for Two I never did misread."

[1] "Since this paper was written" (adds the Reviewer in a note), "we have met with a Copy of a very rare Edition, printed at Calcutta in 1836. This contains 438 Tetrastichs, with an Appendix containing 54 others not found in some MSS."

The Reviewer,[1] to whom I owe the Particulars of Omar's Life, concludes his Review by comparing him with Lucretius, both as to natural Temper and Genius, and as acted upon by the Circumstances in which he lived. Both indeed were men of subtle, strong, and cultivated Intellect, fine Imagination, and Hearts passionate for Truth and Justice; who justly revolted from their Country's false Religion, and false, or foolish, Devotion to it; but who fell short of replacing what they subverted by such better *Hope* as others, with no better Revelation to guide them, had yet made a Law to themselves. Lucretius indeed, with such material as Epicurus furnished, satisfied himself with the theory of a vast machine fortuitously constructed, and acting by a Law that implied no Legislator; and so composing himself into a Stoical rather than Epicurean severity of Attitude, sat down to contemplate the mechanical drama of the Universe which he was part Actor in; himself and all about him (as in his own sublime description of the Roman Theater) discolored with the lurid reflex of the Curtain suspended between the Spectator and the Sun. Omar, more desperate, or more careless of any so complicated System as resulted in nothing but hopeless Necessity, flung his own Genius and Learning with a bitter or humorous jest into the general Ruin which their insufficient glimpses only served to reveal; and, pretending sensual pleasure, as the serious purpose of Life, only *diverted* himself with speculative problems of Deity, Destiny, Matter and Spirit, Good and Evil, and other such questions, easier to start than to run down, and the pursuit of which becomes a very weary sport at last!

With regard to the present Translation. The original Rubáiyát (as, missing an Arabic Guttural, these *Tetrastichs* are more musically called) are independent Stanzas, consisting each of four Lines of equal, though varied. Prosody; some-

[1]Professor Cowell.

times *all* rhyming, but oftener (as here imitated) the third line a blank. Somewhat as in the Greek Alcaic, where the penultimate line seems to lift and suspend the Wave that falls over in the last. As usual with such kind of Oriental Verse, the Rubáiyát follow one another according to Alphabetic Rhyme—a strange succession of Grave and Gay. Those here selected are strung into something of an Eclogue, with perhaps a less than equal proportion of the "Drink and make-merry," which (genuine or not) recurs over-frequently in the Original. Either way, the Result is sad enough: saddest perhaps when most ostentatiously merry: more apt to move Sorrow than Anger toward the old Tentmaker, who, after vainly endeavoring to unshackle his Steps from Destiny, and to catch some authentic Glimpse of To-MORROW, fell back upon To-DAY (which has outlasted so many To-morrows!) as the only Ground he had got to stand upon, however momentarily slipping from under his Feet.

EDWARD J. FITZGERALD

OMAR KHAYYAM

par le Professeur Saïd Naficy,
membre de l'Académie Iranienne

Le grand penseur iranien dont l'oeuvre poétique est devenue universellement classique est une des plus grandes figures scientifiques et philosophiques du monde musulman.

Abou-Hafs Omar ébné Ebrahim-Khayyami, connu en littérature sous le nom de Omar Khayyam, était d'une famille de petits bourgeois de la ville de Nichabour, au sud-est de l'Iran d'aujourd'hui. Nous possédons peu de renseignements sur sa vie et sa famille. Le nom patronymique de Khayyam ou Khayyami qui veut dire "fabricant de tentes" prouve qu'un de ses ancêtres avait cette profession.

A cette époque l'artisant était tout puissant dans le pays et formait la classe la plus nombreuse, le pays vivant presque exclusivement des objets fabriqués qui étaient appréciés partout dans le monde musulman. Les descendants de ces familles d'artisans formaient toute la classe intellectuelle et leur libéralisme de libres penseurs les poussait vers l'étude des sciences exactes et les humanités. Un esprit schismatique de plus en plus développé attirait la jeunesse vers les études classiques, longtemps bannies par l'orthodoxie et le puritanisme officiel du califat.

Deux grands prédécesseurs iraniens, Al-Farabi et Avicenne, avaient largement commenté et interprété le péripatétisme, le néo-platonisme et de préférence la philosophie de Plotin et de l'Ecole d'Alexandrie.

C'est dans ce milieu qu' Omar a vécu et a reçu son éducation profonde. Dans un de ses opuscules philosophiques parlant du grand Avicenne il l'appelle "Mon maître le plus versé parmi les derniers savants, le chef des patriarches, Abou-Ali al-Hossayn ébné Abd-ol-lah ébné Sina de Bokhârâ, que Dieu élève son rang".

Avicenne étant mort en 1036 et Omar ayant disparu en 1132, c'est à dire 96 ans après lui, en supposant qu'il ait profité de l'enseignement d'Avicenne au début de sa carrière, vers l'âge de 15 ans, il a dû avoir vécu près de 111 ans.

Une autre notion contribue à lui donner un âge très avancé: En 1074-1075 il a été choisi avec deux autres astronomes renommés de son époque, Abol-Mozaffar Esfezari et Maymoun ébné Nadjib Vasseti à faire la fameuse réforme du calendrier "Djalali" au nom du roi seldjoucide Djalal-ed-Dine Malek-Chah. Il doit avoir été à cette époque un savant d'âge mûr pour avoir ainsi mérité cette distinction et cette confiance, et comme il a vécu encore 57 ans après cette date on peut admettre cet âge si avancé.

Certaines notions conservées sur sa vie prouvent qu'il a vécu soit à Balkh, soit à Merv à la cour du Seldjoucide Sandjar, soit à Esfahan à la cour du

père de ce dernier, Malek - Chah, soit à Nichabour, sa ville natale, où il a achevé sa vie et où il a été enterré au mausolée qui existe encore de nos jours. Il semble qu'il es soit fixé dans cette dernière ville à partir de 1113, l'année où l'historien Abol Hassan Bayhaqi l'a rencontré à Nichabour, après que l'auteur bien connu Nezami Arouzi, l'ait vu à Balkh au début de l'année 1112-1113.

Le passage du Djamé'ot - Tavarikh du grand historien Rachid-ed-Din qui parle de sa jeunesse comme disciple de l'imam Movaffaq Nichabouri et condisciple du fameux vizir Nezam-ol-Molk et de l'illsutre fondateur de la secte des Ismaélites en Iran, Hassan Sabbah, a été souvent rejeté par des savants qui ont traité de la vie d'Omar. Ils ont des difficultés pour admettre que ces trois personnages aient eu le même âge, pusique Nezam-ol-Molk a été assassiné à l'âge de 74 ans en 1092 et Hassan Sabbah a disparu en 1124 c'est-à-dire huit ans avant Omar. Or si Nezam-ol-Molk aurait pu continuer sa vie jusqu'en 1124 date de la mort de Hassan et 1132 date de la mort d'Omar, il aurait pu avoir 106 ou 114 ans et aurait eu presque le même âge que ses deux condisciples.

Nous savons que la source de ce passage de Rachid-ed-Dine a été une tradition ismaélite et nous ne voyons aucune raison à ce que cette notion ait été falsifiée, à moins que nous avancions cet argument peu plausible que les Ismaélites aient cherché à relever le rang du fondateur de leur secte en imaginant

des relations si intimes entre celui-ci et les deux hommes les plus illustres de son époque.

Certains auteurs ont aussi parlé d'un pélerinage d'Omar à la Mecque et de son passage à Bagdad qui a été toujours la principale étape inévitable entre l'Iran et l'Arabie.

D'après d'autres sources on lui a reproché le peu d'entrain qu'il mettait à révéler toutes les vérités qu'il possédait. Son oeuvre poétique est la meilleure explication de ce fait que son épicurisme individualiste était franchement contradictoire avec le cléricalisme de l'époque, hostile à toute liberté de conscience.

C'est ainsi que les non initiés nous le présentent quelque fois comme partisan de la théorie de métempsychose. D'autres disent qu'il prêchait la pureté des mouvements corporels pour arriver à la pureté spirituelle et était partisan des législations grecques pour gérer la société. On a dit aussi qu'il niait les principes de l'astrologie tout en l'enseignant.

L'oeuvre scientifique d'Omar est composée de 14 ouvrages de dimensions différentes sur la philosophie, les sciences naturelles et les mathématiques. L'ouvrage le plus étendu est un traité d'algèbre où il donne les solutions géométriques et algébriques des équations du second degré. C'est en vérité une admirable classification des équations, y compris la cubique, un essai systématique pour résoudre les équations et les solutions géométriques partielles, en même temps qu'une classification des équations basées sur

le nombre des différents termes qu'elles renferment. Il y reconnait ainsi 13 formes différentes d'équations cubiques et admet un développement binome quand l'exposant est un nombre entier positif.

En physique il a cherché le poids spécifique de l'argent et de l'or et a composé un opuscule sur la méthode d'estimation de la valeur des objets maintenus à l'aide des pierres précieuses sans démonter celles-ci.

Un autre opuscule traite la méthode de détermination de l'orientation de la cause de différence des climats des diverses contrées.

Il a composé aussi un ouvrage sur les postulats d'Euclide de même que des opuscules sur l'Existence, sur l'Etre et l'Obligation, sur certaines difficultés mathématiques. Ces travaux sont composés quelquefois en persan et quelque fois en arabe qui a été la langue scientifique du monde musulman à l'époque, exactement comme le latin de l'Europe médiévale.

Il est évident que la renommée mondiale d'Omar convient de son oeuvre poétique, universellement connue. Nous possédons certaines pieces de ses poésies arabes écrites et citées depuis 1172 et le premier ouvrage qui ait conservé deux de ses quatrains en persan date de 1223. Mois l'Université d'Oxford a fait récemment l'acquisition d'un recueil de 251 quatrains copiés au mois de janvier 1208, ce qui est déjà une base pour prouver l'authenticité d'une quantité de quatrains se trouvant parmi 1401 quatrains et 5 pièces d'autres poésies qui lui ont été attribués jusqu'ici

dans 90 différentes éditions du texte persan publiées depuis 1857 en Iran, aussi bien qu'en Turquie, aux Indes, en France, en Angleterre, en Russie, en Allemagne et en Hongrie..

La première édition europeenne d'esemble du texte persan est celle de J.B. Nilolas parue à Paris en 1867.

L'Europe a commencé à apprécier les quatrains d'Omar Khayyam à travers la traduction latine de certains couplets donnés par Thomas Hyde en 1670. Mais l'adaptation poétique d'Edward Fitz-Gerald, parue en édition limitée en 1859, a été la base de la renommée mondiale de cette poésie.

La version anglaise de Fitz-Gerald, tout en n'étant pas toujours fidèle au texte et tout en répandant au nom d'Omar Khayyam certaines poésies composées par d'autres poètes iraniens, a inspiré un très grand nombre de traducteurs européens et même arabes, turcs et indiens.

Depuis lors Omar Khayyam est sans doute un des poètes les plus lus et les plus appréciés du genre humain. Ses quatrains ont eu jusqu'ici 34 différentes traductions anglaises 12 en allemand, 11 en ordou, 10 en français, 8 en arabe, 5 en italien, 5 en turc, 4 en russe, 3 en suédois, 2 en hongrois, 2 en tchèque, 2 en arménien et d'autres traductions en latin, en hebreu, en bengalais, en roumain, en norvégien, en polonais, en danois, en bulgare, en espagnol et en dialecte du Sind.

Tadjriche-Teheran
30 juillet 1955
Saïd Naficy

Vorwort von Professor Nafissi, Mitglied der Iranischen Akademie.

OMAR KHAYAM

Der grosse persische Weise, dessen Gedichte in der ganzen Welt verbreitet sind, ist einer der bedeutendsten Juenger der Wissenschaft und Philosophie in der islamischen Welt.

Abu-Hafs Omar ebne Ebrahim-al-Khayami, in der Literatur unter dem Namen Omar Khayam bekannt, entstammt einer Familie des Mittelstandes aus Nischabur im heutigen Nord-Ost-Iran. Ueber sein Leben und seine Familie ist nicht viel bekannt. dass er "Omar der Zeltmacher" genannt wird besagt jedoch, dass einer seiner Vorfahren dieser Gilde angehoerte.

Zur damaligen Zeit war die Kaste der Handwerker aeusserst angesehen, da die einzige Verdienstquelle aus handgefertigten Gegenstaenden bestand, die in der islamischen Welt Absatz fanden. Die Soehne solcher Familien bildeten die intellektuelle Schicht des Landes, deren Freiheitsliebe und fortschrittliches Denken sie zu Studien des klassischen Altertums und der Geisteswissenschaften fuehrte. Die sche-ubistiche (1) Gesinnung, die mehr und mehr

---

1) Sche-ubisten waren Anhaenger einer Stroemung nationaler Ueberheblichkeit.

im Lande Wurzel fasste, spornte die Jugend zum Studium dieser Wissenschaften an, die von der oberflaechlichen Geistlichkeit des Kalifenhofes bekaempft wurden.

Al-Farabi und Avicenna, seine beiden grossen Vorgaenger befassten sich mit Auslegung der Schoepfungstheorie, der Neu-Platonischen Philosophie sowie den Lehren von Plotin und der alexandrinischen Schule.

In dieser Atmosphaere lebte Omar Khayam und genoss auf diese Weise seine gruendliche Ausbildung. In einer seiner philosophischen Abhandlungen aeussert er sich ueber Avicenna wie folgt: "Mein Lehrer, der hervorragende und unuebertroffene Meister, Abu-Ali al-Hossayn ebne Abdollah ebne Sina aus Buchara, Gott mcege seinen Ruhm erhoehen".

Wenn man bedenkt, dass Avicenna im Jahre 1036 und Omar Khayam im Jahre 1132 d.h. 96 Jahre nach Ersterem starb, und angenommen, dass er mit ungefaehr 15 Jahren Avicenna's Schueler war, duerfte Omar 111 Jahre alt geworden sein. Es gibt noch andere Anhaltspunkte die besagen, dass Khayam sehr lange gelebt hat. Im Jahre 1075 hat man ihn zusammen mit zwei anderen zeitgenoessischen Astrologen, Abol-Mosaffar Esfesari und Meymun ebne Nadjib Wassiti dazu auserkoren den beruehmten Kalender Djalali im Namen des Seldjuken-Koenigs Djalal-ed-Din Melik Schah zu reformieren.

Er musste also zu dieser Zeit schon ein gewis-

ses Alter erreicht haben um dieses Vorzuges und Vertrauens gewuerdigt zu werden. Da er nun nach diesem Datum noch 57 Jahre gelebt hat, kann man dies als einen weiteren Beweis fuer ein ausserordentlich langes Leben ansehen.
Weitere Aufzeichnungen, die ueber sein Leben vorliegen besagen, dass er teils in Balkh teils in Merv am Hofe Sultan Sandjar's, eine zeitlang auch am Hofe von dessen Vater Melik Schah in Isphahan lebte, ebenso wie in seiner Geburtsstadt Nischabur, wo er seinen Lebensabend verbrachte und heute noch begraben liegt. In letzterer Stadt, wo ihn der Historiker Abol Hassan Beyhaghi antraf, scheint er sich ab 1113 aufgehalten zu haben, vorher hatte ihn im Jahre 1112 der bekannte Schriftsteller Nesami Arusi in Balkh angetroffen.

Ein weiterer Anhaltspunkt, den der grosse Historiker Rachid-ed-Din in seinem Buche Djame' ol-Tawarikh gibt besagt, dass Omar Khayam in seiner Jugend Schueler des Imam Mowaffagh Nischaburi und Kollege des bekannten Ministers Nesam-ol-Molk sowie Hassan Sabbah's des Begruenders der beruehmten ismailitischen Sekte in Iran gewesen sein soll, was jedoch oft von Gelehrten, die sich viel mit dem Studium von Omar Khayam's Leben befassten, bestritten wird, denen es unglaubhaft erscheint, dass die drei Genannten gleichaltrig gewesen sein sollen, da Nesam-ol-Molk im Jahre 1092 im Alter von 74 Jahren ermordet wurde und Hassan Sabbah im Jahre 1124, d. h. 8 Jahre vor Omar Kha-

yam starb. Wuerde man trotzdem annehmen, dass Nesam-ol-Molk im Jahre 1124 dem Todesjahre Hasan, ja sogar im Jahre 1132, dem Todesjahre Khayam's noch am Leben gewesen waere, so muesste er 106 bzw. 114 Jahre gelebt haben und waere dann ungefaehr mit seinem Lehrer gleichaltrig gewesen.

Wie gesagt ist die Quelle dieser Anhaltspunkte Raschid-ed-din, ein Angehoeriger der ismailitischen Lehre, und es liegt kein Grund vor an seinen Angaben zu zweifeln. Man koennte hoechstens den schwachen Beweis gelten, lassen, dass die Ismailiten, um das Ansehen ihres Sektengruenders zu vergroessern. dessen enge Beziehungen zu zwei grossen Persoenlichkeiten seiner Zeit hervorheben wollten.

Einige Verfasser sprechen auch von Omar's Pilgerfahrt nach Mekka und seinem Aufenthalt in Bagdad, welches zur damaligen Zeit immer die wichtigste und unvermeidliche Etappe zwischen Iran und Arabien war.

Anderen Quellen folgend sagt man Khayam nach, er sei mit der Verbreitung seiner eigenen Erkenntnisse aeusserts zurueckhaltend gewesen. Seine Gedichte sind der beste Beweis dafuer, dass Omar Khayam, auf die epikureïsche Lehre gestuetzt, im offenen Gegensatz zu den Dogmatikern seiner Zeit stand, die Gegner jeglicher freien Meinungsaeusserung waren.

Aus diesem Grunde stellen Diejenigen, die Khayam nicht gruendlich kennen, ihn als Anhaenger der Seelenwanderungslehre hin, und wieder Andere

sagen, er habe geglaubt die Menschheit koenne durch aeusserlich reines Verhalten ihr Inneres veredeln, und Kultur und Zivilisation fusse ausschliesslich auf griechischen Gesetzen. Ferner sagt man, dass er die Grundlagen der Astrologie lehrte ohne selbst an sie zu glauben.

Der wissenschaftliche Nachlass Omar Khayam's besteht aus 14 groesseren und kleineren Buechern, die sich mit Naturwissenschaft und Mathematik befassen. Sein ausfuehrlichstes Werk ueber Algebra, behandelt Probleme des zweiten Grades, die er durch Geometrie und Algebra bewies und auf diese Weise 13 Loesungen schwieriger Gleichungen fand. Ueber Physik hat er ein Buch verfasst, in dem das spezifische Gewicht von Gold und Silber festgelegt wird und in einer weiteren Broschuere ist das Verhaeltnis von Gold und Silber bestimmt, was bei der Bewertung von gefassten Schmuckstuecken Anwendung findet. Ein anderes Buch mit dem Titel "Lewasem-al-Amkineh" befasst sich mit Klimaunterschieden verschiedener Gegenden, ein Weiteres mit euklidischen Gesetzen, wieder ein Anderes behandelt die Existensfrage, d.h. Entstehung und Pflichten, und ein Weiteres die Schwierigkeiten der Mathematik. Diese Buecher sind teils in arabisch geschrieben, was zur damaligen Zeit dem mittelalterlichen Latein in Europa entsprach.

Es besteht kein Zweifel, dass Omar Khayam's Weltruhm durch seine Vierzeiler begruendet wurde.

Seine uns ueberlieferten arabischen Gedichte sollen aus dem Jahre 1172 stammen. Das aelteste

vorhandene Buch, in dem zwei persische Vierzeiler aufgezeichnet sind, wurde im Jahre 1223 verfasst.

Die Universitaet von Oxford hat in letzter Zeit ein Exemplar erworben, worin 251 Vierzeiler aufgezeichnet sind, die im 5. Monat des Jahres 604 islamischer Mondjahrrechnung (d.h. Januar 1208 christl. Zeitrechnung) beendet wurden. Dies ist ein wertvolles Dokument um unterscheiden zu koennen welche von den 1401 ihm zugeschriebenen Vierzeilern und 5 Serien persischen Gedichten, die in den letzten hundert Jahren in 90 verschiedenen Ausgaben in Iran, der Tuerkei, Indien, Frankreich, England, Russland, Deutschland und Ungarn erschienen sind, tatsaechlich der Feder Khayam's entstammen.

Die erste ausfuehrliche Ausgabe der Vierzeiler erschien in Paris im Jahre 1867 im Druck von J.B. Nikola.

Erstmalig erkannte man den Wert von Omar Khayam's Vierzeilern nach der Uebertragung einiger seiner Verse in die lateinische Sprache durch Thomas Hyde im Jahre 1670. Den Grundstein seines Weltruhmes aber legte Edward Fitzgerald mit seiner Umdichtung der Vierzeiler in die englische Sprache im Jahre 1859, die nur in wenigen Exemplaren veroeffentlicht wurde. Da diese Umdichtung ins Englische nicht immer genau dem persischen Urtext entspricht, und darueberhinaus Fitzgerald eine Anzahl von Vierzeilern anderer Dichter Omar Khayam zugeschrieben hat, wurden die Rubaiyat in den europaeischen Sprachen, ja sogar in tuerkisch, arabisch

und indisch an die englische Uebertragung angelehnt, uebersetzt.

Ohne Zweifel ist Omar Khayam einer der meistgelesensten und beliebtesten Dichter. Seine Vierzeiler wurden bisher 34 mal in englisch, 12 mal in deutsch, 11 mal in ordu, 10 mal in franzoesisch, 8 mal in arabisch, 5 mal in italienisch, 5 mal in tuerkisch, 4 mal in russisch, 3 mal in schwedisch, 2 mal in ungarisch, 2 mal in tschechisch und 2 mal in armenisch umgedichtet bzw. uebertragen. Uebersetzungen sind ferner in lateinischer, bengalischer, rumaenischer, norwegischer, spanischer, polnischer, daenischer und bulgarischer Sprache und im sindischen Dialekt vorhanden.

VORWORT

In fernen Wanderjahren im Orient sind die nachfolgenden Übersetzungen aus Omar Khajjam entstanden. Ein kleines Manuskript der Vierzeiler war mein steter Begleiter auf langen Karawanenwegen, die mich während eines Jahrzehnts die Kreuz und Quer durch Vorderasien und namentlich das alte Perserland geführt haben. Die Vertiefung in die Gedankenwelt des Weisen von Nischapur bildete oft monatelang meine hauptsächliche geistige Nahrung. Ein kurzes Sinngedicht von vier Zeilen läßt sich auch im Sattel lesen und prägt sich mühelos dem Gedächtnis ein. Die Freude an der Tiefe des Gedankens und der Vollendung der Form führte dann oft zum Versuche, ob sich das Kleinod in die Fassung der Muttersprache umsetzen ließe, und wenn dies gelang, wurde die Verdeutschung abends beim Feuerschein der Karawanserei notiert. So entstanden allmählich diese Übersetzungen, die der Öffentlichkeit zu übergeben mir ursprünglich ganz fern lag. Aber Freunde, denen ich gelegentlich eine Probe

meiner Wiedergabe der Rubaijat zu hören gab, zeigten ein derartiges Interesse an den eigenartigen Versen des „Zeltmachers“, daß ich mich dadurch angeregt fühlte, sie auch einem weiteren Kreise zugänglich zu machen. Was mich jedoch besonders in diesem Vorhaben bestärkte, war die außerordentliche Beliebtheit und Verbreitung, die Omars Vierzeiler durch die klassische Nachdichtung Edward Fitz Geralds in der ganzen englischsprechenden Welt gefunden hat und noch genießt. In einer Ansprache an den „Omar Khajjam Club“ in London sagt hierüber der bekannte amerikanische Staatsmann John Hay: „Es gibt keinen Gebirgsposten in Indien, kein Dorf in England, wo nicht eine kleine Gemeinde bestände, welcher Omar Khajjam ein vertrauter Freund und ein Band der Einigung wäre. In Amerika hat er eine ebensolche Gefolgschaft in vielen Gegenden und Gesellschaftsklassen. In den Oststaaten bilden seine Jünger eine esoterische Sekte.“

Diese auffällige Tatsache, daß ein Büchlein von Übersetzungen eines persischen Dichters des elften Jahrhunderts eine so außerordentliche Verbreitung unter den Gebildeten englischer Zunge gefunden hat, erklärt John Hay am Schlusse seiner Ansprache in folgenden Worten: „Er (Omar Khajjam) wird für alle Zeiten seine Stelle behaupten unter der begrenzten Zahl derjenigen, welche, wie Lukrez

VORWORT

In fernen Wanderjahren im Orient sind die nachfolgenden Übersetzungen aus Omar Khajjam entstanden. Ein kleines Manuskript der Vierzeiler war mein steter Begleiter auf langen Karawanenwegen, die mich während eines Jahrzehnts die Kreuz und Quer durch Vorderasien und namentlich das alte Perserland geführt haben. Die Vertiefung in die Gedankenwelt des Weisen von Nischapur bildete oft monatelang meine hauptsächliche geistige Nahrung. Ein kurzes Sinngedicht von vier Zeilen läßt sich auch im Sattel lesen und prägt sich mühelos dem Gedächtnis ein. Die Freude an der Tiefe des Gedankens und der Vollendung der Form führte dann oft zum Versuche, ob sich das Kleinod in die Fassung der Muttersprache umsetzen ließe, und wenn dies gelang, wurde die Verdeutschung abends beim Feuerschein der Karawanserei notiert. So entstanden allmählich diese Übersetzungen, die der Öffentlichkeit zu übergeben mir ursprünglich ganz fern lag. Aber Freunde, denen ich gelegentlich eine Probe

meiner Wiedergabe der Rubaijat zu hören gab, zeigten ein derartiges Interesse an den eigenartigen Versen des „Zeltmachers", daß ich mich dadurch angeregt fühlte, sie auch einem weiteren Kreise zugänglich zu machen. Was mich jedoch besonders in diesem Vorhaben bestärkte, war die außerordentliche Beliebtheit und Verbreitung, die Omars Vierzeiler durch die klassische Nachdichtung Edward Fitz Geralds in der ganzen englischsprechenden Welt gefunden hat und noch genießt. In einer Ansprache an den „Omar Khajjam Club" in London sagt hierüber der bekannte amerikanische Staatsmann John Hay: „Es gibt keinen Gebirgsposten in Indien, kein Dorf in England, wo nicht eine kleine Gemeinde bestände, welcher Omar Khajjam ein vertrauter Freund und ein Band der Einigung wäre. In Amerika hat er eine ebensolche Gefolgschaft in vielen Gegenden und Gesellschaftsklassen. In den Oststaaten bilden seine Jünger eine esoterische Sekte."

Diese auffällige Tatsache, daß ein Büchlein von Übersetzungen eines persischen Dichters des elften Jahrhunderts eine so außerordentliche Verbreitung unter den Gebildeten englischer Zunge gefunden hat, erklärt John Hay am Schlusse seiner Ansprache in folgenden Worten: „Er (Omar Khajjam) wird für alle Zeiten seine Stelle behaupten unter der begrenzten Zahl derjenigen, welche, wie Lukrez

und Epikur — ohne Zorn und Herausforderung, ja sogar ohne ungeziemlichen Spott —, einen tiefen Blick in die verworrenen Mysterien der Dinge tun; welche dem Aberwitz die Gläubigkeit und der anmaßenden Autorität die Gefolgschaft versagen; genugsam ihrer Fehlbarkeit bewußt, um gegenüber allen Meinungen duldsam zu sein; mit einem Glauben, zu weit für jede Doktrin, und einem Wohlwollen, ungehemmt durch jedes Bekenntnis, zu weise, um ganz Dichter und doch zu sehr Dichter, um ganz unerbittlich weise zu sein."

Ich habe diese Worte angeführt nicht nur als eine schöne Charakteristik von Omar Khajjams Geist, sondern auch namentlich, um den Widerhall zu zeigen, den seine Worte in den Herzen so vieler Menschen unsrer Tage gefunden haben, einen Widerhall, der so mächtig ist, daß es wohl tatsächlich keinen Ort auf dem Erdenrund gibt, an dem gebildete englischsprechende Menschen leben, wo nicht die Rubaijat des „Zeltmachers" bekannt und geschätzt wären, einen Widerhall, der sich äußerlich kundgibt in zahllosen „Omar Khayyam Societies", in stets neuen — meist künstlerisch schönen — Ausgaben, in den fabelhaften Preisen, die für einzelne Exemplare der ersten Ausgabe von Fitz Geralds Werk gezahlt werden.

Merkwürdig, daß bei uns in Deutschland der Name Omar Khajjam noch so gut wie unbekannt

ist — und doch gibt es mehrere deutsche Übersetzungen der Vierzeiler. Schon 1827 hatte Rückert Omar Khajjam als einen „zaubervollen Dichter" gepriesen. Die ersten Übersetzungsproben gab Freiherr von Hammer-Purgstall in seiner „Geschichte der Schönen Redekünste Persiens". Dann erschienen 1878 die „Strophen des Omar Chijjam", deutsch vom Grafen A. von Schack, denen bald die „Lieder und Sprüche des Omar Chajjam", verdeutscht durch Friedrich Bodenstedt, folgten. Außer diesen muß noch zweier Übersetzungen gedacht werden, welche die Vierzeiler nicht direkt aus dem Persischen, sondern aus dem Französischen und dem Englischen wiedergeben. Die im Jahre 1867 von J. B. Nicolas veröffentlichte wörtliche französische Prosaübersetzung von 468 Rubaijat ist von M. R. Schenk in deutsche Vierzeiler übertragen worden. Sie hält sich möglichst an die französische Wiedergabe, aber eben hierdurch ist sehr viel von der Eigenart und dem dichterischen Schwung des Originals verloren gegangen. Außerdem reproduziert die Übersetzung sowohl wie auch die biographische Einleitung die einseitige Auffassung, welche Nicolas noch von dem Dichter hatte, sowie auch alle sonstigen Irrtümer der im übrigen für ihre Zeit höchst verdienstvollen französischen Ausgabe. In jüngster Zeit (1907) ist dann noch eine Übersetzung der englischen Nachdichtung Fitz Geralds

unter dem Titel „Rubaiat des Omar Chajjâm von Nischapur“, in deutsche Verse übertragen von E. G. Gribble herausgegeben worden. Wenn nun trotzdem der bei der verwandten angelsächsischen Rasse so beliebte Dichter sich bei uns nicht eingebürgert hat, — auch mir waren bei meinem Leben im Auslande die deutschen Übersetzungen völlig unbekannt geblieben — so muß der Grund hierfür doch wohl zum Teil in der Übersetzung gesucht werden. Es liegt mir fern, an den Werken meiner Vorgänger Kritik üben zu wollen; doch läßt sich eins nicht verkennen, daß sowohl Schack wie Bodenstedt sich in Form und Inhalt oft all zuweit vom persischen Original entfernen. Die Form des Rubai, jener charakteristischen Versart, bei der die erste und zweite Strophe mit der vierten reimen, hat Bodenstedt wenig, Schack nur ausnahmsweise verwendet. Hiermit haben sich beide eines hervorragenden Mittels begeben, den Gedanken wie einen gut geschliffenen Edelstein mit scharfen Linien und Flächen zu umgrenzen. Mehr noch als die Form weicht oft die Auffassung von dem Originale ab. Ihr fehlt vielfach die philosophische Tiefe, die zweifellos das Wesen Omars ausmacht, die auch den Hauptreiz seiner Verse bildet. Weit besser hat Fitz Gerald den Geist der persischen Dichtung wiedergegeben, zugleich mit der charakteristischen Form, wenn

auch sein Werk als eine sehr freie Nachdichtung oft englische Gedanken an Stelle persischer setzt. Die Übersetzung dieser Nachdichtung von Gribble aber weicht naturgemäß noch weiter vom persischen Urtext ab, der augenscheinlich nicht benutzt worden ist. So fehlt es denn bisher an einer getreuen Wiedergabe der Rubaijat. Dieser Umstand ist es, der mich ermutigt hat, meine bescheidene Gabe der Leserwelt vorzusetzen, auch nachdem ich die schon bestehenden Übersetzungen kennen gelernt habe. Es war die Vertiefung in das Geistesleben und besonders die Philosophie eines Volkes, unter dem ich lange gelebt, eines Kulturvolkes, das seine Eigenart und Sprache seit sieben Jahrhunderten nur wenig verändert hat, die mich zu meinen Verdeutschungen veranlaßte. Sollte es mir gelingen, durch diesen bescheidenen Blütenstrauß etwas von dem Duft jenes Gartens, in dem ich so lange geweilt, in die Heimat mitzubringen und dem großen Denker Omar Khajjam in den Ländern deutscher Zunge einige neue Freunde zu gewinnen, so wird der Zweck dieser Veröffentlichungen erreicht sein.

Nicht ganz leicht habe ich mich dazu entschlossen, den Rubaijat einige Erläuterungen sowie einen Abriß über Omars Zeitalter, Leben und Weltanschauung hinzuzufügen. Das Epigramm muß für sich selbst wirken. Erklärungen brechen ihm — wie dem

Witz — leicht die Spitze ab. Indessen liegt uns die Heimat Omars und seine Zeit so fern — es war die Zeit des ersten Kreuzzuges! —, daß man auch von dem gebildeten Leser, wenn er nicht gerade Orientalist ist, eine Kenntnis derselben nicht voraussetzen kann. Ich habe daher versucht, dasjenige, was mir für das Verständnis Omars besonders förderlich schien, so darzustellen, daß es jedem Gebildeten auch ohne Spezialkenntnisse verständlich sein muß. Hierzu kam aber noch ein andrer Beweggrund: Es ist in den meisten Biographien Omar Khajjams — in allen älteren und selbst bis in die neueste Zeit — so viel Veraltetes und Falsches, so viel Oberflächliches und Irreführendes enthalten und wird mit solcher Beharrlichkeit immer wieder aufgetischt, daß es mir an der Zeit schien, an Stelle dieses Wustes einmal etwas mehr geschichtliche Wahrheit zu setzen. Unsre Kenntnis des Weisen von Nischapur ist während des letzten Jahrzehnts durch die bahnbrechende Untersuchung Valentin Schukowkis, sodann durch die vortrefflichen Arbeiten meiner gelehrten Freunde E. G. Browne, Professor in Cambridge, E. D. Roß, Leiter der mohammedanischen Hochschule in Kalkutta, und Dr. Arthur Christensen, Dozent an der Universität in Kopen-

hagen, so sehr gefördert worden, daß wir ein ganz neues, zwar viel komplizierteres, aber doch auch im Rahmen der Zeitgeschichte viel verständlicheres Bild vom Leben und Wirken Omars gewinnen, als uns dies auf Grund der bisherigen Quellen möglich war. Natürlich wird dies Bild ein Torso bleiben, aber ich hoffe, daß dieser Torso in seiner Ursprünglichkeit mehr Interesse bietet, als das durch spätere Zusätze verunstaltete Zerrbild. An dem geschichtlichen Omar Khajjam werden, so hoffe ich, manche Züge von Interesse sein, so namentlich die Berichte seiner Zeitgenossen über ihn und noch mehr seine eignen Anschauungen, wie sie sich aus seinen Prosaschriften und aus seinen aus dem Arabischen übertragenen Versen ergeben. Besonders aber dürfte sein neuentdeckter philosophischer Traktat zu seiner Beurteilung neue Gesichtspunkte eröffnen.

Da meine Darstellung nicht für Fachmänner, sondern für die gebildeten Leser überhaupt geschrieben ist, habe ich zumeist auf Quellenangaben verzichtet. Für diejenigen Leser aber, welche den Wunsch hegen, sich näher mit dem Gegenstande vertraut zu machen, habe ich einige bibliographische Notizen über die neueste Omar-Khajjam-Forschung — d. h. von 1897 an — gegeben und hoffe, daß

mancher meiner Leser sich angeregt fühlen mag, sich eingehender mit dem „Zeltmacher“ und seiner Zeit zu beschäftigen. Er wird dies tun können, ohne sich in das Labyrinth orientalischer Studien zu verirren, denn Omar Khajjam gehört der Weltliteratur an.

Tanger, den 21. März 1909.

Fr. Rosen.

6673

کتاب

رُباعیّات

حکیم ابوالفتح غیاث الدین ابراهیم

خیّام

نیشابوری

از انتشارات شرکت سهامی تحریر ایران

« برادران کاشانی » تهران - تلفن ۶۲۲۴-۳ / ۶۱۰۱-۳

مندرجات کتاب مصور حکیم عمر خیام

۱- مقدمه فارسی راجع بشخصیت خیام بقلم مرحوم صادق هدایت

۲- مقدمه فارسی راجع بخیام بقلم جناب آقای سعید نفیسی استاد دانشگاه

۳- « انگلیسی « « « بقلم جناب آقای سعید نفیسی استاد دانشگاه ترجمه آقای محمد کریم استوار

۴- « « « « « « ادوارد فیتز جرالد شاعر معروف انگلیسی

۵- « آلمانی « « « جناب آقای سعید نفیسی ترجمه جناب آقای دکتر اسکندانی

۶- « « « « « « آقای فریدریش رُزِن شاعر و نویسنده معروف آلمانی

۷- « فرانسه « « « جناب آقای سعید نفیسی استاد دانشگاه

۸- « عربی « « « « ادیب التقی نویسنده فاضل عرب

۹- « « « « « « جناب آقای سعید نفیسی ترجمه مؤسسه علمی دار العلوم العربیه

۱۰- چند سطر از نقاش بقلم آقای اکبر تجویدی سازنده تابلوهای این کتاب بفارسی - فرانسه - انگلیسی عربی

۱۱- مقدمه ناشر بفارسی و ترجمه شده بزبانهای انگلیسی - فرانسه - آلمانی - عربی .

شرکت سهامی تحریر ایران

بنام یزدان پاک

چاپ وانتشار کتاب در هر کشور نشانه بسط فرهنگ آن کشور میباشد کمیت وکیفیت کتب ومجلات در یک کشور بهر مقدار که باشد بهمان نسبت رشد فکر ورواج ادبیات وبالاخره سطح فرهنگ آن کشور را نشان میدهد لازم بذکر گواه از ملل مترقی نیست که بواسطه بسط فرهنگ در هر ماه چندین ملیون کتاب نسبت بجمعیت آن کشور چاپ ومنتشر میشود وقتی درکشور های فرهنگ دوست عالم قدم بگذاریم می بینیم اغلب افراد از زن ومرد بزرگ وکوچک در اتوبوس - ترامـوای - ترن زیرزمینی - هواپیما در باغات مشغول خواندن کتاب یا یک مجله هستند هیچ موجبی برای این عادت نیست مگر آشنا بودن بفرهنگ وادبیات که از کودکی آنها را بخواندن ونوشتن عادت داده اند ودر بزرگی بهترین مونس ورفیق آنها کتاب ومجله میباشد .

کشور باستانی ایران که از جهت داشتن بزرگان علم وادب از صدها سال باینطرف گنجینه بزرگ فرهنگ دنیا بشمار میرود وهزاران اثر از نویسندگان وشعراء وعلمای ایران باقیمانده که میتوان گفت پایه گذار تمدن وفرهنگ فعلی دنیا میباشد متأسفانه در قرون اخیر بواسطه عدم توجه بقدری سطح فرهنگ آن نسبت بملل دنیا پائین رفته که نمیتوان بمقیاس آورد .

وقتی از یک ملت بیست ملیونی فقط صدی ده یا مثلاً صدی بیست بیشتر نتوانند بنویسند وبخوانند وآنهم با فقر اقتصادی مواجه باشند چنین میشود که چاپ وانتشار کتاب در کشور بدین پایه میرسد که برای چاپ یک کتاب فرهنگی دهان کتابفروشان جهت جزئی منفعت باز مانده وجز آن نفع کوچک کم اهمیت دیگر راهی

برای کسب وتجارت نمیابند وقتی دولت و وزارت فرهنگ روی جهاتی از نظر نفع اطفال دبستانها کتب کلاسیک را چاپ میکند کتابفروشان نگران وضع زندگانی خود میشوند زیرا بیشتر چاپ کتاب در ایران مربوط به کتب کلاسیک است وصدی ۹۵ کتابفروشان ازاین راه اعاشه میکنند درصورتیکه کتابفروشهای سایر ممالک اکثر منفعتی که عایدشان میشود از راه چاپ کتب علمی وادبی وتاریخی است .

اگر کسی بگوید رباعیات حکیم عمر خیام یعنی اثری از مفاخر علمی وادبی ایران در کشورهای دیگر بیش از هشتصد مرتبه ترجمه وبچاپ رسیده وجمع شماره آنها از صد میلیون جلد هم متجاوز میباشد ولی در ایران ایرانیکه باین حکیم بزرگ خود میبالد از بیست نسخه چاپ که جمع چاپ آن از صد هزار تجاوز نکرده است شاید باور نکنند این مثل برای دانستن علاقه مفرط ملل زنده دنیا بفرهنگ کافی است که بتوانیم نسبت بچاپ کتب علمای علم وادب خود آن ملل حساب غیر قابل تصوری بدست آوریم .

این کتاب که به نظر خوانندگان محترم میرسد از نظر تعداد در بین کلیه چاپ های رباعیات خیام که در دنیا منتشر شده وبسیار ناچیز است ونمیتوان با آن ارقام غیر قابل تصور مقایسه کرد ولی سعی شده است که اگر بواسطه عدم وسائل از حیث چاپ آنطوریکه بایستی مانند کتب خوب دنیا چاپ نشده لااقل ابتکاری بکار رفته که بتواند در بین ملل فرهنگ دوست جائی برای خود باز کند در روی همین اصل بخیال سعی وکوشش بکار رفت تا این نسخه در بین کلیه نسخ چاپ شده رباعیات خیام در عالم بی نظیر باشد .

قبلاً بایستی علت چاپ رباعیات حکیم عمر خیام را با ۷۵ رباعی برای خوانندگان محترم توضیح بدهیم .

نظر اول این بود که این کتاب بیشتر در بین خارجیان توزیع و اگر ممکن شود بخارج ایران صادر شود از این روی مأخذ رباعیات را ترجمه شاعر انگلیسی فیتز جرالد قرار دادیم .

فیتز جرالد یکی از شعرای بزرگ قرن نوزدهم است و ترجمه اشعار وی در میان خارجیان قبول عامه یافته وشهرت وی هم بیشتر مدیون ترجمه رباعیات خیام میباشد .

رباعیاتیکه فیتز جرالد بانگلیسی ترجمه و بنظم در آورده روی نظر و تحقیقات و ذوق خود اختیار کرده و متأسفانه بخیلی از اشعار حقیقی خیام که دانشمندان و ادبای ما مثل مرحوم ذکاء الملک فروغی - مرحوم دکتر غنی - مرحوم صادق هدایت - جناب آقای سعید نفیسی استاد دانشگاه - جناب آقای ذبیح الله بهروز - جناب آقای اعتصام زاده و سایر نویسندگان از خیام دانسته اند پی نبرده و شعری هم روی آن رباعیات نگفته است و اگر ما میخواستیم متن کتاب را از روی تحقیقات محققانه فضلای کشور خود انتخاب کنیم اشعار فیتز جرالد را فاقد و جای شعر انگلیسی خالی میماند علیهذا پایه اشعار این کتاب همان اشعار فیتز جرالد میباشد و کلیه چهار زبان دیگر را با اشعار انگلیسی تطبیق کردیم .

مقدمه چاپ این کتاب یعنی تهیه تابلوهای مصور از سال ۱۳۲۹ شروع شد تا آنکه چاپ آن در سال ۱۳۳۴ خاتمه پذیرفت .

هنرمندان و دانشمندانیکه در چاپ این کتاب با ما همکاری و کمک نموده اند در زیر از نظر میگذرد و مورد قدردانی و سپاسگزاری کارکنان این شرکت میباشند .

۱ - آقای اکبر تجویدی که برای تهیه تابلوهای این کتاب ذوق وعلاقه زیادی نشان داده که بحق میتوان گفت بیش از آنچه در راه نقاشی ومینیاتورسازی زحمت کشیده اند ذوق واستعداد نشان داده ودر مدت سه سال تابلوهای این کتاب را بصورت ۷۵ رباعی مصور درآورده اند .

۲ - هنرمند وصنعتگر قابل آلمانی آقای (اهمر) متخصص شرکت سهامی چاپ که بهمت جناب آقای عباس مسعودی استخدام شده وبایران آمده اند در تهیه فیلم های رنگی آن که از مراحل بسیار مشکل چاپ این کتاب بود زحمت فراوان کشیده اند .

۳ - جناب آقای اعتصام زاده که کتاب اشعار خیام چاپ شده خود را که ۲۵ سال قبل بزبان فرانسه فصیح وبشعر سروده اند ومورد توجه آکادمی فرانسه قرار گرفته ونشان افتخاری ادبی هم بدین مناسبت بجناب ایشان داده شده در اختیار شرکت گذاشته وحتی چند شعری هم که از اشعار فیتز جرالد در کتابشان موجود نبود قبول زحمت فرموده بشعر درآوردند .

۴ - جناب آقای غلامعلی تربیت که ۲۵ سال در آلمان بوده وبزبانهای آلمانی وانگلیسی وادبیات آن دو زبان کاملاً آشنا هستند از روی ۱۱ جلد کتاب آلمانی توانستند ۶۷ شعر فیتز جرالد را با اشعار آلمانی تطبیق کنند لیکن متأسفانه هشت شعر دیگر را هنوز بدست نیاورده اند واین عدم موفقیت در پیدا کردن هشت شعر فیتز جرالد بزبان آلمانی نشانه آنست که رباعیات خیام نزد هریک از ملل ومخصوصاً شعرا وادبا بسلیقه های مختلف تفسیر ومورد قبول یا رد آنها واقع شده است .

۵ - ترجمهٔ عربی این رباعیات از کتاب آقای احمد صافی النجفی ایرانی الاصل که مدتها در مدرسه مروی بتحصیل مشغول بوده و سالهاست در سوریه ولبنان زندگانی میکند اقتباس کرده ایم .

آقای احمد صافی بلسان عرب کاملاً مسلط هستند وبتصدیق علمای عرب ترجمه های این شاعر از روی کمال فصاحت سروده شده است .

۶ - چاپخانه بانک ملی که یکی از مؤسسات صنعتی واقتصادی بانک میباشد در چاپ کتاب نهایت علاقه را نشان داده است ، هرکس بچاپ وبخصوص چاپ رنگی در ایران آشنائی داشته باشد خوب تشخیص میدهد چاپ این کتاب در زیبائی ونفاست بی نظیر میباشد .

در خاتمه این نکته را یادآور میشود باآنکه سعی شده است در این کتاب غلط واشتباه کمتر روی دهد ولی متأسفانه کتابیکه به پنج زبان چاپ میشود آنهم در ایران بدون نقص نمیتوان گفت از محالات است ولی از مشکلات بزرگ میباشد ومانتوانستیم صد در صد نظر خود را تأمین کنیم وغلط واشتباهی چند در این کتاب پیدا شد که بعد از چاپ بدان برخوردیم وبازهم از خوانندگان وفضلا ودانشمندان ارجمند استدعا داریم بهر اشتباهی برخورد دند این شرکت را مطلع سازند والبته نظریاتی داشته باشند در حدود امکان که از نظر فنی انجام آن اشکالی نداشته باشد مضایقه نخواهد شد واز آقایان کمال تشکر را هم خواهیم داشت .

چون پس از چاپ این کتاب مشغول تهیه کتاب بزرگی از خیام خواهیم شد که قطع آن بیش از دو برابر این کتاب بوده وبده زبان مختلف چاپ خواهد شد تمام تنقیدات ونظریات راسعی میکنیم در این کتاب

بزرگ تأمین کنیم و درحال حاضر ترجمه های ایتالیائی - اردو را - کامل داریم ولی ترجمه های روسی

اسپانیولی - ارمنی - ترکی ما ناقص میباشد .

اگر خوانندگان محترم رباعیات عمرخیام را بزبانهای بالا داشته باشند و در دسترس شرکت بگذارند

خدمتی بفرهنگ کشور نموده و این خدمت آنان بدون پاداش وتقدیر نخواهد بود .

تهران - شرکت سهامی تحریر ایران

مورخه اول مرداد ماه ۱۳۳۶

چند سطر از نقاش

هیچگاه هنرمند از آثار خودش صد در صد راضی نیست در مزترقی و پیشرفت هنر هم در همین نکته است ، و منهم - اگر جرأت کنم نام هنرمند بروی خود بگذارم - باید اعتراف کرد که هیچوقت از ساخته های خود کاملاً راضی نبوده ام . معهذا گاه اتفاق میافتد که بعضی آثار باعث ارضاء سازندگان آنها شده و بآنان یکنوع تسکین میبخشد و همین نتایج جزئی همیشه مشوق هر هنرمندی در ادامه و ممارست در کار خود بوده است .

نقاشیهای کتاب خیامی که از نظر شما میگذرد تقریباً شامل تمام آثار سه سالهٔ اخیر من بوده و امروز وقتی آنها را مطالعه میکنم ، با همه نقائصی که بنظرم میرسد ، باز از اینکه توفیق حاصل شده و توانسته ام هفتاد و پنج رباعی خیام شاعر بزرگ ایرانی را مصور نمایم در خود احساس یک رضایت خوش آیندی میکنم :

کسانیکه از فاصلهٔ بعید بین گفتار تا کردار باخبرند میدانند که تهیه و تنظیم و نقاشی و بالاخره چاپ چنین کتابی در ایران ، با این فقدان وسیله ، چه اندازه

شکل و متضمن تشکار میباشد ..... در اینجا من بسهم خود، فقط بعنوان یکنفر ایرانی، لازم

میدانم از همت و تشکار جناب آقای سید علی اکبر کاشانی مدیر هنردوست شرکت سهامی تحریر

ایران که با همه مشکلات مادی و معنوی موجود باز انتشار چنین کتابی را وجهه همت خود قرار داده تشکر کنم.

در نقاشیهای این کتاب سعی شده است تا آنجاکه قواعد و مقررات فنی اجازه میداده

خود رباعی عیناً مجسم گردد و حتی در بعضی موارد فرمها و کمپوزیسیونها فدای بیان مطلب شده

است .. ضمناً همه جا سعی شده که حتی الامکان شیوه و روش مینیاتورسازی ایرانی

حفظ گردد: زیرا فقط با اتخاذ این رویه بوده که امروز میتوانم امیدوار باشم که کتاب حاضر

در بین چند صد جلد کتابی که تاکنون از خیام منتشر شده باز مقامی جداگانه داشته و قابل ملاحظه

باشد. زیرا مسلماً تصویر حقیقی اشعار یک شاعر شرقی و بخصوص ایرانی در قالب هنر ایرانی و

بوسیلهٔ یکنفر نقاش ایرانی بیشتر امکان پذیر است تا بوسیله یکنفر غربی و با شیوه نقاشی غرب البته سایر

کتابهای خیام اغلب بوسیله هنرمندان بزرگ مصور شده و در میان آنهائیکه من دیده ام آثار ادموند

دولاک نقاش خوش قریحه و با ذوق فرانسوی که بخوبی توانسته امتسفر شرق را درک

کند بسیار قابل ملاحظه است و باید اذعان کنم که دیدن نقاشیهائی که وی برای کتاب رباعیات خیام و همچنین یک کتاب هزار و یکشب ساخته است در بوجود آوردن دو سه تابلوی کتاب حاضر بمن الهام داده اند و من در این مورد همواره مرهون جناب آقای خان ملک ساسانی که میتوان اذعان کرد که تاریخ ناطق هنرهای ایران میباشند و دو کتاب فوق را مدتی در اختیارم گذاشتند میباشم . ولی باید گفت که بهترین سبکی که برای تصویر نمودن اشعار خیام وجود دارد همان اسلوب مینیاتور سازی ایرانی بوده و آن نقاش بزرگ هم اینمطلب را بفراست دریافته و تا اندازهٔ که میتوانسته مراعات سبک را کرده و بهمین علت است که آثار وی دارای معنی وارزش بیشتری میباشد .

در خاتمه امیدوارم این اثر مورد توجه ارباب ذوق واقع شده و بتواند برای هنرمندان جوان الهام دهنده باشد و استادان و هنرمندان سالخورده نقائص آنرا بدیدهٔ اغماض نگریسته و با تذکرات و راهنمائیهای سودمند خود بر بنده منت گذارند.

تهران . شهریور ۱۳۳۳   اکبر تجویدی

شاید کمتر کتابی در دنیا مانند مجموعه ترانه های خیام تحسین شده، مردود و منفور بوده، تحریف شده بهتان خورده، محکوم گردیده، حلاجی شده، شهرت عمومی و دنیاگیر پیدا کرده و بالاخره ناشناس مانده.

اگر همه کتابهائی که راجع بخیام و رباعیاتش نوشته شده جمع آوری شود تشکیل کتابخانهٔ بزرگی را خواهد داد. ولی کتاب رباعیاتی که باسم خیام معروف است و در دسترس همه میباشد مجموعه ای است که عموماً از هشتاد الی هزار و دویست رباعی کم و بیش در بردارد، اما همهٔ آنها تقریباً جنگ مغلوطی از افکار مختلف را تشکیل میدهند. حالا اگر یکی ازین نسخه های رباعیات را از روی تفریح ورق بزنیم و بخوانیم در آن به افکار متضاد، به مضمونهای گوناگون و به موضوعهای قدیم و جدید برمیخوریم؛ بطوریکه اگر یکنفر صد سال عمر کرده باشد و روزی دو مرتبه کیش و مسلک و عقیدهٔ خود را عوض کرده باشد قادر بگفتن چنین افکاری نخواهد بود. مضمون این رباعیات روی فلسفه و عقاید مختلف است از قبیل: الهی. طبیعی، دهری، صوفی، خوشبینی، بدبینی، تناسخی، افیونی، بنگی، شهوت پرستی، مادی، مرتاضی، لامذهبی، رندی و قلاشی، خدائی، وافوری . . .
آیا ممکن است یکنفر اینهمه مراحل و حالات مختلف را پیموده باشد و بالاخره فیلسوف و ریاضی دان و منجم هم باشد؟ پس تکلیف ما در مقابل این آش درهم جوش چیست؟ اگر بشرح حال خیام در کتب قدما هم رجوع بکنیم بهمین اختلاف نظر برمیخوریم.

این اختلافی است که همیشه در اطراف افکار بزرگ روی میدهد، ولی اشتباه مهم از آنجا ناشی شده که چنانکه باید خیام شناخته نشده و افسانه هائی که راجع باو شایع کرده اند این اشکال را در انتخاب رباعیات او تولید

کرده است

در اینجا ما نمیخواهیم بشرح زندگی خیام بپردازیم و یا حدسیات و گفته های دیگران را راجع باو تکرار بکنیم. چون صفحات این کتاب خیلی محدود است. اساس کتاب ما روی یکمشت رباعی فلسفی قرار گرفته است که با اسم خیام، همان منجم و ریاضی دان بزرگ مشهور است و یا بخطا باو نسبت میدهند. اما چیزیکه انکار ناپذیر است، این رباعیات عجیب فلسفی در حدود ۵ و ۶ هجری بزبان فارسی گفته شده.

تاکنون قدیمترین مجموعه اصیل از رباعیاتی که به خیام منسوب است، نسخهٔ خطی "بودلن" اکسفرد میباشد که در سنهٔ ۸۶۵ در شیراز کتابت شده. یعنی سه قرن بعد از خیام و دارای ۱۵۸ رباعی است، ولی همان ایراد سابق کم و بیش به این نسخه وارد است، زیرا رباعیات بیگانه نیز درین مجموعه دیده میشود. فیتز جرالد که نه تنها مترجم رباعیات خیام بوده، بلکه از روح فیلسوف بزرگ نیز ملهم بوده است، در مجموعهٔ خود بعضی رباعیاتی آورده که نسبت آنها به خیام جایز نیست. قضاوت فیتز جرالد مهمتر از اغلب شرح حالاتی است که راجع بخیام در کتب قدیم دیده میشود، چون با ذوق و شامهٔ خودش بهتر رباعیات اصلی خیام را تشخیص داده تا نیکلا مترجم فرانسوی رباعیات خیام که او را بنظر یک شاعر صوفی دیده و معتقد است که خیام عشق و الوهیت را بلباس شراب و ساقی نشان میدهد، چنانکه از همان ترجمه مغلوط او شخص باذوق دیگری مانند رنان خیام حقیقی را شناخته است.

قدیمترین کتابی که از خیام اسمی بمیان آورده و نویسندهٔ آن هم عصر خیام بوده و خودش را

شاگرد و یکی از دوستان ارادتمند خیام معرفی میکند و با احترام هرچه تمامتر اسم او را میبرد، نظامی عروضی مؤلف «چهار مقاله» است. ولی او خیام را در ردیف منجمین ذکر میکند واسمی از رباعیات او نمیآورد. کتاب دیگری که مؤلف آن ادعا دارد در ایام طفولیت (۵۰۷) در مجلس درس خیام مشرف شده «تاریخ بیهق» و (تتمه صوان الحکمه) نگارش ابوالحسن بیهقی میباشد که تقریباً در سنه ۵۶۲ تألیف شده. او نیز از خیام چیز مهمی بدست نمیدهد. فقط عنوان او را میگوید که: «دستور، فیلسوف و حجة الحق» نامیده میشده. پدران او همه نیشابوری بوده اند، در علوم و حکمت تالی ابوعلی بوده ولی شخصاً آدمی خشک، بدخلق و کم حوصله بوده. چند کتاب از آثار او ذکر میکند و فقط معلوم میشود که خیام علاوه بر ریاضیات و نجوم در طب و لغت و فقه و تاریخ نیز دست داشته و معروف بوده است. ولی در آنجا هم اسمی از اشعار خیام نمیآید گویا ترانه های خیام در زمان حیاتش بواسطهٔ تعصب مردم مخفی بوده و تدوین نشده و تنها مابین یکدسته از دوستان همرنگ و صمیمی او شهرت داشته و یا در حاشیهٔ جنگها و کتب اشخاص با ذوق بطور قلم انداز چند رباعی از او ضبط شده، و پس از مرگش منتشر گردیده که داغ لامذهبی و گمراهی رویش گذاشته اند و بعدها با اضافات مقلدین و دشمنان او جمع آوری شده. انعکاس رباعیات او را در کتاب «مرصاد العباد» خواهیم دید.

اولین کتابی که در آن از خیام شاعر گفتگو میشود کتاب «خریدة القصر» تألیف عمادالدین کاتب اصفهانی بزبان عربی است که در ۵۷۲ یعنی قریب ۵۰ سال بعد از مرگ خیام نوشته شده، مؤلف

آن خیام را در زمرهٔ شعرای خراسان نام برده و ترجمهٔ حال او را آورده است .

کتاب دیگری که خیام شاعر را تحت مطالعه آورده « مرصاد العباد » تألیف نجم الدین رازی میباشد که در سنهٔ ۶۲۰ - ۶۲۱ تألیف شده . این کتاب وثیقهٔ بزرگی است زیرا نویسندهٔ آن صوفی متعصبی بوده و از این لحاظ بعقاید خیام بنظر بطلان نگریسته و نسبت فلسفی و دهری و طبیعی باو میدهد و میگوید .

(ص ۱۸) « . . . که ثمرهٔ نظر ایمانست و ثمرهٔ قدم عرفان . فلسفی و دهری و طبایعی ازین دو مقام محروم‌ند و سرگشته و گم گشته‌اند . یکی از فضلا که بنزد نابینایان بفضل و حکمت و کیاست معروف و مشهور است و آن عمر خیام است ، از غایت حیرت و ضلالت این بیت را میگوید :

رباعی :

در دایرهٔ کامدن و رفتن ماست　　　آن را نه بدایت ، نه نهایت پیدا است :

کس می نزند دمی درین عالم راست.　　　کین آمدن از کجا و رفتن بکجاست

رباعی :

دارنده چو ترکیب طبایع آراست　　　باز از چه سبب فکندش اندر کم و کاست؟

گر زشت آمد این صور ، عیب کراست؟　　　ور نیک آمد ، خرابی از بهر چه خواست؟

(ص ۲۲۷) « . . . اما آنچه حکمت در میرانیدن بعد از حیات و در زنده کردن بعد از ممات

چه بوده تاجواب بآن سرگشتهٔ غافل و گم گشتهٔ عاطل میگوید :

دارنده چو ترکیب طبایع آراست . . . »

قضاوت این شخص ارزش مخصوصی در شناسانیدن فکر و فلسفه خیام دارد . مؤلف صوفی مشرب از نیش زبان و فحش نسبت به خیام خود داری نکرده است . البته بواسطهٔ نزدیک بودن زمان ، از هر جهت مؤلف مزبور آشناتر بزندگی و افکار و آثار خیام بوده ، و عقیدهٔ خود را دربارهٔ او ابراز میکند . آیا این خود دلیل کافی نیست که خیام نه تنها صوفی و مذهبی نبوده ، بلکه برعکس یکی از دشمنان ترسناک این فرقه بشمار میآمده ؟

اسناد دیگر در بعضی از کتب قدما مانند نزهة الارواح ، تاریخ الحکما ، آثار البلاد ، فردوس التواریخ وغیره دربارهٔ خیام وجود دارد که اغلب اشتباه آلوده و ساختگی است ، و از روی تعصب و یا افسانه های مجعول نوشته شده و رابطهٔ خیلی دور با خیام حقیقی دارد . ما در اینجا مجال انتقاد آنها را نداریم .

تنها سند مهمی که از رباعیات اصلی خیام در دست میباشد ، عبارتست از رباعیات سیزدهگانهٔ « مونس الاحرار » که در سنهٔ ۷۴۱ هجری نوشته شده ، در خاتمهٔ کتاب رباعیات روزن استنساخ و در برلین چاپ شده (رجوع شود بنمرات : ۸ ، ۱۰ ، ۲۷ ، ۲۹ ، ۴۱ ، ۴۵ ، ۵۹ ، ۶۲ ، ۶۴ ، ۶۷ ، ۹۳ ، ۱۱۵ ، ۱۲۷) رباعیات مزبور علاوه بر قدمت تاریخی ، باروح و فلسفه و طرز نگارش خیام درست جور

میآیند و انتقاد مؤلف «مرصاد العباد» به آنها نیز وارد است. پس در اصالت این سیزده رباعی و دو رباعی «مرصاد العباد» که یکی از آنها در هر دو تکرار شده و (نمره ۱۰) شکی باقی نمیماند و ضمناً معلوم میشود که گوینده آنها یک فلسفهٔ مستقل و طرز فکر و اسلوب معین داشته، و نشان میدهد که ما با فیلسوفی مادی و طبیعی سروکار داریم. ازین رو با کمال اطمینان میتوانیم این رباعیات چهارده گانه را از خود شاعر بدانیم و آنها را کلید و محک شناسائی رباعیات دیگر خیام قرار بدهیم.

ازینقرار چهارده رباعی مذکور سند اساسی این کتاب خواهد بود. و درینصورت هر رباعی که یک کلمه و یا کنایه مشکوک و صوفی مشرب داشت نسبت آن بخیام جایز نیست. ولی مشکل دیگری که باید حل بشود اینست که میگویند خیام به اقتضای سن، چندین بار افکار و عقایدش عوض شده، در ابتدا لاابالی و شرابخواره و کافر و مرتد بوده و آخر عمر سعادت رفیق او شده راهی بسوی خدا پیدا کرده و شبی روی مهتابی مشغول باده گساری بوده: ناگاه باد تندی وزیدن میگیرد و کوزهٔ شراب روی زمین میافتد و میشکند. آنوقت خیام برآشفته بخدا میگوید:

ابریق می مرا شکستی ربی، بر من در عیش را ببستی ربی؛
من می خورم و تو میکنی بدمستی، خاکم بدهن مگر تو مستی ربی؟

خدا او را غضب میکند، فوراً صورت خیام سیاه میشود و خیام دوباره میگوید:

ناکرده گناه در جهان کیست؟ بگو، آنکس که گنه نکرده چون زیست؟ بگو؛

من بدکنم و تو بدمکافات دهی!		پس فرق میان من و تو چیست؟ بگو.

خدا هم او را می بخشد و رویش درخشیدن میگیرد، و قلبش روشن میشود. بعد میگوید: "خدا یا مرا بسوی خودت بخوان!". آنوقت مرغ روح از بدنش پرواز میکند!

این حکایت معجزآسای مضحک بدتر از فحشهای نجم الدین رازی بمقام خیام توهین میکند، و افسانهٔ بچگانه ای است که از روی ناشیگری بهم بافته اند. آیا میتوانیم بگوئیم گویندهٔ آن چهارده رباعی محکم فلسفی که با هزار زخم زبان و نیش خندهای تمسخرآمیز ش دنیا و مافیهایش را دست انداخته، در آخر عمر اشک میریزد و از همان خدائی که محکوم کرده بزبان لغات آخوندی استغاثه میطلبد؟ شاید یکنفر از پیروان و دوستان شاعر برای نگهداری این گنج گرانبها، این حکایت را ساخته تا اگر کسی برباعیات تند او برخورد بنظر عفو وبخشایش بگویندهٔ آن نگاه کند و برایش آمرزش بخواهد!

افسانهٔ دیگری شهرت دارد که بعد از مرگ خیام مادرش دایم برای او از درگاه خدا طلب آمرزش میکرد، وعجز ولابه مینمود، روح خیام درخواب باو ظاهر میشود و این رباعی را میگوید:

ای سوختهٔ سوختهٔ سوختنی،		ای آتش دوزخ از تو افروختنی؛
تا کی گوئی که بر عمر رحمت کن؛		حق را تو کجا برحمت آموختنی؟

باید اقرار کرد که طبع خیام در آندنیا خیلی پس رفته که این رباعی آخوندی مزخرف را بگوید.

ازاین قبیل افسانه ها درباره خیام زیاد است که قابل ذکر نیست . واگر همه آنها جمع آوری شود کتاب مضحکی خواهد شد . فقط چیزیکه مهم است باین نکته برخوریم که تأثیر فکر عالی خیام در یک محیط پست ومتعصب خرافات پرست چه بوده ، و مارا در شناسائی او بهتر راهنمائی میکند . زیرا قضاوت عوام ومتصوفین وشعرای درجه سوم وچهارم که با وحمله کرده اند از زمان خیلی قدیم شروع شده ، وهمین علت مخلوط شدن رباعیات اورا با افکار متضاد بدست میدهد کسانیکه منافع خود را از افکار خیام درخطر میدیده اند تاچه اندازه در خراب کردن فکر او کوشیده اند .

ولی ما از روی رباعیات خود خیام نشان خواهیم داد که فکر و مسلک او تقریباً همیشه یکجور بوده واز جوانی تا پیری شاعر پیرو یک فلسفه معین ومشخص بوده ودر افکار او کمترین تزلزل رخ نداده ، وکمترین فکر ندامت وپشیمانی یا توبه از خاطرش نگذشته است .

در جوانی شاعر باتعجب از خودش میپرسد که چهره پرداز ازل برای چه او را درست کرده . طرز سؤال آنقدر طبیعی که فکر عمیقی را برساند مخصوص خیام است :

هرچند که رنگ وروی زیباست مرا، چون لاله رخ وچوسرو بالاست مرا؛
معلوم نشد که درطربخانهٔ خاک، نقاش ازل بهرچه آراست مرا!

از ابتدای جوانی زندگی را تلخ وناگوار میدیده ودراروی دردهای خود را در شراب تلخ میجسته :

امروز که نوبت جوانی من است، می نوشم ازآنکه کامرانی من است :

جیبم نکنید، گرچه تلخ است خوش است.	تلخ است، چراکه زندگانی من است!

درین رباعی افسوس رفتن جوانی رامیخورد :

افسوس که نامهٔ جوانی طی شد!	وان تازه بهار زندگانی دی شد!
حالی که ورا نام جوانی گفتند،	معلوم نشداو که کی آمد، کی شد!

شاعر با دست لرزان وموی سفید قصد باده میکند. اگراو معتقد بزندگی بهتری در دنیای دیگربود، البته اظهار ندامت میکرد و تا بقیهٔ عیش ونوشهای خود را بجهان دیگر محول بکند. این رباعی کاملا تأسف یک فیلسوف مادی را نشان میدهد که در آخرین دقایق زندگی سایهٔ مرگ راکنار خود می بیند ومیخواهد بخودش تسلیت بدهد ولی نه باافسانه های مذهبی، وتسلیت خود را در جام شراب جستجو میکند :

من دامن زهد و توبه طی خواهم کرد،	باموی سپید، قصد می خواهم کرد،
پیمانهٔ عمر من به هفتاد رسید،	این دم نکنم نشاط کی خواهم کرد؟

اگر درست دقت بکنیم خواهیم دید که طرز فکر، ساختمان وزبان وفلسفه گویندهٔ این چهار رباعی که در مراحل مختلف زندگی گفته شده یکی است، پس میتوانیم بطورصریح بگوئیم که خیام از سن شباب تا موقع مرگ مادی، بدبین ودیری بوده (ویا فقط در رباعیاتش اینطور مینموده) ویک لحن تراژیک دارد که بغیر از گوینده وهمان رباعیات چهارده گانهٔ سابق کس دیگری نمیتواند گفته باشد، وقیافهٔ ادبی وفلسفی او بطور کلی تغییر نکرده است. فقط در آخر عمر بایک جبر یأس آلودی حوادث تغییرناپذیر دهر را تلقی نموده

و بدبینی که ظاهراً خوش بینی بنظر میآید اتخاذ میکند .

بطور خلاصه ، این ترانه های چهار مصراعی کم حجم و پر معنی اگر ده تای از آنها هم برای ما باقی میماند ، باز هم میتوانستیم بفهمیم که گوینده این رباعیات در مقابل مسائل مهم فلسفی چه رویه ای را در پیش گرفته و میتوانستیم طرز فکر او را بدست بیاوریم . لهذا از روی میزان فوق ، ما میتوانیم رباعیاتی که منسوب بخیام است از میان هرج و مرج رباعیات دیگران بیرون بیاوریم . ولی آیا اینکار آسان است ؟

مستشرق روسی ژوکوفسکی ، مطابق صورتی که تهیه کرده درمیان رباعیاتی که بخیام منسوب است ۸۲ رباعی « گردنده » پیدا کرده ، یعنی رباعیاتی که بشعرای دیگر نیز نسبت داده شده ؛ بعدها این عدد به صد رسیده . ولی باین صورت هم نمیشود اعتماد کرد . زیرا مستشرق مذکور صورت خود را برطبق قول (اغلب اشتباه) تذکره نویسان مرتب کرده که نه تنها نسبت رباعیات دیگران را از خیام سلب کرده اند بلکه اغلب رباعیات خیام را هم بدیگران نسبت داده اند . از طرف دیگر ، سلاست طبع ، شیوائی کلام ، فکر روشن سرشار و فلسفه موشکاف که از خیام سراغ داریم بما اجازه میدهد که یقین کنیم بیش از آنچه از رباعیات حقیقی او که در دست است ، خیام شعر سروده که از بین برده اند و آنهائی که مانده بمرور ایام تغییرات کلی و اختلافات بیشمار پیدا کرده و روی گردانیده .

علاوه بر بی مبالاتی و اشتباهات استنساخ کنندگان و تغییر دادن کلمات خیام که هر کسی بمیل خودش در آنها تصرف و دستکاری کرده ، تغییرات عمدی که بدست اشخاص مذهبی و صوفی شده نیز در بعضی از رباعیات

مشاهده میشود مثلاً :

شادی بطلب که حاصل عمر دمی است .

تقریباً در همه نسخ نوشته «شادی مطلب» در صورتی که ساختمان شعر و موضوعش خلاف آنرا نشان میدهد . یک دلیل دیگر به افکار ضد صوفی و ضد مذهبی خیام نیز همین است که رباعیات او مغشوش و آلوده به رباعیات دیگران شده . علاوه برین هر آخوندی که شراب خورده و یک رباعی درین زمینه گفته از ترس تکفیر آنرا بخیام نسبت داده . لهذا رباعیاتی که اغلب دم از شراب جاری و معشوقه بازی میزند بدون یک جنبهٔ فلسفی و یا نکتهٔ زننده و یا ناشی از افکار پخته و افیونی است و سخنانی که دارای معانی و مجازی ست و درشت است میشود با کمال اطمینان دور بریزیم . مثلاً آیا جای تعجب نیست که در مجموعهٔ معمولی رباعیات خیام باین رباعی برخوریم :

ای آنکه گزیدهٔ تو دین زرتشت ، اسلام فکندهٔ تمام از پس و پشت ؛

تا کی نوشی باده و بینی رخ خوب ؟ جائی بنشین عمر که خواهندت کشت .

این رباعی تهدید آمیز آیا در زمان زندگانی خیام گفته شده و باو سوء قصد کرده اند ؟ جای تردید است ، چون ساختمان رباعی جدید تر از زمان خیام بنظر میآید . ولی در هر صورت قضاوت گوینده را دربارهٔ خیام و درجهٔ اختلاط ترانه های او را با رباعیات دیگران نشان میدهد .

بهر حال ، تا وقتی که یک نسخهٔ خطی که از حیث زمان و سندیت تقریباً مثل رباعیات سیزده گانه کتاب

«مونس الاحرار» باشد بدست نیامده ، یک حکم قطعی درباره ترانه های اصلی خیام دشوار است ، بعلاوه شعرائی پیدا شده اند که رباعیات خود را موافق مزاج و مشرب خیام ساخته اند وسعی کرده اند که از او تقلید بکنند . ولی سلاست کلام آنها هر قدر هم کامل باشد اگر مضمون یک رباعی را مخالف سلیقه و عقیده خیام ببینیم با کمال جرئت میتوانیم نسبت آنرا از خیام سلب بکنیم . زیرا ترانه های خیام با وضوح و سلاست کامل و بیان ساده گفته شده ؛ در استهزاء وگوشه کنایه خیلی شدید و بی پرواست . ازین مطالب میشود نتیجه گرفت که هر فکر ضعیف که در یک قالب متکلف و غیر منتظم دیده شود از خیام نخواهد بود . مشرب مخصوص خیام ، مسلک فلسفی ، عقاید و طرز بیان آزاد و شیرین و روشن او اینها صفاتی است که میتواند معیار مسئله فوق بشود .

ما عجالتاً این ترانه ها را باسم همان خیام منجم و ریاضی دان ذکر میکنیم ، چون مدعی دیگری پیدا نکرده تا ببینیم این اشعار مربوط بهمان خیام منجم و عالم است و یا خیام دیگری گفته . برای اینکار باید دید طرز فکر و فلسفه او چه بوده است .

خیام فیلسوف

فلسفه خیام هیچوقت تازگی خود را از دست نخواهد داد. چون این ترانه های در ظاهر کوچک ولی پر مغز تمام مسائل مهم و تاریک فلسفی که در ادوار مختلف انسان را سرگردان کرده و افکاری که جبراً باو تحمیل شده و اسراری که برایش لاینحل مانده مطرح میکند. خیام ترجمان این شکنجه های روحی شده: فریاد های او انعکاس دردها، اضطرابها، ترسها، امیدها و یأسهای میلیونها نسل بشر است که پی در پی فکر آنها را عذاب داده است. خیام سعی میکند در ترانه های خودش با زبان و سبک غریبی همه این مشکلات، معماها و مجهولات را آشکارا و بی پرده حل بکند. او زیر خنده های عصبانی و رعشه آور مسائل دینی و فلسفی را بیان میکند. بعد راه حل محسوس و عقلی برایش میجوید.

بطور مختصر، ترانه های خیام آئینه ای است که هر کس ولو بی قید و لاابالی هم باشد یک تکه از افکار یک قسمت از یأسهای خود را در آن می بیند و تکان میخورد. ازین رباعیات یک مذهب فلسفی مستفاد میشود که امروزه طرف توجه علمای طبیعی است و شراب گس و تلخ مزه خیام هر چه کهنه تر میشود بر گیرندگیش میافزاید. بهمین جهت ترانه های او در همه جای دنیا و در محیط های گوناگون و بین نژادهای مختلف طرف توجه شده. هر کدام از افکار خیام را جداگانه میشود نزد شعرا و فلاسفه بزرگ پیدا کرد. ولی روی همرفته هیچکدام از آنها را

نیشود با خیام بجید و خیام در سبک خودش از اغلب آنها جلو افتاده . قیافه متین خیام او را پیش از همه چیز یک فیلسوف و شاعر بزرگ همدوش لوکرس ، اپیکور ، گوته ، شکسپیر و شوپن آور معرفی میکند .

اکنون برای اینکه طرز فکر و فلسفه گوینده رباعیات را پیدا بکنیم و بشناسیم ناگزیریم که افکار و فلسفه او را چنانکه از رباعیاتش مستفاد میشود بیرون بیاوریم ، زیرا جز این وسیله دیگری در دسترس ما نیست و زندگی داخلی و خارجی او ، اشخاصیکه با آنها رابطه داشته ، محیط و طرز زندگی ، تأثیر موروثی ، فلسفه ای که تعقیب میکرده و تربیت علمی و فلسفی او بما مجهول است .

اگرچه یکمشت آثار علمی ، فلسفی و ادبی از خیام بیادگار مانده ولی هیچکدام از آنها نمیتواند ما را در این کاوش راهنمائی بکند . چون تنها رباعیات افکار نهانی و خفایای قلب خیام را ظاهر می سازد . درصورتیکه کتابهائی که به مقتضای وقت و محیط یا بدستور دیگران نوشته حتی بوی تملق و تظاهر از آنها استشمام میشود و کاملاً فلسفه او را آشکار نمیکند .

به اولین فکری که در رباعیات خیام برمیخوریم این است که گوینده با نهایت جرئت و بدون پروا با منطق بی رحم خودش هیچ سستی ، هیچ یک از بدبختیهای معاصرین و فلسفه دستوری و مذهبی آنها را قبول ندارد ، و بتمام ادعاها و گفته های آنها پشت پا میزند . در کتاب « اخبار العلما باخبار الحکما » که در سنه ۶۴۶ تألیف شده راجع به اشعار خیام اینطور مینویسد :

«... باطن آن اشعار برای شریعت مارهای گزنده وسلسله زنجیرهای ضلال بود . ووقتیکه مردم اورا در دین خود تعیب کردند ومکنون خاطراورا ظاهر ساختند، ازکشته شدن ترسید وعنان زبان وقلم خودرا بازکشید وبزیارت حج رفت ... واسرار ناپاک اظهار نمود ... واورا اشعار مشهوری است که خفایای قلب او در زیر پرده های آن ظاهر میگردد وکدورت باطن او جوهر قصدش را تیرگی میدهد»

پس خیام باید یک اندیشه خاص وسلیقه فلسفی مخصوصی راجع به کائنات داشته باشد . حال ببینیم طرز فکر او چه بوده : برای خواننده شکی باقی نمیاند که گوینده رباعیات تمام مسائل دینی را با تمسخر نگریسته واز روی تحقیر به علماء وفقهائی که از آنچه خودشان نمیدانند دم میزنند حمله میکند . این شورش روح آریائی را برضد اعتقادات سامی نشان میدهد ویا انتقام خیام از محیط پست ومتعصبی بوده که از افکار مردمانش بیزار بوده . واضح است فیلسوفی مانند خیام که فکر آزاد وخرده بین داشته نمیتوانسته کورکورانه زیر بار احکام تعبدی، جعلی، جبری وبی منطق فقهای زمان خودش برود وبه افسانه های پوسیده ودامهای خرگیری آنها ایمان بیاورد .

زیرا دین عبارتست از مجموع احکام جبری وتکلیفاتی که اطاعت آن بی چون وچرا بر همه واجب است ودر مبادی آن ذره ای شک وشبهه نمیشود بخود راه داد . ویکدسته نگاهبان از آن احکام استفاده کرده مردم عوام را اسباب دست خودشان مینمایند . ولی خیام همه این مسائل واجب الرعایه مذهبی را بالحن تمسخر آمیز وبی اعتقاد تلقی کرده وخواسته منفرداً از روی علل وعلل پی به معلول ببرد . ومسائل

هم مرگ و زندگی را بطرز مثبت از روی منطق و محسوسات و مشاهدات و جریانهای مادی زندگی حل بنماید ، ازین رو تماشاچی بی طرف حوادث دهر میشود .

خیام مانند اغلب علمای آنزمان به قلب واحساسات خودش اکتفا نمیکند ، بلکه مانند یک دانشمند بتمام معنی آنچه که در طی مشاهدات و منطق خود بدست میآورد میگوید معلوم است امروزه اگر کسی بطلان افسانه های مذهبی را ثابت بنماید چندان کار مهمی نکرده است ؛ زیرا از روی علوم خود بخود باطل شده است . ولی اگر زمان و محیط متعصب خیام را در نظر بیاوریم بی اندازه مقام او را بالا میبرد .

اگرچه خیام در کتابهای علمی و فلسفی خودش که بنا بدستور و خواهش بزرگان زمان خود نوشته ، رویه کتمان و تقیه را از دست نداده و ظاهرا جنبه بی طرف بخود میگیرد ، ولی در خلال نوشته های او میشود بعضی مطالب علمی که از دستش در رفته ملاحظه نمود . مثلاً در « نوروزنامه » (ص ۴) میگوید : « بفرمان ایزد تعالی حالهای عالم دیگرگون گشت . و چیزها ، نو پدید آمد . مانند آنک درخور عالم و گردش بود . » آیا از جمله آخر فورمول معروف ADAPTATION DU MILIEU استنباط نمیشود ؟ زیرا او منکر است که خدا موجودات را جدا جدا خلق کرده و معتقد است که آنها بفراخور گردش عالم با محیط توافق پیدا کرده اند . این قاعدهٔ علمی که در اروپا ولوله انداخت آیا خیام در ۸۰۰ سال پیش بفراست دریافته و حدس زده است در همین کتاب (ص ۳) نوشته : « وایزد تعالی آفتاب را از نور بیافرید و آسمانها و زمینها را بدو پرورش داد . » پس این نشان میدهد که علاوه بر فیلسوف و شاعر ما با یکنفر عالم طبیعی سر و کار داریم .

ولی در ترانه های خودش خیام این کتمان و تقیه را کنار گذاشته . زیرا درین ترانه ها که زخم روحی او بوده بهیچ‌وجه زیر بار کرم خورده اصول و قوانین محیط خودش نمیرود ، بلکه برعکس از روی منطق همهٔ مسخره های افکار آنان را بیرون می آورد . جنگ خیام با خرافات و موهومات محیط خودش در سرتاسر ترانه های او آشکار است و تمام زهرخنده های او شامل حال زهاد و فقها و الهیون میشود و بقدری با استادی و زبردستی دماغ آنها را میمالاند که نظیرش دیده نشده . خیام همهٔ مسائل ماوراء مرگ را با لحن تمسخرآمیز و مشکوک و بطور نقل قول با "گویند" شروع میکند :

گویند : " بهشت و حور عین خواهد بود . . (۸۸)

گویند مرا : " بهشت با حور خوش است . . (۹۰)

گویند مرا که : " دوزخی باشد مست . . (۸۷)

در زمانیکه انسان را آینهٔ جمال الهی و مقصود آفرینش تصور میکرده اند و همهٔ افسانه های بشر دور او درست شده بود که ستاره های آسمان برای نشان دادن سرنوشت او خلق شده و زمین و زمان و بهشت و دوزخ برای خاطر او برپا شده و انسان دنیای کهین و نمونه و نمایندهٔ جهان مهین بوده چنانکه بابا افضل میگوید :

افلاک و عناصر و نبات و حیوان عکسی ز وجود روشن کامل ماست .

خیام با منطق مادی و علمی خودش انسان را جام جم نمیداند . پیدایش و مرگ او را همانقدر بی اهمیت میداند که وجود و مرگ یک مگس ؛

آمد شدن تو اندرین عالم چیست؟ آمد مگسی پدید و ناپیدا شد! (۴۱)

حال ببینیم در مقابل نفی و انکار مسخره آلودی که از عقاید فقها و علما میکند خودش نیز راه حلی برای مسائل ماوراءطبیعی پیدا کرده؟ در نتیجهٔ مشاهدات و تحقیقات خودش خیام باین مطلب برمیخورد که فهم بشر محدود است. از کجا می آئیم و بکجا میرویم؟ کسی نمیداند. و آنهائی که صورت حق بجانب بخود میگیرند و در اطراف این قضایا بحث مینمایند جز یاوه سرائی کاری نمیکنند؛ خودشان و دیگران را گول میزنند. هیچکس به اسرار ازل پی نبرده و نخواهد برد و یا اصلاً اسراری نیست و اگر هست در زندگی ما تأثیری ندارد. مثلاً جهان چه محدث و چه قدیم باشد آیا به چه درد ما خواهد خورد؟

چون من رفتم. جهان چه محدث چه قدیم. (۹۳)
تا کی ز حدیث پنج و چار ای ساقی؟

بجای که وقت خودمان را سر بحث پنج حواس و چهار عنصر بگذرانیم؟ پس به امید و هراس موهوم و بحث چرند وقت خودمان را تلف نکنیم. آنچه که گفته اند وهم بافته اند افسانهٔ محض میباشد. معمای کائنات نه بوسیلهٔ علم و نه بدستیاری دین هرگز حل نخواهد شد و بهیچ حقیقتی نرسیده ایم. در وراء این زمینی که رویش زندگی میکنیم نه سعادتی هست و نه عقوبتی. گذشته و آینده دو عدم است و مابین دو نیستی که سرحد دو دنیاست دمی را که زنده ایم دریابیم! استفاده بکنیم و در استفاده شتاب بکنیم. بعقیدهٔ خیام کنار کشتزارهای سبز و خرم، پرتو مهتاب که در جام شراب ارغوانی هزاران سایه منعکس میکند،

آهنگ دلنواز چنگ ، ساقیان ماهرو ، گلهای نوشکفته . یگانه حقیقت زندگی است که مانند کابوس هولناکی میگذرد . امروز را خوش باشیم ، فردا راکسی ندیده . این تنها آرزوی زندگی است.

حالی خوش باش زانکه مقصود اینست . (۱۳۴)

در مقابل حقایق محسوس و مادی یک حقیقت بزرگتر را خیام معتقد است ، و آن وجود شر و بدی است که بر خیر و خوشی میچربد . گویا فکر جبری خیام بیشتر در اثر علم نجوم و فلسفهٔ مادی او پیدا شده ، تأثیر تربیت علمی او روی نشو و نمای فلسفیش کاملاً آشکار است . بعقیدهٔ خیام طبیعت کور و کر گردش خود را مداومت میدهد . آسمان تهی است و بفریاد کسی نمیرسد :

باچرخ مکن حواله کاندر ره عقل ، چرخ از تو هزار بار بیچاره تر است !(۳۴)

چرخ ناتوان و بی اراده است . اگر قدرت داشت خودش را از گردش باز میداشت :

در گردش خود اگر مرا دست بدی ، خود را برهاندمی ز سرگردانی . (۳۳)

برطبق عقاید نجومی آن زمان خیام چرخ را محکوم میکند و احساس سخت قوانین تغییر ناپذیر اجرام فلکی را که در حرکت هستند مجسم میاید . و این در نتیجهٔ مطالعهٔ دقیق ستاره ها و قوانین منظم آنهاست که زندگی ما را در تحت تأثیر قوانین خشن گردش افلاک دانسته ، ولی به قضا و قدر مذهبی اعتقاد نداشته زیرا که بر علیه سرنوشت شورش میکند و ازین لحاظ بدبینی در او تولید میشود . شکایت او اغلب از گردش چرخ و افلاک است نه از خدا . و بالاخره خیام معتقد میشود که همهٔ کواکب نحس هستند و کوکب سعد وجود ندارد :

افلاک که جز غم نفزایند دگر . . . (۲۸)

در نوروز نامه (ص ۴۰) بطور نقل قول مینویسد: " .. و چنین گفته اند که هر نیک و بدی که از تاثیر کواکب سیاره برزمین آید بتقدیر واراوت باریتعالی، و بشخصی پیوندد، بدین او تا روقتی گذرد ." نظامی عروضی در ضمن حکایتی که از خیام می آورد میگوید که ملکشاه از خیام درخواست میکند که پیشگوئی بکند هوا برای شکار مناسب است یا نه و خیام از روی علم نیورنیوا METEOROLOGIE پیشگوئی صحیح میکند بعد میافزاید: " اگرچه حکم حجة الحق عمر بدیدم، اما ندیدم او را در احکام نجوم هیچ اعتقادی . . "

در رباعی دیگر علت پیدایش را در تحت تاثیر چهار عنصر و هفت سیاره دانسته:

ای آنکه نتیجهٔ چهار و هفتی   وز هفت و چهار دایم اندر تفتی: (۲۹)

چنانکه سابق گذشت بدبینی خیام از سن جوانیش وجود داشته (نمرهٔ ۱۶) و این بدبینی هیچوقت گریبان او را ول نکرده . یکی از اختصاصات فکر خیام است که پیوسته با غم و اندوه و نیستی و مرگ آغشته است و در همان حال که دعوت به خوشی و شادی مینماید لفظ خوشی در گلو گیر میکند . زیرا در همین دم با هزاران نکته و اشاره هیکل مرگ، کفن، قبرستان و نیستی خیلی قوی تر از مجلس کیف و عیش جلوه انسان مجسم میشود و آن خوشی یکدم را از بین میبرد . طبیعت بی اعتنا و سخت کار خود را انجام میدهد . یک دایه خونخوار و دیوانه است که اطفال خود را میپروراند و بعد با خونسردی خوشه های رسیده و نارس را درو میکند . کاش هرگز بدنیا نیامدیم، حالا که آمدیم، هرچه زودتر برویم خوشبخت تر خواهیم بود:

ناآمدگان اگر بدانند که ما، از دهر چه میکشیم، نایند دگر. (۲۸)

خرم دل آنکه زین جهان زود برفت، وآسوده کسیکه خود نزاد از مادر. (۲۳)

این آرزوی نیستی که خیام در ترانه های خود تکرار میکند آیا با نیروانه بودا شباهت ندارد؟ در فلسفهٔ بودا دنیا عبارتست از مجموع حوادث بهم پیوسته که تغییرات دنیای ظاهری در مقابل آن یک ابر، یک انعکاس و یا یک خواب پر از تصویرهای خیالی است:

احوال جهان واصل این عمر که هست.

خوابی و خیالی و فریبی و دمی است. (۱۹۰)

اغلب شعرای ایران بدبین بوده اند ولی بدبینی آنها وابستگی مستقیم با حس شهوت تند و ناکام آنان دارد. درصورتیکه در نزد خیام یک جنبهٔ عالی وفلسفی دارد و ماهرویان را تنها وسیلهٔ تکمیل عیش و تزیین مجالس خودش میداند و اغلب اهمیت شراب برزن غلبه میکند. وجود زن وساقی یکنوع سرچشمهٔ کیف ولذت بدیعی و زیبائی هستند.. هیچکدام را بعرش نمیرساند ومقام جداگانه ای ندارند. از همهٔ این چیزهای خوب وخوش تنها یک لذت آنی میجسته. ازین لحاظ خیام یکنفر پرستنده وطرفدار زیبائی بوده وبا ذوق بدیعیات خودش چیزهای خوش گوار، خوش آهنگ وخوش منظر را انتخاب میکرده. یک فصل ازکتاب "نوروزنامه" دربارهٔ صورت نیکو نوشته وایطور تمام میشود: "... واین کتاب را از برای فال خوب برروی نیکو ختم کرده آمد." پس خیام ازپیش آمدهای ناگوار زندگی شخصی خودش

مثل شعرای دیگر مثلاً از قهر کردن معشوقه و یا نداشتن پول می نالد . درد او یک درد فلسفی و نفرینی است که به اساس آفرینش میفرستد . این شورش در نتیجهٔ مشاهدات و فلسفهٔ دردناک او پیدا شده . بدبینی او بالاخره منجر به فلسفهٔ دهری شده . اراده ، فکر ، حرکت و همه چیز بنظرش بیهوده آمده :

ای بیخبران جسم مجسم هیچ است ، وین طارم نه سپهر ارقم هیچ است (۱۰۱)

بنظر میآید که شوپن آور از فلسفهٔ بدبینی خودش بهمین نتیجهٔ خیام میرسد : « برای کسیکه بدرجه ای برسد که ارادهٔ خود را نفی بکند . دنیائی که بنظر ما آنقدر حقیقی میآید . با تمام خورشیدها و کهکشانهایش چیست ؟ هیچ ! »

خیام از مردم زمانه بری و بیزار بوده . اخلاق ، افکار و عادات آنها را با زخم زبانهای تند محکوم میکند و بهیچ جه تلقینات جامعه را نپذیرفته است . از اشعار عربی و بعضی از کتابهای او این کینه و بغض خیام برای مردمان و بی اعتمادی به آنان بخوبی دیده میشود . در مقدمهٔ جبر و مقابله اش میگوید :

« ما شاهد بوده ایم که اهل علم از بین رفته و بدسته ئی که عده شان کم و رنجشان بسیار بود منحصر گردیدند . و این عدهٔ انگشت شمار نیز در طی زندگی دشوار خود همتشان را صرف تحقیقات و اکتشافات علمی نمودند . ولی اغلب دانشمندان ما حق را به باطل میفروشند و از حد تزویر و ظاهرسازی تجاوز نمیکنند ؛ و آن مقدار معرفتی که دارند برای اغراض پست مادی بکار میبرند ، و اگر شخصی را طالب حق و ایثار کننده صدق و ساعی در رد باطل و ترک تزویر ببیند استهزاء و استخفاف میکنند . » گویا در هر زمان اشخاص دو رو

ومتقلب و کاسه لیس چاپلوس کارشان جلو است !

دیوژن معروف روزی در شهر آتن با فانوس روشن جستجوی یکنفر انسان را مینمود و عاقبت پیدا نکرد. ولی خیام وقت خود را بتکاپوی بیهوده تلف نکرده و با اطمینان میگوید :

گاویست بر آسمان، قرین پروین، گاویست دگر بزیر برش جمله زمین؛
گر بینائی چشم حقیقت بگشا: زیر و زبر دو گاو مشتی خر بین.

واضح است در اینصورت خیام از بسکه در زیر فشار افکار پست مردم بوده بهیچوجه طرفدار محبت، عشق، اخلاق، انسانیت و تصوف نبوده، که اغلب نویسندگان و شعرا وظیفهٔ خودشان دانسته اند که این افکار را اگرچه خودشان معتقد نبوده اند برای عوام فریبی تبلیغ بکنند. چیزیکه غریب است. فقط یک میل و رغبت یا سمپاتی و تأسف گذشته ایران در خیام باقی است. اگرچه بواسطهٔ اختلاف زیاد تاریخ، ما نمیتوانیم به حکایت مشهور سه رفیق دبستانی باور بکنیم که نظام الملک باخیام و حسن صباح همدرس بوده اند. ولی هیچ استبعادی ندارد که خیام و حسن صباح با هم رابطه داشته اند. زیرا که بچه یک عهد بوده اند و هر دو تقریباً در یک سنه ۵۱۷ - ۵۱۸ مرده اند. انقلاب فکری که هر دو در قلب مملکت مقتدر اسلامی تولید کردند این حدس را تأیید میکند و شاید بهمین مناسبت آنها را با هم همدست دانسته اند. حسن بوسیلهٔ اختراع مذهب جدید و لرزانیدن اساس جامعهٔ آن زمان تولید یک شورش ملی ایرانی کرد. خیام بواسطهٔ آوردن مذهب حسی، فلسفی، وعقلی و مادی همان منظور او را در ترانه های خودش انجام داد.

تأثیر حسن چون بیشتر روی سیاست و شمشیر بود بعد از مدتی از بین رفت . ولی فلسفهٔ مادی خیام که پایه اش روی عقل و منطق بود پایدار ماند .

نزد هیچیک از شعرا و نویسندگان اسلام لحن صریح نفی خدا و برهم زدن اساس افسانه های مذهبی سامی مانند خیام دیده نمیشود و شاید بتوانیم خیام را از جملهٔ ایرانیان ضد عرب بدانیم: ابن مقفع، به آفرید، ابومسلم، بابک و غیره بدانیم. خیام با لحن تأسف انگیزی اشاره به پادشاهان پیشین ایران میکند . ممکن است از خواندن شاهنامهٔ فردوسی این تأثر در او پیدا شده و در ترانه های خودش پیوسته فر و شکوه و بزرگی پامال شدهٔ آنان را گوشزد مینماید که با خاک یکسان شده اند و در کاخ های ویران آنها روباه لانه کرده و جغد آشیانه نموده . قهقهه های عصبانی او ، کنایات و اشاراتی که به ایران گذشته مینماید پیداست که از ته قلب از راهزنان عرب و افکار پست آنها متنفر است ، و سمپاتی او بطرف ایرانی سرود که در دهن این اژدهای هفتاد سر غرق شده بوده و با تشنج دست و پا میزده .

نباید تند برویم ، آیا مقصود خیام از یادآوری شکوه گذشتهٔ ساسانی مقایسهٔ بی ثباتی و کوچکی تمدنها و زندگی انسان نبوده است و فقط یک تصویر مجازی و کنایه ای بیش نیست؟ ولی با حرارتی که بیان میکند جای شک و شبهه باقی نمی گذارد . مثلاً صدای فاخته که شب مهتاب روی ویرانهٔ تیسفون کوکو میگوید مو را بتن خواننده راست میکند :

آن قصر که بر چرخ همی زد پهلو . . (۵۶) .

آن قصر که بهرام درو جام گرفت . . (۵۴)

چنانکه سابقاً ذکر شد خیام جز روش دهر خدائی نمی شناخته و خدائی را که مذاهب سامی تصور میکردند منکر بوده اما ولی بعد قیافهٔ جدی تر بخود میگیرد و راه حل علمی و منطقی برای مسائل ماوراء طبیعی جستجو میکند. چون راه عقلی پیدا نمیکند به تعبیر شاعرانه این الفاظ قناعت مینماید. صانع را تشبیه بکوزه گر میکند و انسان را به کوزه و میگوید:

این کوزه گر دهر چنین جام لطیف ، میسازد و باز بر زمین میزندش! (۴۳)

مجلس این کوزه گر دیوانه را با قیافهٔ احمق و خونخوارش که همهٔ هم خود را صرف صنایع ظریف میکند ولی از روی جنون آن کوزه ها را میشکند.

بهشت و دوزخ را درنهاد اشخاص دانسته:

دوزخ شرری ز رنج بیهودهٔ ماست ، فردوس دمی ز وقت آسودهٔ ماست! (۱۴۲)

گلهای خندان، بلبلان نالان، کشتزارهای خرم، نسیم بامداد، مهتاب روی مهتابی، مهرویان پریوش، آهنگ چنگ، شراب گلگون، اینها بهشت ماست. چیزی بهتر از اینها روی زمین پیدا نمیشود، با این حقایق که درین دنیای بی ثبات پراز درد و زجر برایمان مانده استفاده بکنیم. همین بهشت ماست، بهشت موعودی که مردم را به امیدش گول میزنند! چرا به امید موهوم از آسایش خودمان چشم بپوشیم؟

کس خلد و جحیم را ندیده است، ای دل ، گوئی که از آنجهان رسیده است؟ ای دل. (۹۱)

یک بازیگر خانهٔ غریبی است. مثل خیمه شب بازی یا بازی شطرنج ، همهٔ کائنات روی صفحهٔ کمان

میکنند که آزادند. ولی یک دست نامرئی که متعلق بیک ابله یا بچه است مدتی با ما تفریح میکند. ما را جا بجا میکند، بعد دلش را میزند. دوباره این عروسکها یا مهره ها را در صندوق فراموشی ونیستی می اندازد:

مالعبتکانیم و فلک لعبت باز، از روی حقیقتی نه از روی مجاز... (۵۰)

خیام میخواسته این دنیای سخره، پست غم انگیز و مضحک را از هم بپاشد و یک دنیای منطقی تری روی خرابهٔ آن بنا کند:

گر بر فلکم دست بدی چون یزدان، برداشتمی من این فلک را زمیان.. (۲۵)

برای اینکه بدانیم تا چه اندازه فلسفهٔ خیام در نزد پیروان او طرف توجه بوده و معتقد پیدا کرده این نکته را میگوئیم که مؤلف «دبستان مذاهب» در چند جا مثل از رباعیات خیام میآورد و یک جا رباعی غریبی باو نسبت میدهد (ص ۶۳): "..سمراد در لغت وهم پندار را گویند فرهمند شاگرد فرایج گفته: اگر کسی موجود باشد داند که عناصر و افلاک و انجم وعقول و نفوس حق است. و واجب الوجودی که میگوید هستی پذیر نشد و ما از وهم گمان بریم که او هست و یقین که او هم نیست. من الاستشهاد حکیم عمر خیام بیت:

"صانع به جهان کهنه همچون ظرفی است، آبیست بمعنی و بظاهر برفی است:

"بازیچه کفر و دین بطفلان بسپار، بگذر ز مقامی که خدا هم حرفی است!"

در جای دیگر (ص ۱۵۹) راجع به عقاید چارواک میگوید: "..عاقل باید از جمیع لذات بهره گیرد واز مشتهیات احتراز نماید. از آنکه چون بخاک پوست باز آمدن نیست. ع:

« باز آمدنت نیست ، چو رفتی رفتی .»

«روشن‌تر گوئیم عقیده ، چاروای آنست که ایشان گویند : چون صانع پدیدار نیست و ادراک بشری به اثبات آن محیط نیارد شد ، ما را چرا بندگی امری مظنون ، موهوم ، بل معدوم باید کرد ؟ . . و بهر نوید جنت و راحت آن از کثرت حرص ابلهانه دست از نعمتها و راحتها باز داشت ؟ عاقل نقد را به نسیه ندهد . . . آنچه ظاهر نیست باور کردن آن را نشاید ترکیب جسد موالید از عناصر اربعه است ، بمقتضای طبیعت یک چند باهم تألیف پذیر شده . . . ، چون ترکیب متلاشی شود ، معاد عنصر جز عنصر نیارد بود . بعد از تخریب کاخ تن ، عروجی به برین وطن و ناز و نعیم و نزول نار و جحیم نخواهد بود .»

آیا تجزیه افکار خیام را از این سطور درک نمیکنیم ؟ هروآلن در اضافات به رباعیات خیام (ص ۲۹۱) از کتاب «سرگذشت سلطنت کابل» تألیف الفینستن که در سنه ۱۸۱۵ میلادی بطبع رسیده نقل میکند و شرح میدهد که فرقه‌ای دهری و لامذهب باسم ملازکی شهرت دارند : «بنظر میاید که افکار آنها خیلی قدیمی است و کاملاً با افکار شاعر قدیم ایران خیام وفق میدهد ، که در آثار او نمونه های لامذهبی بقدری شدید است که در هیچ زبانی سابقه ندارد . . . این فرقه عقاید خودشان را در خفا آشکار میکردند و معروف است که عقاید آنها مابین نجبای رند دربار شاه محمود رخنه کرده بود .»

اختصاص دیگری که در فلسفه خیام مشاهده میشود دقیق شدن او در مسئله مرگ است که نه از راه نشأت روح و فلسفه الهیون آنرا تحت مطالعه درمیاورد ، بلکه از روی جریان و استحاله ذرات اجسام و تجزیه

ماده تغییرات آنرا با تصویرهای شاعرانه وغمناکی مجسم میکند .

برای خیام ماورا، ماده چیزی نیست . دنیا در اثر اجتماع ذرات بوجود آمده که برحسب اتفاق کار میکنند . این جریان دایمی وابدی است ، و ذرات پی درپی در اشکال وانواع داخل میشوند وروی میگردانند . ازین روانسان هیچ بیم وامیدی ندارد و در نتیجه ترکیب ذرات وچهار عنصر و تاثیر هفت کوکب بوجود آمده وروح او مانند کالبد مادی مادی است وپس ازمرگ نیماند :

بازآمدنت نیست ، چو رفتی رفتی . (۲۹)

چون عاقبت کار جهان "نیستی" است . (۱۴۰)

هرلاله پژمرده نخواهد بشگفت . (۴۷)

اما خیام بهمین اکتفا نمیکند و ذرات بدن را تا آخرین مرحله نشاتش دنبال مینماید وبازگشت آنها را شرح میدهد . درموضوع بقای روح معتقد به گردش واستحاله ذرات بدن پس ازمرگ میشود . زیرا آنچه که محسوس است و به تمیز درمیآید اینست که ذرات بدن دراجسام دیگر دوباره زندگی ویا جریان پیدا میکنند . ولی روح مستقلی که بعد ازمرگ زندگی جداگانه داشته باشد نیست . اگر خوشبخت باشیم ، ذرات تن ما خم باده میشوند وپیوسته مست خواهند بود ، و زندگی مرموز وبی اراده ای را تعقیب میکنند . همین فلسفه ذرات سرچشمه درد وافکار غم انگیز خیام میشود . درگل کوزه ، درسبزه ، درگل لاله درمعشوقه ای که باحرکات موزون به آهنگ چنگ میرقصد ، درمجالس تفریح ودرهمه جا ذرات بی ثبات وجریان سخت وبی

اعضای طبیعت جلوه اوست . در کوزه شراب ذرات تن مهرویان را می بیند که خاک شده اند، ولی زندگی غریب دیگری را دارند . زیرا در آنها روح لطیف باده در غلیان است .

در اینجا شراب او با همه کنایات و تشبیهات شاعرانه ای که در ترانه هایش میآورد یک صورت عمیق و مرموز بخود میگیرد . شراب در عین حال که تولید مستی و فراموشی میکند ، در کوزه حکم روح را در تن دارد . آیا اسم همه قسمتهای کوزه تصغیر همان اعضای بدن انسان نیست مثل : دهنه ، لبه ، گردنه ، دسته ، شکم . . . و شراب میان کوزه روح پر کیف آن نمیباشد ؟ همان کوزه که سابق بر این چنین یک فقیر ماهرو بوده ! این روح پر غلیان زندگی دردناک گذشته کوزه را روی زمین یادآوری میکند ! از اینقرار کوزه یک زندگی مستقل پیدا میکند که شراب بمنزله روح آنست

لب بر لب کوزه بردم از غایت آز . (۱۳۹)

این دسته که برگردن او می بینی ،
دستی است که برگردن یاری بوده است . (۷۲)

از مطالب فوق بدست میآید که خیام در خصوص ماهیت و ارزش زندگی یک عقیده و فلسفه مهمی دارد . آیا او در مقابل اینهمه بدبختی و این فلسفه چه خط مشی و رویه ای را پیش میگیرد ؟

در صورتیکه نمیشود به چگونگی اشیاء پی برد ، در صورتیکه کسی ندانسته و نخواهد دانست که از کجا میآئیم و بکجا میرویم و گفته های دیگران مزخرف و تله خبرگیری است . در صورتیکه طبیعت آرام ، بی اعتنا و عطوفه

خوبش را انجام میدهد و همه کوششهای من در مقابل او بیهوده است و تحقیقات فلسفی غیر ممکن میباشد، در صورتیکه اندوه و شادی ما نزد طبیعت یکسان است و دنیائی که در آن مسکن داریم پر از درد و شر همیشگی است و زندگی هراسناک ما یکرشته خواب، خیال، فریب و موهوم میباشد، در صورتیکه پادشاهان با فر و شکوه گذشته بخاک نیستی هم آغوش شده اند، و پریرویان ناکامی که بسینه خاک تاریک فرو رفته اند ذرات تن آنها در تنگنای گور از هم جدا میشود و در نباتات و اشیاء زندگی دردناکی را دنبال میکند. آیا همه اینها بزبان بی زبانی سستی و شکنندگی چیزهای روی زمین را بما نمیگویند؟ گذشته بجز یادگار درهم و رؤیائی بیش نیست، آینده مجهول است. پس همین دم را که زنده ایم، این دم گذرنده که بیک چشم بهم زدن در گذشته فرو میرود، همین دم را دریابیم و خوش باشیم. این دم که رفت دیگر چیزی در دست ما نمیماند، ولی اگر بدانیم که دم را چگونه بگذرانیم؛ مقصود از زندگی کیف و لذت است. تا میتوانیم باید غم و غصه را از خودمان دور بکنیم، معلوم را به مجهول نفروشیم و نقد را فدای نسیه نکنیم. انتقام خودمان را از زندگی بستانیم پیش از آنکه در چنگال او خرد بشویم!

بربای نصیب خویش کت بربایند. ۴۵

باید دانست هر چند خیام از ته دل معتقد به شادی بوده ولی شادی او همیشه با فکر عدم و نیستی توأم است. ازین رو همواره معانی فلسفه خیام در ظاهر دعوت به خوشگذرانی میکند امّا در حقیقت همه گل و بلبل، جامهای شراب، کشت زار و تصویرهای شهوت انگیز او جز تزیینی بیش نیست، مثل کسیکه بخواهد خودش را بکشد و قبل از مرگ به تجمّل و تزیین اطاق خودش بپردازد. ازین جهت خوشی او بیشتر تأثر آور است.

اعضای طبیعت جلوه اوست . درکوزه شراب ذرات تن مهرویان را می بیند که خاک شده اند، ولی زندگی غریب دیگری را دارند . زیرا در آنها روح لطیف باده درغلیان است .

دراینجا شراب او با همه کنایات وتشبیهات شاعرانه ای که درترانه هایش میآورد یک صورت عمیق ومرموز بخود میگیرد . شراب درحین حال که تولید مستی وفراموشی میکند ، درکوزه حکم روح را درتن دارد . آیا اسم همه قسمتهای کوزه تصغیر همان اعضای بدن انسان نیست مثل : دهنه ، لبه ، گردنه ، دسته ، شکم . . . وشراب میان کوزه روح پرکیف آن نمیباشد ؟ همان کوزه که سابق براین بحقیر ماهرو بوده ! این روح پرغلیان زندگی دردناک گذشته کوزه را روی زمین یادآوری میکند ! ازاینقرار کوزه یک زندگی مستقل پیدامیکند که شراب بمنزله روح آنست

لب برلب کوزه بردم ازغایت آز . (۱۳۹)

این دسته که برگردن او می بینی ،

دستی است که برگردن یاری بوده است . (۷۲)

ازمطالب فوق بدست میآید که خیام درخصوص ماهیت وارزش زندگی یک عقیده وفلسفه مهمی دارد . آیا او درمقابل اینهمه بدبختی واین فلسفه چه خط مشی ورویه ای راپیش میگیرد ؟

درصورتیکه نمیشود به چگونگی اشیاء پی برد ، درصورتیکه کسی ندانسته ونخواهد دانست که ازکجا میآئیم وبکجا میرویم وگفته های دیگران مزخرف وتله خرگیری است . درصورتیکه طبیعت آرام ، بی اعتنا وظیفه

خودش را انجام میدهد و همه کوششهای من در مقابل او بیهوده است وتحقیقات فلسفی غیر ممکن میباشد، در صورتیکه اندوه وشادی مانزد طبیعت یکسان است و دنیائی که در آن مسکن داریم پراز درد وشر همیشگی است وزندگی بر اساس آن ماگذشته خواب، خیال، فریب وموهوم میباشد، درصورتیکه پادشاهان با فر و شکوه گذشته بخاک نیستی هم آغوش شده اند، دبیر دیریان ناکامی که بسینه خاک تاریک فرو رفته اند ذرات تن آنها در تنگنای گور از هم جدا میشود و در نباتات واشیاء زندگی دردناکی را دنبال میکند. آیا همه اینها بزبان بی زبانی سستی وشکنندگی چیزهای روی زمین را بما نمیگویند؟ گذشته بجز یادگار در هم ورؤیائی بیش نیست، آینده مجهول است. پس همین دم را که زنده ایم، این دم گذرنده که بیک چشم بهم زدن در گذشته فرو میرود، همین دم را دریابیم وخوش باشیم. این دم که رفت دیگر چیزی در دست ما نمیماند، ولی اگر بدانیم که دم را چگونه بگذرانیم؛ مقصود از زندگی کیف ولذت است. تا میتوانیم باید غم وغصه را از خودمان دور بکنیم، معلوم را به مجهول نفروشیم ونقد را فدای نسیه نکنیم. انتقام خودمان را از زندگی بستانیم پیش از آنکه در چنگال او خرد بشویم! بر بای نصیب خویش کت برباید. ۴۵

باید دانست هرچند خیام از ته دل معتقد به شادی بوده ولی شادی او همیشه با فکر عدم ونیستی توام است. ازین رو همواره معانی فلسفه خیام در ظاهر دعوت به خوشگذرانی میکند امّا در حقیقت همه گل وبلبل، جامهای شراب، کشت زار وتصویرهای شهوت انگیز او جز تزیینی بیش نیست، مثل کسیکه بخواهد خودش را بکشد وقبل از مرگ به تجمل وتزیین اطاق خودش بپردازد. ازین جهت خوشی او بیشتر تأثر آور است.

خوش باشیم و فراموش بکنیم تا خون ، این مایع زندگی، که از هزاران زخم ما جاری است نه بینیم!

چون خیام از جوانی بدبین و در شک بوده و فلسفه کیف و خوشی را در هنگام پیری انتخاب کرده بهمین مناسبت خوشی او آغشته با فکر یأس و حرمان است .

پیمانهٔ عمر من به هفتاد رسید .

این دم نکنم نشاط ، کی خواهم کرد ؟ (۱۴۱)

این ترانه که ظاهراً لحن یکنفر رند کارکشته و عیاش را دارد که از همه چیز بیزار و زده شده و زندگی را می پرستد و نفرین میکند ، در حقیقت شتاب و رغبت به باده گساری در سن هفتاد سالگی این رباعی را بیش از رباعیات بدبینی او غم انگیز میکند و کاملاً فکر یکنفر فیلسوف مادی را نشان میدهد که آخرین دقایق عمر خود را در مقابل فنای محض میخواهد دریابد !

روی ترانه های خیام بوی غلیظ شراب سنگینی میکند و مرگ از لای دندانهای کلید شده اش میگوید : "خوش باشیم!"

موضوع شراب در رباعیات خیام مقام خاصی دارد . اگرچه خیام مانند ابن سینا در خوردن شراب زیاده روی نمیکرده ولی در مدح آنان تا اندازه ای اغراق میگوید . شاید بیشتر مقصودش مدح منهیات مذهبی است . ولی در " نوروزنامه " یک فصل کتاب مخصوص منافع شراب است و نویسنده از روی تجربیات دیگران و آزمایش شخصی منافع شراب را شرح میدهد و در آنجا اسم بوعلی سینا و محمد زکریای رازی را ذکر میکند.

میگوید : «هیچ چیز در تن مردم نافع‌تر از شراب نیست ، خاصه شراب انگوری تلخ و صافی . و خاصیتش آنست که غم را ببرد و دل را خرم کند .» (ص ۷۰) : «.. همه دانایان متفق گشتند که هیچ نعمتی بهتر و بزرگوارتر از شراب نیست .» (ص ۶۱) : «.. و در بهشت نعمت بسیار است و شراب بهترین نعمتهای بهشت است !»

آیا میتوانیم باور کنیم که نویسنده این جمله را از روی ایمان نوشته در صورتیکه با تمسخر میگوید :

گویند : بهشت و حوض کوثر باشد ! (۸۹)

ولی در رباعیات شراب برای فرونشاندن غم و اندوه زندگی است . خیام پناه بجام باده میبرد و با می ارغوانی می خواهد آسایش فکری و فراموشی تحصیل بکند . خوش باشیم ، کیف بکنیم ، این زندگی مزخرف را فراموش بکنیم . مخصوصاً فراموش بکنیم ، چون در مجالس عیش با یک سایهٔ ترسناک دور میزند . - این سایهٔ مرگ است ، کوزهٔ شراب لبش را که بلب ما میگذارد آهسته بغل گوشمان میگوید : منهم روزی مثل تو بوده ام ، پس روح لطیف باده را بنوش تا زندگی را فراموش بکنی !

بنوشیم ، خوش باشیم . چه مسخرهٔ غمناکی ! کیف . زن ، معشوق و مِی . بزنیم ، بخوانیم ، بنوشیم که فراموش بکنیم پیش از آنکه این سایهٔ ترسناک گلوی ما را در چنگال استخوانیش بفشارد . میان ذرات تن دیگران کیف بکنیم که ذرات تن ما را صدا میزنند و دعوت به نیستی میکنند و مرگ با خنده چندش انگیزش بما می خندد .

زندگی یکدم است . آن دم را فراموش بکنیم !

می خور که چنین عمر که غم در پی اوست ، آن به که بخواب یا بمستی گذرد ! (۱۴۳)

خیام شاعر

آنچه که اجمالاً اشاره شد نشان میدهد که نفوذ فکر، آهنگ دلفریب، نظر موشکاف، وسعت قریحه، زیبائی بیان، صحت منطق، سرشاری تشبیهات سادهٔ بی حشو و زوائد و مخصوصاً فلسفه و طرز فکر خیام که به آهنگهای گوناگون گویاست و باروح هرکس حرف میزند در میان فلاسفه و شعرای خیلی کمیاب مقام ارجمند و جداگانه ای برای او احراز میکند.

رباعی کوچکترین وزن شعری است که انعکاس فکر شاعر را با معنی تمام برساند، هر شاعری خودش را موظف دانسته که در جزو اشعارش کم و بیش رباعی بگوید. ولی خیام رباعی را به منتها درجهٔ اعتبار و اهمیت رسانیده، و این وزن مختصر را انتخاب کرده، در صورتیکه افکار خودش را در نهایت زبردستی در آن گنجانیده.

ترانه های خیام بقدری ساده، طبیعی و بزبان و مجسب ادبی و معمولی گفته شده که هر کسی را شیفتهٔ آهنگ و تشبیهات قشنگ آن مینماید، و از بهترین نمونه های شعر فارسی بشمار میآید. قدرت ادای مطلب را به اندازه ای رسانیده که گیرندگی و تأثیر آن حتمی است و انسان به حیرت میافتد که یک عقیدهٔ فلسفی مهمی

چگونه ممکن است در قالب یک رباعی بگنجد و چگونه میتوان چند رباعی گفت که از هر کدام یک فکر و فلسفهٔ مستقل مشاهده بشود و در عین حال باهم هم آهنگ باشد. این کشش و دلربائی فکر خیام است که ترانه‌های اورا در دنیا مشهور کرده، وزن ساده و مختصر شعری خیام خواننده را خسته نمیکند و با و فرصت فکر میدهد.

خیام در شعر پیروی از هیچکس نمیکند. زبان سادهٔ او بهمه اسرار صنعت خودش کاملاً آگاه است و با کمال ایجاز، به بهترین طرزی شرح میدهد. در میان متفکرین و شعرای ایرانی که بعد از خیام آمده‌اند برخی از آنها بخیال افتاده اند که سبک اورا تعقیب بکنند و از مسلک او پیروی بنمایند. ولی هیچکدام از آنها نتوانسته اند بسادگی و گیرندگی و به بزرگی فکر خیام برسند. زیرا بیان ظریف و بی مانند او با آهنگ سلیس مجازی کنایه دار او مخصوص بخودش است. خیام قادر است که الفاظ را موافق فکر و مقصود خودش انتخاب بکند. شعرش با یک آهنگ لطیف و طبیعی جاری و بی تکلف است، تشبیهات و استعاراتش یک ظرافت ساده و طبیعی دارد.

طرز بیان، مسلک و فلسفهٔ خیام تأثیر مهمی در ادبیات فارسی کرده و میدان وسیعی برای جولان فکر دیگران تهیه نموده. حتی حافظ و سعدی در نشئات ذره، ناپایداری دنیا، غنیمت شمردن دم و می پرستی اشعاری سروده اند که تقلید مستقیم از افکار خیام است. ولی هیچکدام نتوانسته اند درین قسمت برتبهٔ خیام برسند. مثلاً سعدی میگوید

بخاک بر مرو ای آدمی به نخوت و ناز　　که زیر پای تو همچون تو آدمیزاد است. (۶۳)

- عجب نیست از خاک اگر گل شکفت، که چندین گل اندام در خاک خفت! (۵۸)
سعدیا دی رفت وفردا همچنان موجود نیست، درمیان این وآن فرصت شمار امروز را. (۱۲۰)

و درین اشعار حافظ :

چنین که بر دل من داغ زلف سرکش تست، بنفشه زار شود تربتم چو درگذرم. (۶۳)
هر وقت خوش که دست دهد مغتنم شمار، کس را وقوف نیست که انجام کار چیست! (۱۱۲)
روزی که چرخ از گل ما کوزه ها کند، زنهار کاسه سر ما پر شراب کن. (۶۶)
که هر پاره خشتی که بر منظریست: سر کیقبادی و اسکندریست: (۱۰۹)
قدح بشرط ادب گیر زانکه ترکیبش، زکاسه سر جمشید و بهمن است وقباد. (۷۰)

حافظ و مولوی و بعضی از شعرای متفکر دیگر اگرچه این شورش و رشادت فکر خیام را حس کرده اند وگاهی شلتاق آورده اند، ولی بقدری مطالب خودشان را زیر جملات وتشبیهات وکنایات اغراق آمیز پوشانیده اند که ممکن است آنرا بصد گونه تعبیر وتفسیر کرد. مخصوصاً حافظ که خیلی از افکار خیام الهام شده وتشبیهات اورا گرفته است. میتوان گفت او یکی از بهترین ومتفکرترین پیروان خیام است. اگرچه حافظ خیلی بیشتر از خیام رؤیا، قوهٔ تصور والهام شاعرانه داشته که مربوط به شهوت تند او میباشد. ولی افکار او بپای فلسفهٔ مادی ومنطقی خیام نمی رسد وشراب را بصورت اسرار آمیز صوفیان درآورده. درهمین قسمت حافظ از خیام جدا میشود. مثلاً شراب حافظ اگرچه دربعضی جاها بطور واضح همان آب

انگور است ، ولی بقدری زیر اصطلاحات صوفیانه پوشیده شده که اجازهٔ تعبیر را میدهد و یکنوع تصوف میشود از آن استنباط کرد ، ولی خیام احتیاج به پرده پوشی و رمز و اشاره ندارد ، افکارش را صاف و پوست کنده می گوید ، همین لحن ساده ، بی پروا و صراحت لهجه او را از سایر شعرای آزاد فکر متمایز میکند .

مثلاً این اشعار حافظ بخوبی جنبهٔ صوفی و رؤیای شدید او را میرساند :

اینهمه عکس می و نقش و نگارین که نمود . یک فروغ رخ ساقی است که در جام افتاد .

ما در پیاله عکس رخ یار دیده ایم ، ای بیخبر ز لذت شرب مدام ما .

حافظ نیز به زهاد حمله میکند ولی چقدر با حملهٔ خیام فرق دارد :

راز درون پرده ز رندان مست پرس ، کاین حال نیست زاهد عالی مقام را . (۸۵)

خیلی با نزاکت تر و ترسوتر از خیام به بهشت اشاره میکند :

باغ فردوس لطیف است ، ولیکن زنهار تو غنیمت شمر این سایهٔ بید و لب کشت . (۸۸)

چقدر با احتیاط و محافظه کاری بجنگ صانع میرود :

پیر ما گفت خطا بر قلم صنع نرفت ، آفرین بر نظر پاک خطا پوشش باد ! (۱۱)

شعرای دیگر نیز از خیام تبعیت کرده اند و حتی در اشعار صوفی کنایات خیام دیده میشود ، مثلاً این شعر عطار :

گرچو رستم شوکت و زورت بود   جای چون بهرام در گورت بود. (۵۴)

غزالی نیز مضمون خیام را استعمال میکند :

چرخ فانوس خیالی عالمی حیران دراو،   مردمان چون صورت فانوس سرگردان دراو. (۱۰۵)

برطبق روایت « اخبار العلماء » خیام را تکفیر میکنند بمکه میرود و شاید سر راه خود خرابهٔ تیسفون را دیده واین رباعی را گفته :

آن قصر که بر چرخ همی زد پهلو ؛ . . (۵۶)

آیا خاقانی تمام قصیدهٔ معروف خود « ایوان مدائن »، را از همین رباعی خیام الهام نشده ؟

از همه تأثیرات ونفوذ خیام در ادبیات فارسی چیزیکه مهمتر است رشادت فکری وآزادی است که ابداع کرد و گویا بقدرت قلم خودش آگاه بوده . چون در « نوروز نامه »، (ص ۴۸) درفصل « اندریاد کردن قلم »، حکایتی میآورد که قلم را از تیغ برهنه مؤثر تر میداند واینطور نتیجه میگیرد : " . . وتأثیر قلم صلاح وفساد مملکت را کاری بزرگ است. وخداوندان قلم را که معتمد باشند عزیز باید داشت . "

تأثیر خیام در ادبیات انگلیس وامریکا ، تأثیر او در دنیای متمدن امروزه همهٔ اینها نشان میدهد که گفته های خیام با دیگران تا چه اندازه فرق دارد .

خیام اگرچه سروکار با ریاضیات ونجوم داشته ولی این پیشهٔ خشک مانع از تظاهر احساسات رقیق و لذت بردن از طبیعت وذوق سرشار شعری او نشده ، واغلب هنگام فراغت را به تفریح وادبیات

میگذرانیده . اگرچه مابین منجمین مانند خواجه نصیر طوسی وغیره شاعر دیده شده واشعاری به آنها منسوب است ولی گفته های آنها با خیام زمین تا آسمان فرق دارد . آنان تنها در الهیات وتصوف یا عشق واخلاق ویا مسائل اجتماعی رباعی گفته اند . یعنی همان گفته های دیگران را تکرار کرده اند و ذوق شاعری در اشعار و قافیه پردازی آنها تقریباً وجود ندارد .

شب مهتاب ، ویرانه ، مرغ حق ، قبرستان ، هوای نمناک بهاری در خیام خیلی مؤثر بوده . ولی بنظر میآید که شکوه وطراوت بهار ، رنگها و بوی گل ، چمن زار ، جویبار ، نسیم ملایم وطبیعت افسونگر ، با آهنگ چنگ ساقیان ماهرو و بوسه های پرحرارت آنها که فصل بهار و نوروز را تکمیل میکرده ، در روح خیام تأثیر فوق العاده داشته . خیام با لطافت وظرافت مخصوصی که در نزد شعرای دیگر کمیاب است طبیعت را حس میکرده و با یک دنیا استادی وصف آن رامیکند :

روزی است خوش وهوا نه گرم است ونه سرد . . (۱۱۸)

بنگر ز صبا دامن گل چاک شده . . (۶۰)

ابر آمد وزار بر سر سبزه گریست . . . (۶۱)

چون ابر به نوروز رخ لاله بشست . . . (۶۲)

مهتاب بنور دامن شب بشکافت . . . (۱۱۱)

خیام در وصف طبیعت تا همان اندازه که احتیاج دارد با چند کلمه محیط و وضع را مجسم ومحسوس میکند .

آنهم در زمانی که شعر فارسی در زیر تأثیر تسلط عرب بیکنوع لغت بازی و اظهار فضل و تملق گوئی خشک و بی معنی شده بوده و شاعران کمیابی که ذوق طبیعی داشته اند برای یک برگ و یا یک قطره ژاله بقدری اغراق میگفته اند که انسان را از طبیعت بیزار میکرده اند . این سادگی زبان خیام بر بزرگی مقام او میافزاید . نه تنها خیام به الفاظ ساده اکتفا کرده ، بلکه در ترانه های خود استادیهای دیگری نیز بکار برده که نظیر آن در نزد هیچیک از شعرای ایران دیده نمیشود . او با کنایه و تمسخر لغات قلنبه آخوندی را گرفته و بخودشان پس داده مثلاً درین رباعی :

گویند : " بهشت و حور عین خواهد بود ،

آنجا می ناب و انگبین خواهد بود . "

اول نقل قول کرده و اصطلاحات آخوندی را در وصف جنت بزبان خودشان شرح داده ، بعد جواب میدهد :

گر ما می و معشوقه گزیدیم چه باک ؟ — چون عاقبت کار همین خواهد بود !

درین رباعی القاب او با و فضلا را به اصطلاح خودشان می گوید :

آنانکه " محیط فضل و آداب شدند ، — در جمع کمال شمع اصحاب شدند ، "

بزبان خودش القاب و ادعای آنها را خراب میکند :

ره زین شب تاریک نبردند بروز ، — گفتند فسانه ای و در خواب شدند !

درجای دیگر لفظ « پرده » صوفیان را میاورد و بعد به تمسخر میگوید که پشت پردهٔ اسرار عدم است:

هست از پس « پرده » گفتگوی من و تو، چون « پرده » برافتد، نه تو مانی و نه من!

گاهی با لغات بازی میکند، ولی صنعت او چقدر با صنایع لوس و ساختگی بدیع فرق دارد. مثلاً لغاتی که دو معنی را میرساند:

بهرام که گور میگرفتی همه عمر، دیدی که چگونه گور بهرام گرفت؟

تقلید آواز فاخته که در ضمن معنی « کجا رفتند؟ » هم باشد یک شاهکار زیرکی، تسلط بزبان و ذوق را میرساند:

دیدیم که بر کنگره اش فاخته، بنشسته همی گفت که: « کو کو کو کو! »

در آخر بعضی از رباعیات قافیه تکرار شده، شاید بنظر بعضی فقر لغت و قافیه را برساند مثل:

دنیا دیدی و هرچه دیدی هیچ است.. (۱۰۲)

بنگر ز جهان چه طرف بربستم؟ هیچ. (۱۰۷)

ولی تمام تراژدی موضوع در همین تکرار « هیچ » جمع شده.

چندین اثر فلسفی و علمی بزبان فارسی و عربی از خیام مانده. ولی آثار علمی او هرگز در میزان شهرتش دخالتی نداشته. خوشبختانه اخیراً یک رسالهٔ ادبی گرانبهائی از خیام بدست آمد موسوم به: « نوروزنامه » که بسعی و اهتمام دوست عزیزم آقای مجتبی مینوی در تهران بچاپ رسید. این کتاب بفارسی ساده و

وبی مانندی نوشته شده که نشان میدهد اثر قلم توانای همان گوینده ترانه ها میباشد . نثر ادبی آن یکی از بهترین وسلیس ترین نمونه های نثر فارسی است وساختمان جملات آن خیلی نزدیک به پهلوی میباشد وهیچکدام از کتاب هائی که کم وبیش در آن دوره نوشته شده از قبیل : « سیاست نامه » و « چهار مقاله » وغیره از حیث نثر وارزش ادبی بپای « نوروزنامه » نمیرسند .

نگارنده موضوع کتاب خود را یکی از رسوم ملی ایران قدیم قرار داده که رابطهٔ مستقیم با نجوم دارد ، ولی آن خرافات نجومی واعتقادات عامیانه وخواص اشیاء را برطبق نجوم وطب EMPIRIQUE شرح میدهد . اگرچه این کتاب دستوری وبفراخور مقتضیات روز نوشته شده ، ولی درخفایای الفاظ آن همان موشکافی فکر ، همان منطق محکم ریاضی دان ، قوه تصور فوق العاده وکلام شیوای خیام وجود دارد ودر گوشه وکنار بهمان فلسفه علمی ومادی خیام که از دستش در رفته برمیخوریم . درین کتاب نه حرفی از غذاب آخرت است ونه از لذائذ جنت . نه یک شعر صوفی دیده میشود ونه از اخلاق ومذهب سخنی بمیان میآید . موضوع یک جشن باشکوه ایران ، همان ایرانی که فاخته بالای گنبد ویرانش کوکو میگوید وبهرام وکاووس ونیشابور وتوسش باخاک یکسان شده ، ازجشن آن دوره تعریف می کند وآداب وعادات آنرا میستاید .

آیا میتوانیم درنسبت این کتاب به خیام شک بیاوریم البته از قراین ممکن است . ولی برفرض هم که از روی تصادف ویا تعمد این کتاب به خیام منسوب شده باشد ، میتوانیم بگوئیم که نویسنده آن را نظر

فکری باخیام داشته و در ردیف همان فیلسوف نیشاپوری و بمقام ادبی و ذوقی او میرسیده . بهرحال ، تا زمانی که یک سند مهم تاریخی بدست نیامده که همین کتاب « نوروزنامه » راکه در دست است به نویسنده مقدم برخیام نسبت بدهد هیچگونه حدس و فرضی نمیتواند نسبت آنرا ازخیام سلب بکند . برعکس ، خیلی طبیعی است که روح سرکش و بیزار خیام ، آمیخته با زیبائی و ظرافتهائی که از اعتقادات خشن زمان خودش سرخورده ، در خرافات عامیانه یک سرچشمه تفریح و تنوع برای خودش پیدا بکند . سرتاسر کتاب میل ایرانی ساسانی ، ذوق هنری عالی . ظرافت پرستی وحس تجمل بانوی را بیاد میآورد . نگارنده پرستش زیبائی را پیشه خودش نموده ، همین زیبائی که در لغات و در آهنگ جملات او بخوبی پیداست . خیام شاعر ، عالم وفیلسوف خودش را یکجا دیگر دراین کتاب معرفی میکند .

خیام نماینده ذوق خفه شده ، روح شکنجه دیده و ترجمان ناله ها و شورش یک ایران بزرگ ، باشکوه وآباد قدیم است که در زیر فشار فکر زمخت سامی و استیلای عرب کم کم مسموم و ویران میشده .

ازمطالب فوق بدست میآید که گوینده این ترانه ها فیلسوف ، منجم وشاعری مانندی بوده است . حال اگر بخواهیم نسبت این رباعیات را ازخیام معروف سلب بکنیم ، آیا به کی آنها را نسبت خواهیم داد ؟ لابد باید خیام دیگری باشد که همزاد همان خیام معروف است و شاید ازخیام منجم هم مقامش بزرگتر باشد . ولی در هیچ جا بطور مشخص اسم او برده نشده وکسی او را نمیشناخته ، درصورتیکه بایستی دریک زمان ویک جا وبیک طرز باخیام منجم زندگی کرده باشد . پس این بغیر از خود خیام که ثانی بی مانند او به انواع گوناگون تجلی

میکرده و یا شبح او کس دیگری نبوده . اصلاً آیا کس دیگری را بجز خیام سراغ داریم که بتواند اینطور ترانه سرائی بکند ؟

چند قطعه شعر عربی از خیام مانده است ، ولی از آنجائیکه هیچیک از شعرا نتوانسته اند آنها را بشعر فارسی بزبان خیام در بیاورند از درج آن چشم پوشیدیم .

صادق هدایت

تهران : مهر ۱۳۱۳

خط جواد شریفی

« ملک الخطاطین »

منتخبات مقدمهٔ مرحوم صادق هدایت

۸
این بحر وجود آمده بیرون ز نهفت
کس نیست که این گوهر تحقیق بسفت
هر کس سخنی از سر سودا گفتند
زان روی که هست، کس نمی‌داند گفت

۱۰
دوری که در و آمدن و رفتن ماست
او را نه نهایت، نه بدایت پیداست
کس می نزند دمی درین معنی راست
کاین آمدن از کجا و رفتن بکجاست!

۱۱
دارنده چو ترکیب طبایع آراست
از بهر چه او فکندش اندر کم و کاست
گر نیک آمد، شکستن از بهر چه بود؟
ور نیک نیامد این صور، عیب کراست؟

۱۶
امروز که نوبت جوانی من است
می نوشم از آنکه کامرانی من است
عیبم مکنید، گرچه تلخ است خوش است
تلخ است، از آنکه زندگانی من است

۲۳
چون حاصل آدمی درین جای دو در،
جز درد دل و دادن جان نیست دگر
خرم دل آنکه یک نفس زنده نبود،
وآسوده کسیکه خود نزاد از مادر!

۲۵
گر بر فلکم دست بدی چون یزدان،
برداشتمی من این فلک را ز میان؛
از نو فلکی دگر چنان ساختمی،
کازاده بکام دل رسیدی آسان.

۲۷
چون روزی و عمر بیش و کم نتوان کرد،
خود را بکم و بیش دژم نتوان کرد؛
کار من و تو چنانکه رای من و تست
از موم بدست خویش هم نتوان کرد.

۲۸
افلاک که جز غم نفزایند دگر،
ننهند بجا تا نربایند دگر؛
ناآمدگان اگر بدانند که ما
از دهر چه میکشیم، نایند دگر.

۲۹
ای آنکه نتیجهٔ چهار و هفتی،
وز هفت و چهار دایم اندر تفتی،
می خور که هزار باره بیشت گفتم:
باز آمدنت نیست، چو رفتی رفتی.

۳۳
در گوش دلم گفت فلک پنهانی:
حکمی که قضا بود ز من میدانی؟
در گردش خود اگر مرا دست بدی،
خود را برهاندمی ز سرگردانی.

۳۹

نیکی و بدی که در نهاد بشر است،
شادی و غمی که در قضا و قدر است،
با چرخ مکن حواله کاندر ره عقل،
چرخ از تو هزار بار بیچاره‌تر است.

۴۱

یک قطرهٔ آب بود و با دریا شد،
یک ذرهٔ خاک و با زمین یکتا شد،
آمد شدن تو اندرین عالم چیست؟
آمد مگسی پدید و ناپیدا شد.

۴۳

جامی است که عقل آفرین میزندش
صد بوسه ز مهر بر جبین میزندش؛
این کوزه‌گر دهر چنین جام لطیف
میسازد و باز بر زمین میزندش!

۴۵

عالم اگر از بهر تو می‌آرایند،
مگرای بدان که عاقلان نگرایند؛
بسیار چو تو روند و بسیار آیند.
بربای نصیب خویش کت بربایند.

۴۷

می خور که بزیر گل بسی خواهی خفت،
بی مونس و بی رفیق و بی همدم و جفت
زنهار بکس مگو تو این راز نهفت؛
هر لاله که پژمرد، نخواهد بشکفت

۵۰

ما لعبتکانیم و فلک لعبت باز،
از روی حقیقتی نه از روی مجاز؛
یکچند درین بساط بازی کردیم،
رفتیم بصندوق عدم یک یک باز!

۵۴

آن قصر که بهرام درو جام گرفت،
آهو بچه کرد و روبه آرام گرفت؛
بهرام که گور میگرفتی همه عمر،
دیدی که چگونه گور بهرام گرفت؟

۵۶

آن قصر که بر چرخ همی زد پهلو،
بر درگه او شهان نهادندی رو،
دیدیم که بر کنگره اش فاخته ای
بنشسته همی گفت که: «کوکو، کوکو؟»

۵۸

هر ذره که بر روی زمینی بوده است،
خورشید رخی، زهره جبینی بوده است،
گرد از رخ آستین به آزرم فشان،
کان هم رخ خوب نازنینی بوده است.

۵۹

ای پیر خردمند پگه تر برخیز،
وان کودک خاک بیز را بنگر تیز،
پندش ده و گو که: نرم نرمک می بیز،
مغز سر کیقباد و چشم پرویز!

بنگر ز صبا دامن گل چاک شده، بلبل ز جمال گل طربناک شده؛
۶۰
در سایهٔ گل نشین که بسیار این گل، از خاک بر آمده است و در خاک شده!

ابر آمد و زار بر سر سبزه گریست: بی بادهٔ گلرنگ نمیشاید زیست؛
۶۱
این سبزه که امروز تماشاگه ماست، تا سبزهٔ خاک ما تماشاگه کیست!

چون ابر به نوروز رُخ لاله بشست، برخیز و بجام باده کن عزم درست؛
۶۲
کاین سبزه که امروز تماشاگه تست، فردا همه از خاک تو برخواهد رُست!

هر سبزه که بر کنار جوئی رُسته است، گوئی ز لب فرشته خوئی رُسته است؛
۶۳
پا بر سر هر سبزه به خواری ننهی، کان سبزه ز خاک لاله روئی رُسته است.

می خور که فلک بهر هلاک من و تو، قصدی دارد بجان پاک من و تو؛
۶۴
در سبزه نشین و می روشن میخور، کاین سبزه بسی دمد ز خاک من و تو؟

۶۶

بردار پیاله و سبو ای دلجو،
برگرد بگرد سبزه زار و لب جو؛
کاین چرخ بسی قد بتان مهرو،
صد بار پیاله کرد و صد بار سبو!

۶۷

بر سنگ زدم دوش سبوی کاشی،
سرمست بدم چو کردم این اوباشی؛
با من بزبان حال میگفت سبو:
من چون تو بدم، تو نیز چون من باشی!

۷۰

هان کوزه گرا بپای اگر هشیاری،
تا چند کنی بر گل مردم خواری؟
انگشت فریدون و کف کیخسرو،
بر چرخ نهاده ای، چه می پنداری؟

۷۲

این کوزه چو من عاشق زاری بوده است،
در بند سر زلف نگاری بوده است؛
این دسته که بر گردن او می بینی:
دستی است که بر گردن یاری بوده است!

۸۵

ای صاحب فتوی، ز تو پر کارتریم،
با اینهمه مستی، از تو هشیارتریم؛
تو خون کسان خوری و ما خون رزان،
انصاف بده: کدام خونخوارتریم؟

گویند که دوزخی بود عاشق و مست، قولی است خلاف، دل در آن نتوان بست؛
۸۷
گر عاشق و مست دوزخی خواهد بود، فردا باشد بهشت همچون کف دست!

گویند: بهشت و حور عین خواهد بود، وآنجا می ناب و انگبین خواهد بود؛
۸۸
گر ما می و معشوقه گزیدیم چه باک؟ آخر نه بعاقبت همین خواهد بود؟

گویند: بهشت و حور و کوثر باشد، جوی می و شیر و شهد شکر باشد؛
۸۹
پر کن قدح باده و بر دستم نه، نقدی ز هزار نسیه بهتر باشد،

گویند بهشت عدن با حور خوش است، من میگویم که: آب انگور خوش است؛
۹۰
این نقد بگیر و دست از آن نسیه بدار، کاواز دهل برادر از دور خوش است

کس خلد و جحیم را ندیده است ای دل، گوئی که از آن جهان رسیده است ای دل؛
۹۱
امید و هراس ما بچیزی است کز آن، جز نام و نشانی نه پدید است ای دل!

۹۳

چون نیست مقام ما درین دهر مقیم،
پس بی می و معشوق خطائی است عظیم.
تا کی ز قدیم و محدث امیدم و بیم؟
چون من رفتم، جهان چه محدث چه قدیم.

۱۰۱

ای بیخبران شکل مجسّم هیچ است،
وین طارم نه سپهر ارقم هیچ است،
خوش باش که در نشیمن کون و فساد،
وابستهٔ یک دمیم و آنهم هیچ است!

۱۰۲

دنیا دیدی و هرچه دیدی هیچ است،
وآن نیز که گفتی و شنیدی هیچ است،
سرتاسر آفاق دویدی، هیچ است،
وآن نیز که در خانه خریدی هیچ است.

۱۰۵

این چرخ فلک که ما درو حیرانیم،
فانوس خیال ازو مثالی دانیم؛
خورشید چراغ دان و عالم فانوس،
ما چون صوریم کاندرو گردانیم.

۱۰۷

بنگر ز جهان چه طرف بربستم؟ هیچ،
وز حاصل عمر چیست در دستم؟ هیچ،
شمع طربم، ولی چو بنشستم، هیچ
من جام جمم، ولی چو بشکستم، هیچ.

109
شادی بطلب که حاصل عمر دمی است، هر ذره ز خاک کیقبادی و جمی است،
احوال جهان و اصل این عمر که هست، خوابی و خیالی و فریبی و دمی است.

111
مهتاب به نور دامن شب بشکافت، می نوش، دمی خوشتر ازین نتوان یافت؛
خوش باش و بیندیش که مهتاب بسی، اندر سر گور یک بیک خواهد تافت!

112
چون عهده نمیشود کسی فردا را، حالی خوش کن تو این دل سودا را
می نوش به ماهتاب، ای ماه که ماه بسیار بگردد و نیابد ما را

115
وقت سحر است، خیز ای مایهٔ ناز، نرمک نرمک باده خور و چنگ نواز،
کانها که بجایند نپایند کسی، و آنها که شدند کس نمی‌آید باز،

118
روزیست خوش و هوا نه گرم است و نه سرد ابر از رخ گلزار همی شوید گرد،
بلبل بزبان پهلوی با گل زرد، فریاد همی زند که: می باید خورد!

۱۲۰
برچهرهٔ گل نسیم نوروز خوش است،
در صحن چمن روی دلفروز خوش است؛
از دی که گذشت هرچه گوئی خوش نیست؛
خوش باش و زدی مگو، که امروز خوش است.

۱۲۷
ایام زمانه از کسی دارد ننگ،
کو در غم ایام نشیند دلتنگ؛
می خور تو در آبگینه با نالهٔ چنگ،
زآن پیش که آبگینه آید برسنگ!

۱۳۴
با باده نشین، که ملک محمود اینست؛
وز چنگ شنو، که لحن داود اینست؛
از آمده و رفته دگر یاد مکن،
حالی خوش باش، زانکه مقصود اینست.

۱۳۹
لب برلب کوزه بردم از غایت آز،
تا زو طلبم واسطهٔ عمر دراز؛
لب برلب من نهاد و میگفت براز:
می خور، که بدین جهان نمی آیی باز!

۱۴۰
خیام، اگر زباده مستی، خوش باش؛
با لاله رخی اگر نشستی، خوش باش؛
چون عاقبت کار جهان نیستی است،
انگار که نیستی، چو هستی خوش باش.

۱۴۱

فردا علم نفاق طی خواهم کرد،
با موی سپید قصد می خواهم کرد؛
پیمانهٔ عمر من به هفتاد رسید،
این دم نکنم نشاط، کی خواهم کرد؟

۱۴۲

گردون نگری ز قد فرسودهٔ ماست،
جیحون اثری ز اشک پالودهٔ ماست،
دوزخ شرری ز رنج بیهودهٔ ماست،
فردوس دمی ز وقت آسودهٔ ماست.

۱۴۳

عمرت تا کی بخود پرستی گذرد
یا در پی نیستی و هستی گذرد؛
می خور. که چنین عمر که غم در پی اوست
آن به که بخواب یا بمستی گذرد.

حکیم عمر خیام

بقلم جناب آقای سعید نفیسی

استاد دانشگاه و عضو پیوسته فرهنگستان ایران

حکیم بزرگ ایرانی که اشعار وی در سراسر جهان رواج یافته یکی از بزرگترین پیشروان دانش و فلسفه در عالم اسلام است .

ابوحفص عمر بن ابراهیم الخیامی که در ادبیات بنام عمر خیام معروف شده است از خاندانی که از طبقه دوم مردم نیشابور در شمال شرقی ایران امروز بوده برخاست . درباره زندگی و خانواده اش آگاهی بسیار در میان نیست .

نسبت خیام یا خیامی که بمعنی چادر دوز است میرساند که یکی از نیاکانش این پیشه را داشته است .

در این زمان پیشه وران در این کشور بسیار توانا بودند زیرا که تقریبا منبع عایدی منحصر مصنوعاتی بود که در سراسر عالم اسلام مطلوب بود . فرزندان این خاندانهای پیشه وران طبقه تحصیل کرده کشور را فراهم میکردند و آزادمنشی و آزاد اندیشی ایشان را باخذ علوم اوایل و علوم عقلی راهنمائی میکرد .

افکار شعوبی که بیش از پیش در کشور ریشه میگرفت جوانان را بکسب علوم اوایل که روحانیان قشری دربار خلافت با آن مخالف بودند برمی انگیخت .

دو تن از پیشروان بزرگ ایرانی وی فارابی و ابن سینا حکمت مشاء و فلاسفه افلاطونی جدید و بیشتر عقاید فلوطین و حکمای اسکندریه را کاملا تعبیر و تفسیر کرده بودند .

عمر خیام در این محیط زیسته و علوم را کاملاً فرا گرفته است . در یکی از رسائل فلسفی خود که درباره ابن سینا سخن میراند میگوید « معلمی افضل المتأخرین الشیخ الرئیس ابا علی الحسین بن عبدالله بن سینا البخاری اعلی الله درجته »

ابن سینا در ۴۲۸ و عمر خیام در ۵۲۶ یعنی ۹۶ سال پس از او درگذشته است و اگر فرض کنیم که در حدود سن ۱۵ سالگی شاگرد ابن سینا بوده است می بایست ۱۱۱ سال عمر کرده باشد .

نکته دیگری هم هست که میرساند عمر بسیار کرده است . در ۴۶۷ وی را با دو منجم معروف دیگر آن زمان ابوالمظفر اسفزازی و میمون بن نجیب واسطی برگزیده اند که تقویم معروف جلالی را ترتیب دهد و بنام جلال الدین ملکشاه سلجوقی تقویم را اصلاح کند . میبایست در این زمان دانشمندی سالمند بوده باشد تا شایستهٔ این امتیاز و این اعتماد بوده باشد و چون باز ۷۵ سال پس از این تاریخ زیسته است میتوان گفت عمر بسیار کرده است .

اطلاعاتیکه درباره زندگانی او هست میرساند که گاهی در بلخ گاهی در مرو در دربار سلطان سنجر سلجوقی ، گاهی در اصفهان در دربار پدرش ملکشاه و گاهی در نیشابور ، در زادگاه خود اقامت داشته است و در همانجا زندگی وی بپایان رسیده و در همان جائیکه امروز مدفونست بخاک سپرده شده است . چنان مینماید که از ۵۰۷ که ابوالحسن بیهقی مورخ او را در نیشابور دیده است و پس از آنکه مؤلف معروف نظامی عروضی در ۵۰۶ در بلخ با او دیدار کرده در آنجا مقیم شده است .

نکته‌ای که مورخ معروف رشید‌الدین در جامع‌التواریخ آورده و میگوید که در جوانی شاگرد امام موفق نیشابوری و همدرس وزیر معروف نظام‌الملک و حسن صباح مؤسس معروف طریقه اسمعیلیه در ایران بوده مکرر مورد رد دانشمندانی شده که درباره او بحث کرده اند . اشکالشان در اینست که این سه مرد بزرگ هم سن بوده باشند . زیرا که نظام‌الملک در ۴۸۵ در ۷۴ سالگی کشته شده و حسن صباح در ۵۱۸ یعنی هشت سال پیش از عمر خیام درگذشته است با اینهمه اگر نظام‌الملک ممکن بود تا ۵۱۸ سال رحلت حسن صباح و ۵۲۶ سال رحلت عمر خیام زنده مانده باشد ۱۰۶ سال یا ۱۱۴ سال عمر می کرد و تقریباً بهمان سن دو همدرس خود می رسید .

میدانیم که مأخذ این گفته رشید‌الدین از سنن اسمعیلیه بوده و دلیلی نیست که این نکته ساختگی باشد مگر آنکه این دلیل سست را بپذیریم که اسمعیلیه خواسته اند مقام مؤسس طریقه خود را بالا برند و روابط نزدیکی در میان وی و دو تن از معروف‌ترین مردان روزگار او تصور کرده اند .

برخی از مؤلفان هم ذکری از سفر حج عمر خیام و توقف او در بغداد کرده اند که در آن زمان همیشه مهم‌ترین منزل ناگزیر در میان عربستان و ایران بوده است .

بنا بر برخی مأخذ دیگر باو نسبت بخل در بیان حقایقی که میدانسته داده اند :

اشعار وی بهترین دلیل است که فلسفه ابیقوری شکی بر ذات که وی بدان معتقد بوده اختلاف آشکار با عقاید متشرعین آن زمان داشته که مخالف هرگونه آزادی عقیده بوده اند .

بهمین جهت کسانی که درست پی نبرده اند گاهی وی را معتقد بمذهب تناسخ دانسته اند و برخی گفته اند که بتطهیر حرکات بدنی برای تنزیه نفس انسانی معتقد بود و سیاست مدن را بر عقاید یونانی متکی میکرد . نیز گفته اند با وجود آنکه خود احکام نجوم را درس میگفت بآن معتقد نبود .

آثار علمی عمر خیام شامل ۱۴ کتاب و رساله بزرگ و کوچکست که در حکمت و علوم طبیعی و ریاضی نوشته است . مفصل ترین کتاب او جبر و مقابله است که در آنجا راه حل مسائل درجه دوم را بوسیله هندسه و جبر و مقابله بیان کرده است بدین گونه ۱۳ شکل مختلف معادلات را بیان میکند .

در علوم طبیعی رساله ای در وزن مخصوص طلا و نقره دارد و نیز رساله ای در تعیین مقدار طلا و نقره ای که در جواهر بکار برده اند تألیف کرده است .

در رساله دیگر بنام لوازم الامکنه اختلاف آب و هوای نواحی مختلف را بیان کرده است .

نیز رساله در شرح مصادرات اقلیدس و نیز رساله ای در وجود و رساله ای در کون و تکلیف و رساله ای در مشکلات حساب پرداخته است .

این رسائل را گاهی بفارسی و گاهی بعربی نوشته که در آن زمان درست مانند زبان لاتین در قرون وسطی در اروپا بوده است .

شک نیست که شهرت جهانی خیام بواسطه رباعیات اوست که در همه جهان معروفست . برخی اشعار تازی از او بما رسیده که از سال ۵۶۸ روایت کرده اند و قدیم ترین کتابی که دو رباعی فارسی او را نقل کرده

در ۶۰۴ تألیف شده است .

اما دانشگاه آکسفرد اخیراً نسخه ای شامل ۲۵۱ رباعی او را خریده است که در ماه رجب ۶۰۴ بپایان رسیده

واین سند معتبریست برای تشخیص رباعیات تیسکه درمیان ۱۴۰۱ رباعی و پنج قطعه شعر فارسی تاکنون در ۹۰ چاپ

مختلف متن فارسی از ۱۲۷۴ قمری ببعد در ایران و ترکیه و هندوستان و فرانسه و انگلستان و روسیه

و آلمان و مجارستان انتشار داده اند .

نخستین چاپ مفصل اروپائی رباعیات او چاپ ژ ـ ب . نیکلاست که در ۱۸۶۷ در پاریس منتشر شده است .

در اروپا نخست بقدر و قیمت رباعیات عمر خیام از روی ترجمه ای که توماس هاید در ۱۷۰۰ از برخی رباعیات او

بزبان لاتین کرده است پی برده اند اما تقلید شاعرانه ای که ادوارد فیتز جرالد کرده و در ۱۸۵۹ نسخ معدود از آن

منتشر ساخته اساس شهرت جهانی اشعار او بوده است .

تقلید فیتز جرالد بشعر انگلیسی با آنکه همیشه ترجمه دقیق متن فارسی نیست و گاهی هم اشعاری را که سرایندگان دیگر ایرانی

سروده اند بنام خیام آورده است باعث این شده است که به بسیاری از زبانهای اروپائی و حتی ترکی و عربی و زبانهای هندی

هم ترجمه کرده اند .

از آن روز بی شک عمر خیام یکی از شعرائیست که اشعار آنها بیش از همه خوانده میشود و بیش از همه پسندیده است . رباعیات او را

تاکنون ۳۲ بار بانگلیسی ۱۲ بار بآلمانی ۱۱ بار باردو ۱۰ بار بفرانسه هشت بار بعربی پنج بار بایتالیائی پنج بار بترکی چهار بار

بروسی سه بار بسوئدی ـ دو بار بزبان مجار ـ دو بار بزبان چک ـ دو بار بزبان ارمنی ترجمه کرده اند و نیز ترجمه های دیگر بزبان لاتین

و بنگالی و رومانی و نروژی و اسپانیائی و لهستانی و دانمارکی و بلغاری و سندی دارد . تهران ۱۷ مرداد ماه ۱۳۳۴

بسم الله الرّحمن الرّحيم

انّ من اكبر دلائل الثقافة والوعى فى البلاد كثرة مطبوعاتها فبمقدار ما يطبع وينشر فيها من الكتب والصّحف يعلم مدى تقدّم ثقافة الشّعب فيها ومستواه العلمى والادبى ولا حاجة الى الاستشهاد بما عليه البلاد الرّاقية فمن المعلوم ان ما يطبع وينشر فيها فى كلّ شهر من الكتب والصّحف يبلغ عدة ملايين ويكثر ذلك ويقل على حسب ما تحتوى عليه البلاد من النفوس فانك متى دخلت الى احدى البلاد الرّاقية لا تجد احدا من اهاليها رجلا كان او امرأة صغيرا كان او كبيرا سواء كان فى السيّارة او فى الترامواى او فى القطار او الطّائرة او فى الحدائق العامة الا وبيده كتاب او صحيفة وهو مشغول بمطالعتها ولم تنشأ هذه العادة بين هؤلاء النّاس الّا بسبب تربيتهم وتعويدهم من الصغر على القراءة والمطالعة والكتابة فلمّا كبروا وجدوا الكتاب والصحيفه احسن مونس و رفيق لهم فى جميع الاوقات .

ان بلاد ایران ذات المجد القدیم التی مضی علیها حقب من الدّهر
وهی المرکز الوحید للثقافة والحضارة فی العالم وقد ظهر فیها کثیر من أساطین
العلم والادب الذین تُعدّ مؤلّفاتهم بالألوف لا بعد فیما یقال من انّها
کانت هی الحجر الأساسی للثقافة والحضارة العالمیة الحالیة مما یؤسف
له ان نجد الثقافة فی هذه البلاد منذ بضعة قرون علی اثر عدم العنایة
بالعلم والادب واهله قد انحطّ مستواها بالنسبة الی الشعوب
الرّاقیة الی اقصی حدّ یتصوّر .

فانّ البلاد التی تحتوی علی عشرین ملیونا من النّفوس لا یُحسن
القراءة والکتابة منهم الا عشرة او عشرون فی المائة مع ابتلاء اکثرهم
بالضائقة المالیة من الطبیعیّ ان ینحط فیها طبع الکتب ونشرها ویبلغ ذلک
إلی درجة ان تری اهل المکتبات یتسابقون علی طبع کتاب لوزارة المعارف
ونشره للحصول علی الربح الضئیل الذی یتأتی لهم منه اذ لیس لاکثرهم
وسیلة للکسب والحصول علی الرّبح الا من هذا الطّریق لذلک عندما قررت

وزارت المعارف اخیراً نظراً لصالح الاطفال ان تباشر بنفسها لطبع الکتب

اللازمه ونشرها احتج اکثرهم علی هذا العمل واستنکروه اذ قدروا انه

سیخل بکسبهم ویؤدی بهم الی الافلاس وذلک بسبب ان خمسة وتسعین

بالمائة من اهل المکتبات فی هذه البلاد ینحصر کسبهم فی طبع کتب المعارف

ونشرها ولا یعتمدون فی مدخلهم علی غیرها وذلک لقلة ما یطبع من

سائر الکتب العلمیة والادبیه فی البلاد وهذا علی خلاف ما هو جار

فی البلاد الراقیة اذ ان اکثر اعتماد اهل المکتبات فیها انما هو علی طبع

ونشر کتب العلم والادب والتاریخ وغیرها .

لعلک لا تصدق اذا اخبرک أحد بان رباعیات الحکیم عمر خیام

التی هی من اکبر الآثار العلمیه والأدبیه لبلاد ایران قد طبعت وترجمت

فی البلاد الاخری اکثر من ثمانمائه مرة ویبلغ عدد النسخ المنتشرة منها اکثر

من مائة میلیون نسخة فی حین لم یتجاوز طبعها فی بلاد ایران التی تفتخر بهذا

الفیلسوف الکبیر العشرین مره ولا یبلغ مجموع عدد نسخها المائة الف نسخة

من هذا المثال يتضح لك مبلغ عناية الشعوب الحيّة الرّاقيه بالعلم والأدب واهله ولو لاحظنا الى ذلك ما يطبع وينشر لعلمائها وادبائها لعجزنا عن احصائه هذا الكتاب الذى يشاهده القراء الكرام اذا قيس الى ما طبع من رباعيات خيّام فى العالم من حيث عدد نسخه فهو ليس بشيئ يذكر كما ان طبعه لعدم توفر الوسائل اللازمة لم يكن فى الجودة موازيا لاحسن الكتب المطبوعة فى العالم لكنّه مع ذلك بفضل الجهود الباهضه التى بذلت فى سبيل طبعه لمدّة خمس سنوات احتوى على ميزات ابتكاريّة امتاز بها عن جميع ما طبع حتى الآن من الرّباعيات لخيّام فى العالم لذلك سيحتل لنفسه مركزاً مرموقا بين سائر المطبوعات فى الشّعوب العالميّة الرّاقية .

من الجدير أن الفت نظر القراء الكرام اولا الى الأسباب الباعثه على اختيارنا الخمس وسبعين رباعيا من رباعيّات خيّام فى هذا الكتاب واعراضنا عمّا عداها :

كان رأينا ابتداء أن ننشر هذا الكتاب بين الأجانب ونبعث

به اذا امکن الی خارج البلاد لذلک اقتصرنا فیه علی الخمس و سبعین رباعیا التی ترجمها « فتیزجرالد » الشاعر الانجلیزی الی اللغة الانجلیزیة .

وفتیزجرالد هذا من نوابغ الشعراء فی القرن التاسع عشر و ترجمته هذه لرباعیات خیام نالت شهرة کبیرة و اقبالا عظیما من مختلف الطبقات فی تلک البلاد فکانت هی السبب الاکبر فی شهرته .

وقد اختار فتیزجرالد الشاعر الانجلیزی الرباعیات التی ترجمها الی الانجلیزیة علی حسب تحریاته و ذوقه ففاته مع الأسف کثیر من رباعیات خیام الحقیقیة التی اثبتها له جماعة من ذوی الفضل و الأدب فی بلادنا کذکاء الملک فروغی والدکتور غنی و صادق هدایت و السید سعید نفیسی الاستاذ فی الجامعة والسید ذبیح الله بهروز والسید اعتصام زاده وامثالهم ممن کتب عن خیام وتعرض لرباعیاته فکأن الشاعر الانجلیزی لم یعثر علیها لذلک لم یترجم شیئا منها الی الانجلیزیة فلو انا اضفنا ذلک الی الخمس و سبعین رباعیا المترجمة الی الانجلیزیة لبقی ما یقابلها فی اللغة الانجلیزیة خالیا لذلک اقتصرنا علیها

واجتهدنا ایضاً فی تطبیق ما ترجم من رباعیات خیّام الی اللغات الاربع الاخری

علی هذه الخمس و سبعین رباعیات المذکورة فقط .

کان بدء قیامنا باعداد ما یحتاجه هذا الکتاب من الالواح

والتّصاویر فی سنة "۱۳۲۹" ولکن لم یتم طبعه الّا فی سنة "۱۳۳۴"

«هجریّه شمسیّه» وفیما یلی اسماء الفضلاء والفنّانین الذین ساهمونا

فی هذا العمل و بذلوا جهوداً مشکورة فی سبیل طبع الکتاب و قد قابل اعضاء

الشرکة اعمالهم بجزیل الشکر والتقدیر :

۱- السیّد اکبر التجویدی الّذی بذل من العنایة والمهارة والذّوق فی سبیل

تصویر الخمس و سبعین رباعیا من رباعیّات خیّام واخراج الالواح اللّازمة

لها ما هو جدیر بکلّ ثناء و تقدیر والحقیقة ان ما اظهره هذا الفنّان من المهارة

وحسن الذّوق فی اخراج الالواح کان یفوق کثیراً الاتعاب التی عاناها فی

سبیل رسومها ونقوشها الجمیله وقد قضی فی سبیل ذلک مدة ثلاث سنوات

۲- الفنّان البارع الالمانی «اهمو» الخبیر فی شرکة الطّبع الّذی

کان مجیئه الی بلاد ایران واستخدامه فی الشرکة بفضل هم السید عباس مسعودی

فهذا الفنان الخبیر بذل جهودا کبیرة فی سبیل تلوین التصاویر المحتاجه

الی التلوین وکان هذا العمل من اهم المشاکل فی طبع الکتاب .

٣ - السید اعتصام زاده الذی قدم الی الشرکة ما کان ترجمه من

رباعیات خیام الی اللغة الافرنسیه واخرجه بصورة شعر افرنسی فی

سنة ١٣٢٥ وکان المجمع العلمی الافرنسی قد منحه بسبب ذلک وساما ادبیا

وبالاضافة الی ذلک فقد اجاب الشرکة الی ترجمة الابیات التی لم تکن موجودة

فی ترجمته وقد جاءت فی ترجمة الشاعر الانجلیزی فیتزجرالد الی اللغة الافرنسیة

٤ - السید غلامعلی تربیت الذی قضی مدة خمس وعشرین سنه

فی بلاد الالمان وکان یجید اللغتین الانجلیزیه والالمانیه وله المام

واسع بآدابها فبذل جهودا عظیمه وراجع احد عشر کتابا من الکتب الادبیة

الالمانیه حتی تمکن من ان یجد لسبعة وستین رباعیا من رباعیات

فیتزجرالد الانجلیزی ابیاتا تطابقها من اللغة الالمانیة ولکن مع الاسف

عجز عن ان يجد ما يطابق الثمان ابيات الباقية ابياتا مترجمة الى اللغة الالمانية وفى هذا دلالة واضحة على ان الشعراء والأدباء فى كلّ شعب من الشعوب كانوا يختارون ويترجمون من رباعيّات خيام على حسب ما يحلو بذوقهم ويتفق بسليقتهم ويعرضون عمّا عدى ذلك .

٥ - السيّد احمد الصّافى النجفى الذى قضى زمنا طويلا فى تحصيل اللّغة الفارسيّه وادابها فى ايران فى مدرسة مروى فى طهران وهو الآن نزيل دمشق عاصمة البلاد السورية فقد أخذنا الترجمة العربيّة فى هذا الكتاب عن كتابه الذى عرّب فيه رباعيّات خيام باحسن صورة واتقنها وذلك ان السيّد احمد المذكور بالاضافة الى تضلّعه بالشعر والادب وحسن الذّوق كان يجيد اللغتين العربيّه والفارسيّة لذلك جائت ترجمته لرباعيّات خيام اتقن واقرب تطبيقا من غيرها كما نصّ على ذلك جماعة من افاضل أدباء العرب .

٦ - مطبعة البنك الاهلى التى هى من مؤسّسات البنك الصنا عيه

والاقتصاديه فقد بذلت هذه المؤسّسة عناية كبيرة فى سبيل طبع الكتاب
ولا يعرف تماماً محاسن طبع الكتاب و ميزاته البديعة الا من كان له المام
بامور الطباعة ومشاكلها لاسيّما ما يرجع الى طبع النقوش والتصاوير الملونة

وختاماً الفت نظر القراء الكرام الى الملحوظة الآتية :

مهما بذلنا من الجهود فى ان لا يقع شيئ من الأغلاط والاخطاء فى طبع هذا الكتاب مع الاسف لم يسلم من بعض الاغلاط المطبعية التى لم ننتبه اليها الا بعد انتهاء الطبع ولا عجب فان كتاباً كهذا يحتوى على خمس لغات مختلفه ويكون طبعه فى بلاد ايران ان لم يكن خلوه من الاغلاط مستحيلاً فلا اقل هو من اشكل الامور واصعبها .

كيف كان نرجو من القراء الكرام ان يلفتوا نظر هذه الشركة الى كلّ خطأ يقفون عليه فى الكتاب كما ان الشركة تتلقى كلّ نظرية يبديها اولوا الفضل والأدب حول الكتاب بالشكر و الامتنان وستحاول بحسب وسعها القيام باجرائها فى المستقبل اذا لم يكن هناك مانع فنى وذلك انا سنبادر بعد الانتهاء

من طبع هذا الكتاب الى طبع كتاب كبير آخر لخيام يكون حجمه ضعفى حجم
هذا الكتاب وسيحتوى على عشر لغات مختلفه وسنجتهد فيه باجراء
جميع ما يصل الينا من النظريات والتوجيهات .

هذا ولا يخفى ان الترجمة الكامله التى امكننا الحصول عليها حتى الآن
من اللغات الخمس الاخرى التى ترجمت اليها رباعيات خيام هى الايطالية
والهندية « اردو » واما الترجمة التركيه والاسبانيه والارمنية
فمازالت عندنا ناقصة فالمرجو ممن يوجد عنده رباعيات خيام مترجمة الى احدى اللغات
الثلاث الاخيره ان يتفضل باهدائها الى هذه الشركة فانه بالاضافة الى ما فى ذلك من خدمة العلم
والادب ستقوم الشركة بدورها بشكره وتقديره وتقديم ما يليق به من المكافأة .

طهران - الشركة السهاميه التحريريه فى ايران
اوّل مرداد ١٣٣٤ الموافق ١٣٧٤/١٢/٤

كلمة بقلم الرسّام

لا يرضى الفنّان كلّ الرضى أبداً عمّا تخرجه ريشته من التصاوير والرّسوم. وهذا هو سرّ تقدّم الفنّ وترقّيه. وانا ـ ان اجترأت على تسمية نفسى بالفنّان ـ يلزم ان اعترف بأنى لم أرض تماماً فى وقت من الأوقات عمّا اخرجته من الرّسوم والتّصاوير. لكن مع ذلك كلّه ان بعض الاعمال الفنيّه قد تجلب لاصحابها أحياناً شيئاً من الرّضا والارتياح عند مشاهدتها. وهذه النتيجة مهما كانت جزئيّه فهى التى تشجّع الفنّان على المثابرة والاستمرار فى عمله.

الرّسوم التى تشاهدونها فى كتاب خيّام هى تقريباً كلّ ما تمكّنت من اخراجه فى سنواتى الثّلاث الأخيرة. واليوم عندما اسرّح النظر فيها ـ مع كل ما يلوح لخاطرى من العيوب ـ اشعر فى نفسى بارتياح وابتهاج كبير من ان ساعدنى التّوفيق فتمكنت من تمثيل رباعيّات خيّام الخمس وسبعين واخراجها فى رسوم وتصاوير بديعة.

غير خفى - على الذين يعلمون ما هو الفارق الكبير بين القول والعمل - ما يحتاجه تهيئة وتصوير وطبع ونشر مثل هذا الكتاب فى بلاد ايران مع عدم وجود المعدات والوسائل اللازمة من المثابرة والزحمات الباهضة .

فانا هنا بدورى وباسم احد افراد الشعب الايراني أرى من الواجب ان اشكرهم حضرة السيّد على اكبر الكاشانى المدير لشركة التحرير الايرانيّه فى طهران ومثابرته الجبّارة التى استطاع ان يتغلب بها على كلّ ما يعترضه من المشاكل المادية والمعنويّه فى سبيل طبع ونشر مثل هذا الكتاب .

قد روعى بدقة فى رسوم هذا الكتاب وتصاويره الى أقصى حد يجيزه الفن تصوير ما فى الأبيات من المعانى عيناً فراح ضحية ذلك بعض المحسنات الفنية .

كما انه قد عنى ايضاً فى كل رسم فى الكتاب بتطبيق مزايا الفن

الشّرقى والايرانى خاصة واعتقد ان هذه الطريقة تستزيد فى قيمة هذا الكتاب وتجعل له مقاما ممتازا بين مآت الكتب التى نشرت حتى الآن لخيّام اذ لاشك ان تصوير الاشعار الصّادرة عن شاعر شرقى وايرانى وتمثيل ما فيها من المعانى انمّا يكون اقرب الى الحقيقه اذا كان بريشة الرّسام الشّرقى الايرانى حائز المزايا الفن الشّرقى الايرانى لا بريشة الرسام الغربى وا شتماله على مزايا الفن الغربى .

نعم لا تنكر مهارة بعض الفنّانين الغربيين فى اخراج كثير من الرّسوم والتّصاوير لكتب خيّام وغيرها واخص بالذكر منها هنا الرّسوم التى شاهدتها للرسام الشّهير «ادموند ولاك الفرنسى» الذى استطاع بمهارته ان يدرك المعانى الشرقيه ويخرجها فى ابدع تصوير كما انّى اعترف بانى قد استوحيت من بعض تصاويره لاشعار خيّام ولكتاب الف ليلة وليلة فى اخراج لوحتين او ثلاث

الواح من هذا الكتاب .

وانی لازلت مدین بالشکر فی ذلک للسیّد خان ملک الساسانی التاریخ الناطق فی الحقیقة للفنون الایرانیة فهو الذی اعارنی الکتابین المذکورین مدّة من الزّمن .

کیف کان یلزم الاعتراف بان احسن الأسالیب فی تمثیل اشعار خیّام وتصویرها هو ما طابق الاسلوب الایرانی فی فن الرّسم والتّصویر وقد ادرک هذا المعنی الرّسام الفرنسی الکبیر بفراسته فراعی ذلک حسب استطاعته فی ما أخرجه من الرّسوم والتّصاویر لذلک نجد لها معنویّة وقیمة ممتازة لیست لغیرها .

وفی الختام املی وطید أن یُعنی اصحاب الذّوق بهذا الأثر الجلیل ویستوحی منه الفنّانون النّاشئون کما ارجو من الأساتذة والفنّانین المعمّرین الاغماض عمّا یجدونه من العیوب وان یمنّوا علی العبد بارشاداتهم وتعلیماتهم الثمینة . اکبر التّجویدی

طهران . ۸۳ شهریور ۱۳۳۳ محرّم ۱۳۷۴

شعر الخيّام وفلسفته

كلفنا حضرة الاستاذ الاديب المحامي السيّد اديب التقي (مدرس التاريخ والجغرافية في مدرستي التجهيز والمعلّمين قبلا ومدرس اللّغة العربيّة وآدابها في مدرستي التجهيز والمعلمات بدمشق) أن يتحفنا بموجز عن شعر الخيّام وفلسفته لاشتغاله بهذا الموضوع ووضعه كتابا خاصا، كما تصدى به هذه الرباعيّات فتفضل حفظه الله بكلمة مستعجلة اشتملت على ما يروي الغلة في الموضوع المثار له وهي هذه

نظرة مستعجلة

في شعر الخيّام وفلسفته

لم يكن الخيّام نفسه عندما نظم رباعيّاته وجمعها يعلم بما سيكون لها من الشأن بعده، وخصوصا عند أمم غريبة عنه وطنا وجنسا ولغة ودينا! لقد لقيت هذه الرّباعيّات ما لم يكن بحسبان الخيّام ولا غيره من التهافت والاقبال على دراستها ونقلها الى لغات العالم المتمدّن في اوربة وامريكا.

وقد يستغرب الانسان ما لقيته هذه الرباعيّات من العناية مع انها ليست خيرة مما أنتجته قرائح ابناء فارس من الوجهة الادبية وليس مقام الخيّام الادبي في ذروة الذروة التي لم يستطع التحليق اليها ادباء الفرس فما هو الباعث يا ترى لهذا التفوق والرّجحان الادبي ؟

لقد اجاب عن هذا الاستاذ العلّامة الفيلسوف التّركي رضا توفيق بك في كتابه (رباعيّات خيّام) فقال ان هذا الفوز الذي كتب لرباعيّات الخيّام منبعث عن فهم الخيّام لمعنى الحياة وفق عقيدة المدنية الحاضرة وذوقها. وافادته دساتير هذه العقيدة الاساسيّة في رباعياته بأسلوب شعري بديع ولم تلتفت امم الغرب الى الخيّام هذا الالتفات الا لانها نظرت اليه نظرها الى اوروبي معاصر حكيم وعملت بما في تعاليمه من حكمة ومضت على طريقته .

ولم يعرف الخيام في الغرب ويذيع صيته الا بواسطه الشّاعر الانكليزي الاديب « فيتزجرالد » مترجم رباعيّاته واما في الشرق فانحصر

في زمرة الرياضيين والمنجمين ولم يعد في عداد الشعراء . وقد ثبت بالوثائق التي عثر عليها ان الخيام كان حيا في سنتي ٥٠٦ ، و ٥٠٨ للهجرة وانه دفن في نيشابور من ايران .

شاعرية الخيام

ان اكثر الكلمات المترددة على السمع عند تلاوة شعر الخيام هي :
الخمرة والحانة والساقي والكوز والعود والناي والمغني وامثال ذلك وجل المعاني التي ينطوي عليها العمر سريع الزوال فيجب ان ننتهز الفرص قبل فواتها نحن لا ندري من اين أتينا ولا ندري الى اين نذهب فلنحسن الاستمتاع بهذه الايام القليلة التي نعيشها ليس في طوق البشر الوصول الى المعرفة فينبغي ان نقبل كل شيئ كما وجدناه ولا نفسد على انفسنا ملذاتها . . . وغير ذلك . وبعبارة مختصرة يمكن ان يقال ان جميع ما تحوم حوله معاني الخيام في شعره تنحصر في هذا المصراع العربي « اغتنموا الفرصة بين العدمين »

والحق ان الخيام كسا برباعياته الادب الفارسي مطارف لا تبلى على الايام

وحباه احسن ما يحبوه شاعر لغة من عبقرية ونبوغ ، وكان موفقا فى

انتقاء الفاظه فالانسجام والسلاسة والتشبيهات والاستعارات اللطيفة

غير النكدة والسهولة وعدم التكلف كل ذلك من الصفات البارزة فى شعره

وعباراته والفاظه تقوم حق القيام باداء ما يحملها اياه من المعانى الدالة على

مشربه وفلسفته وان شعراً يحوى على مثل هذه الميزات المتنوعة ويضمن فى

شطوره الاربعة ما يحتاج شرحه الى عدة صفحات من المعانى الحكمية العالية

المتينة لهو دون شك حصول عبقرية فذة ونبوغ نادر .

وقد كان سلوك الخيام فى ما كتبه مسلك الريب والشك وهزؤه

باهل زمانه وطباع معاصريه وجرأته فى القول على تعدى حدود الدين

والاداب واستعماله الكنايات المرة فى الطعن والتشنيع على المرائين من دعياء الزهد

والورع كل ذلك مما حمل أهل زمانه على ان ينظروا اليه شزرا ..

وقد يكون من دواعى خمول ذكره فى ايران وذيوعه فى الغرب واحترام

الغربيين وتقديرهم له انه سبق زمانه بعصور من الوجهة الفكرية حتى انه

لم يوجد في ايران من يفتش عن آثاره ويهتم بطبعها وكم نجد من العيب والقبح والخطأ في نسخ الرباعيات الفارسية المطبوعة في ايران والهند اذا قيست بنسخ الرباعيات المترجمة في اوربة وامريكة من جهة الاتقان والتزيين والتصوير والتذهيب!

وقال « تيوفيل غوتيه » احد ادباء الفرنسيين المتوفى سنه ١٨٧٢ صاحب كتاب المؤلفات الكثيرة عند ذكره للخيام ما يأتي « ان رباعيات الخيام تحتوي جميع مقاطع هملت قطعة قطعة !.

وقال الحكيم المؤرخ « ارنست رينان » في بعض كتبه في صدد موازنته بين احد الشعراء والخيام : « وليس له قوة الخيام ولا تهكمه ومزاحه وهو الذي لم يشاهد في عصر من العصور شاعراً اباحي مثله !»

وقال المسيو « باربيه دومنياد » من اعاظم المستشرقين الفرنسيين عند ذكر الخيام « اليس بعيد حادثة غريبة ظهور شاعر في ايران في القرن الحادي عشر للميلاد يكون كما قال رينان نظيراً لغوته وها نرى ها ينه »

كان الخيام ينظم شعره رباعيات والرباعية قطعة مستقلة فيها وحدة

فى الشّكل والمضمون وتعدّ اعلا انواع الشّعر الفارسى اذا حاكت بروده ايد شاعرله مقدرة وجدارة وفحول الشعراء يمهدون للغرض الشعرى الّذى يرمون اليه فى الشّطور الثلاثة الاولى وفى الشطر الرّابع يفرغون النّتيجة التى مهدوا لها والّذين ينظمون الرباعيّات فى فارس يعدون بالمئات ولكن الخيام نسيج وحده وهو استاذ الاساتذة فى نظم الرّباعيات ويكفى لمعرفة ذلك المقايسه بين رباعية من رباعيّاته وأية رباعية لغيره فى مرماها ومعناها فيظهر الفرق جليا فى الاتجاه والاسلوب والبيان هذه هى العلاقة الفارقة التى تميز شعر الخيّام من غيره .

وقد اشار الى الجهات التى يمكن تفريق شعر الخيام بها عن غيره (ميرزا محمد خان قزوينى) من اعاظم ادباء الفرس المقيمين فى باريز اليوم فى رسالة نشرها بالفرنسية مع (كلود آنيت) احد الكتاب الفرنسيين فقال (ان الفكر الذى يضمنه الخيام احدى رباعياته فكر معقول جلى وواضح ، لا تأتلف معه العناصر الاجنبيّة المدسوسة فيه وتظهر آثارها حالا عليه لان

الخيام لايتقيد بمسائل الشكّ والايمان فلا التدقيق بزعمه ولا التفكير والشّعور يفيدنا شيئا.. وسيان من اشتغل بالعلم او بالدّين لحل معمى هذه الخليقة وكشف معضلتها فكل منهما عاجز. فهو يقول نحن لانستطيع ادراك حقيقة كانت.. وليس وراء هذا الثرى ثواب ولاعقاب !. وليست الايام التى تنقضى بين طرفى حياتنا الا اياما قصيره يجب ان نسارع الى انتهازها ولوكانت موقته ! وليست الحقيقة المجردة لايام هذه الحياة التى تتقلص وتفنى كالحلم الى الخراب وتعشق الجمال والشباب ونور القمر يقع على الافنان والاغصان ونغمات الناى تهتز لها جنبات الفلوات والكروم والورود حينما تفترعنها الاكمام !. وهو الّذى يقول لنا بعد أسفار بنى اسرائيل كلّ شيئ بالطوفان !. فلنغنم ملذاتنا فليست الغاية من الحياة الاهذا ! وللخيّام نفاذ فكر ونظر خاص وشفافية فى البيان وسعة قريحة وخيال. وبعد عن الاطناب فى الكلام تجعل له مكانة سامية خاصة بين شعراء الفرس المبرزين

ولاشك انه دس بين لئالئ شعر الخيام كثير من الرباعيات ذات

المغازي الصوفيه والعبارات المبهمة الى معان مزاحية سمجة ! حتى ان ترجمة

(فيتزجرالد) النفيسة لم تخل من كثير من هذا النوع المدسوس الذى لا يجوز

ان ينسب الى الخيام ومما لا ريب فيه ان سلوك عمر الخيام أهاج عليه المتصوفة

من أهل زمانه فهاجموه بشدة ولعل بعض من دس على الخيام هذه الرباعيات

الصوفية رمى الى تبريره وتنزيهه وانه اراد ان يختم شيخوخته بخير فاصبح يفكر

فى كل شئ من ناحيته الدينية وهذا يفنده قول الخيام فى احدى رباعياته :

من دامن زهد وتوبه طى خواهم كرد   با موى سفيد قصد مى خواهم كرد

پيمانهٔ عمر من بهفتاد رسيد   اين دم نكنم نشاط كى خواهم كرد

اى (انى ساطوى ذيل الزهد والتوبة وسأمشى الى الخمرة بشعرى

الابيض هذا ! وها انا قد بلغت السبعين فان لم انشط فى هذا الوقت

فمتى انشط ؟) .

ليس فى شعر الخيام غايات خاصة كالدين والوطن والانسانية

والاخلاق يرمى اليها ، بل ان له طرز تفكير خاص وطبيعة فلسفية خاصة !

ورغم ان الخيام لم يكن مقلداً فى شعره فقد نسبت اليه المحاكاة لغيره وقد حذا حذوه كثيرون من شعراء الفرس وتاثروا بافكاره وظواهر هذا التأثر ضعيفاً كان او قوياً تشاهد فى (حافظ شيرازى) و (ناصر خسرو) وغيرهما اما المتأخرون فلم يكن بينهم اكثر توفيقاً فى محاكاة الخيام ومجلّداته من المرحوم (ميرزا عباس خان اديب) الاديب الفارسى المتوفى من عهد غير بعيد، فقد كانت روح الخيام ترفرف على كل رباعيّة من رباعياته وتشم عبقات افكاره فى كل ما نظمه وحاكى الخيام به وليس فى المعانى فحسب بل فى الالفاظ ايضاً .

فلسفة الخيّام

دلت الوثائق التى وصلتنا على ان الخيام لم يكن اخصّائياً فى العلوم الرياضية والحكمية فحسب بل كان فوق ذلك شاعراً ممتازاً ومفكراً من اكابر المفكّرين وقد وضع مؤلفات فلسفية وفقاً لرأى خاص وكان استاذاً فى الفلسفة لعلماء متشرّعين ؟ وهذا يعنى انّه ليس مفكراً بل فيلسوفاً صاحب طريقة ومذهب .

وقد اخطأ اكثر المؤلفين والرواة والنقاد فی فهم افکار الخیّام وتعیین

عقیدته الفلسفیة والدینیة مع انه من النادر ان نجد کالخیام کاتباً بنی

عقیدته علی احکام معینة معلومة ووضع افکاره ببیان وبلاغة کبیانه وبلاغته

فلسفة الخیّام اللاأبالیة :

ان الخیّام فی مسائل « ماوراء الطبیعة » ای فی مسائل « الوجود

المطلق » و (حقایق الاشیاء) و (حقیقة الرّوح) و (المبدأ والمعاد) من

صنف الفلاسفة اللاابالیین الذین یعترفون بالجهل ویرون ان طاقة البشر

لاتستطیع ان تحیط بمثل هذه المسائل .

ان بعض عبارات الخیّام تدلّ علی انّه کان مؤمناً بقدرة قاهرة

فوق البشر وهی (القدرة الکلیه) وهو قانع بوجود صمدانی سرمدی هو

(الله) وبحث فی (الحقیقة المطلقه بحثاً مشبعاً وأفادأنها (فوق العقل والمعرفه

واذا لاحظنا بعض رباعیاته نستطیع القول ان (القدرة الکلیة) متی آمن

بها تشبه (الوجود المطلق) الذی قالت به الفلسفة اکثر من ان تشبه ـ الله ـ

فی الادیان ومهما یکن الامر فان الخیام لیس - منکراً - کما انه لیس - متدیناً
ولم یعبأ بشیٔ مما تجب رعایته من امور الشرع

اما الذی اشغله دائماً واعتنی جداً بالکتابة عنه فهو تلک المعمیات السرمدیة التی حار لها الفلاسفة والعلماء واغرقوا فی التفکیر العمیق من اجلها والخیام کغیره من کبار الفلاسفة یقول بعدم امکان الوصول الی معرفة اسرار الازل ولن یتیسر لانسان حل هذه المعمیات وکل وارد فی المسائل الفلسفیة یعلم انه ما من احد توغل فی طلب الکشف عن حقیقة الموجودات المحسوسة الا وعاد بالخیبة یائساً من الوصول لان صور الحادثات لا ترتبط بالحقیقة وانما ترتبط بأجهزتنا الحسیه وجمیع ما ندرکه من الموجودات انما یکون ادراکنا له بسبب قابلیتنا الحسیة واقوال الصوفیة وعلماء الطبیعة متفقة فی ذلک وتلخص کما یاتی « ان ما وصلنا الیه من علم فی الکائنات لیس هو الحقیقة والواقع وهو علم موافق لوسائلنا الادراکیة وعلی هذا لا یکون العلم نفس المعلوم ولو جهزنا بالات ادراک غیر هذه الالات لکنا رأینا الاشیاء علی غیر ما نراها الآن ولادرکناها

غير هذا الادراك!» ولعدم تقيد الخيام بالدين لا يمكننا عده ورعاً تقيا ولا حكيما صوفيا! ولا بد من عده من «الاحرار المستقلين» في تفكيرهم وهذا ليس معناه انه «جاحد»

فلسفة الخيّام الانقلابيّة

لقد كان نظر الخيّام الى «الحادثات» نظراً فلسفيا عاميا ينطبق انطباقا شديداً على الفلسفة العلميّة التي ذهب اليها الفلاسفة الطبيعيّون واستقراء رباعياته المفصحة عن آرائه وافكاره التي من هذا القبيل يجعلنا نقطع بأنه من الملتزمين فلسفة الانقلاب هذه الفلسفة تعرف اليوم بالموبيليزم فهي نظر الخيام: «ان هذه الكائنات سيل يستمر يندفع من الازل الى آخر الابد والانسان في هذا السّيل كذباق العيدان يقذفها ويمضي بها وهو في ذلك جاهل لا يدري من اين اتى ولا الى اين يذهب جميع العناصر في تركيب وانحلال دائم الاجزاء البسيطة التي تتركب منها مادة الموجودات هي دائما في تجمع وتفريق فالانسان الذي يموت وتودع جثته بطن الثرى ذلك المعمل الكبير الذي نسميه

«الطبيعة» تحل عناصره وتتبعثر وقد يدخل بعض هذه العناصر المتبعثرة في عفصة سروة او زهرة خبيزة وربما صار بعضها الاخر الى كتلة طين فيصنع منه الخزاف عروة لابريق أو أذنا لجرة ! ولعل في أكواب الشراب التي يطوف بها الساقي ذرات من جمجمة كيخسرو أو قحف جمشيد وربما كانت الزنابق التي تزين صفاف الجداول شفة حسناء او قلب محمود ! وهكذا يستمر العالم في الانحلال والتركيب دون ان يعرف الانقطاع او التوقف فاذا تبعثرت العناصر وتفرقت في اجسام اخرى ليس من الممكن ان تعود فتؤلف الجسم الاول !

وهذه الافكار المستخرجة من اكثر رباعيات الخيام هي من الامور المسلمة التي تكون المبادئ الاولى والمعتقدات الأصلية لفلسفة مرغوبة معروفة في كل زمان عند الطبيعيين ومن المسلم عند اهل المعرفة ان العقيدة الاساسية للمادية التي اقتبست أصولها واحكامها عن العلوم الطبيعية هي هذه ونستطيع القول ان هذه الفلسفة هي التي الهمت اجمل رباعياته واشدها تأثيرا ووقعا في النفس وما يفيد هذا المعنى منها كثير يكاد

يبلغ « ٧٥ » فى المائة منها .

تشاؤم الخيّام

كان الخيام متشائما وهذا التشاؤم نتيجة اعتقاديه لفلسفته التى تجرحتما اليه لانها تميت الامل و تدخل على القلب اليأس .. ومن كان يعتقد ان لا فائدة من اعماله وان لا ثواب ولا عقاب عليها فى عالم غير هذا العالم لا مندوحة له عن الاستسلام الى الطيرة والارتماء فى احضان التشاؤم والذى لا يؤمن بالبعث بعد الموت والحياة الاخرويه ويعتقد ان الغاية عدم مطلق تكتنف ظلمات القنوط نفسه وتستولى عليها ويجره تأثره الى التشاؤم فالتشاؤم بهذا الاعتبار ليس غريزا او فطريا وانما هو عارض يتسلّط على الذّهن و خاصة الذهن المفكر فيتطيّر من كلّ شيئ ولا يرى من جميع ما يراه الا صفحة الشر . ولكى يستطيع الانسان تبديد الهواجس المؤدّية الى اليأس وشقاء الانسانية اوصى الفلاسفة المؤمنين بالتمّسك بحقائق الايمان والرّجوع الى التديّن . والفلاسفة

الّذين يجدون فى الّدين والتديّن راحة الانسانية وسعادتها هم غير قليلين اليوم .

وفكرة التشاؤم هذه ساقت الخيّام الى (العدمية) كما تنطق بذلك بعض رباعياته فهو يرى ان حياة الانسان لاشئ اذا قيست بالابديّة وان لانفع من الحياة ما دام الموت بالمرصاد .. ويقول هب انك شعلة سرور وغبطة أليس مصير هذه الشعلة الى الانطفاء فاذا انطفأت فانك لاشئ ! وهب انك قدح جمشيد فانك لابد ان تحطم فاذا احطمت فانك لاشئ ! ثم يقول اذا كان الامر كذلك فان هذه الدنيا وما فيها لاشئ وجميع ما تقول وتسمع لاشئ !

على ان فلسفة التشاؤم هذه هى من خصائص فلسفة الخيام النظرية اما فلسفته العمليّة فانها فلسفة سعادة وهناء وفلسفة شهوات وملذات فهو يحض فى كثير من رباعياته على ما تقضيه هذه الايّام القليلة فى العمر فى الملذات والنيل من حظوظ الدنيا فهو بذلك «ابيكورى» النزعة

يجد السعادة في مطاوي اللذائذ والمشهيات ومن أروع رباعياته في هذا المعنى قوله :

مى خوردن وشاد بودن آئين منست فارغ بودن زكفر و دين دين منست
گفتم بعروس دهر كابين تو چيست گفتا : دل خرّم تو كابين منست

اى ان احتساء الخمر والفرح من عادتي .. وديني ترك الكفر والدين !

قلت لعروس الدهر ما مهرك ؟ قالت قلبك الفرح هو مهري ! وهذه المصاريع الاربعة من هذه الرباعية دساتير اربعة تشير الى مذهب الخيام ورأيه في الحياة .

والكتاب الغربيون اكثر ما يشبهون الخيام بأبيكور و «لوكريسيوس» الشاعر الروماني وابي العلاء المعري وغوتة وشوبنهاور وروهاينه .

والحق ان الخيام اليوم مرشح شرقي ليحشر مع هذه الزمرة فان قسماً من رباعياته لايبعد وبعض ما نحاه في مقطعاته الشاعر الروماني (لوكريسيوس) الذي مثّل في شعره آراء ابيكور احسن تمثيل .

اما مشابهته لأبي العلاء فمما لاشبهة فيه ، فان افكار الشاعرين

الحكيمين واعتقاد انهما متماثلة ولا اندحة عن القول بان الشاعر الخيام تتبع

اسفار ابى العلاء الذى سبقه الى عالم الخلود بتين او سبعين سنة ولم

يستطع ان يفلت من تأثيرها فيه . ومن الغريب ان هذين الحكيمين المتشابهين

فى كثير من المسائل الفلسفيه والاعتقادية يختلفان كل الاختلاف فى بعض

وجهات نظرهما حتى يخيل انهما شخصيتان متناقضتان والظاهر ان

ذلك ناشئ عن اختلاف مزاجيهما الذى أثر فى نظرهما الى الدنيا والى الحل قضية

الحياة دستور العمل من اجلها فكان من جراء ذلك ان وقعا فى نتائج عملية

متباينة كل التباين .

ثم ان تشاؤم ابى العلاء لم يكن كتشاؤم الخيام نظريا وشعريا بل كان

تشاؤما حقيقياً قاهراً مظلماً وكان ابو العلاء وقوراً فى تفكيره جديا صحيح النظر

ولذلك فى شعره وقوراً فلسفياً على اسلوب متين موجز بليغ . عاش ابو العلاء

ما عاش زاهداً متقشفاً بعيداً عن الملذات والشهوات فكان ينظر دائما الى اللذائذ

الدنيا نظر ازدراء يحض بأقواله الفلسفية الاخلاقيه على العيش الحر فى ظلال القناعة

والزهد اما الخيام الشاعر الفارسي فهو من غواة الانهماك باللذات والمفتونين

بالجمال ومن الذين يعرفون كيف يستمتعون بمتع الحياة ولذائذها وكيف يوفقون

سيرهم على ما تقتضيه فهو (ابيكوري) عاقل معتدل وليس له اي قول يدل

على انه من المولعين بالقاء دروس الفضيلة والاخلاق على الناس بينما تجد ان

المستشرقين والمدققين من رجالات الغرب مجمعون على ان قضايا الاخلاق

اشغلت ابا العلاء اكثر من قضايا الاعتقاد، وان الذي اكسبه موقعاً ممتازاً

بين الحكماء ليس الحث على النيل من لذائذ الدنيا بل حثه على الفضيلة والزهد

والقناعة، وقد نجد في أسفاره بعض قواعد اخلاقية ودساتير ليس بالامكان

مهما جهدنا ان نجد خيراً منها .

ومن هذا يتبين ان بين هذين الحكيمين المتشابهين كل التشابه في عقائدهما

الفلسفية وفي موقفهما الصريح تجاه الاديان والمذاهب فروقاً بارزة باعتبار

مغايرة المشارب والامزجة .. وبقدر ما احسن ابو العلاء تمثيل السجية الممتازة

للعرق السامي الذي هو منه استطاع الخيام الفارسي كذلك تمثيل سجية العرق

الآرى . وهذه المباينة فى الطّبع تجعلنا نعد الشاعر العربي ابا العلاء من حيث فلسفته من الرواقين والشاعر الفارسى الخيام من «الابيكوريين» و اتّفاق الشاعرين فى بعض النظريات الفلسفية لا يمنع من الاختلاف فى الفلسفة العمليّة

واما فى الفلسفة الانقلابيّة فان بين ابى العلاء والخيام تشابهاً تاماً. ومن ابرز الشواهد على ذلك قصيدة ابى العلاء التى مطلعها «غير مجد فى ملتى واعتقادى» وهذه القصيده نجد ما فيها من الافكار فى رباعيات الخيام.

واما مشابهة الخيام لشوبنها ور فهى من جهة تشاؤمهما واما شبهه بفولتر الشاعر الفرنسى فهو من جهة عدم المبالاة بالدين غير ان استهزاآت فولتر وتهكماته الدقيقه لا نجد لها نظيرا فى رباعيّات الخيّام. واما الاشمئزاز من النّاس والنفرة منهم فليسا من طبيعة فولتير ولا من الخيّام. واما غوته اعظم شخصيّة ادبيه ممتازة فى القرن الثامن عشر فان نظره الفلسفى الى الكائنات يشبه نظر الخيام لكن اثره واسلوبه واعتقاده فى الله والبشر يختلف اختلافاً تاماً عن الخيام

هل الخيام صوفي

ان القطع بان الخيام صوفي لا يخلو من الخطأ فان كثيرين من الاعاظم الذين عاصروا الخيّام او جاؤا بعده لم يخطئوا في معرفة مذهب الخيّام ومشربه كالامام الغزالي والقفطي ونجم الدّين الرّازي اما الغزالي فقد وقع بينه وبين الخيام عدة اجتماعات كان البحث يدور فيها حول مسائل علميّة وفلسفيّة ولما علم الغزالي ان الخيام فيلسوف مخالف له كلّ المخالفة في المشرب والاعتقاد قطع صلته به كما رواه «الشهرزوري» في كتابه «نزهة الارواح» واما «القفطي» فانه ذكر في كتابه «اخبار العلماء باخبار الحكماء» عند ذكره الخيام قوله «وقد وقف متأخرو الصوفية على شيء من ظواهر شعره فنقلوها الى طريقتهم وتحاضروا بها في مجالساتهم وخلواتهم، وبواطنها حيات للشريعة لواسع ومجامع للأغلال جوامع» واما نجم الدّين الرّازي فانه اشار الى الخيام في كتابه (مرصاد العباد) وقال عنه انّه (فلسفي دهري طبيعي)... وهذه الاقوال صريحة في ان الخيام ليس من الصوفيه، لاسيّما نجم الرازي فانّه من كبار الصوفية وقوله هذا اصل.

اما الذين توهموا ان الخيام شاعر صوفي فقد بنوا وهمهم على بعض أفكار أوردها الخيام في رباعياته عفواً فحملوها على محمل التصوف وبعض الافكار قد تكون مشاعاً بين مذاهب متعددة فلا يمكن فهم التخصيص منها .

وارباب المذاهب يعرفون كيف يفرقون اقوال الشيعة مذهبهم من غيرها وجميع ما ورد في رباعيات الخيام من الافكار التي توهم التصوف محمولة على ما ذكرناه .

هذا ما أردنا الالماع اليه من شعر الخيام وفلسفته مراعين في ذلك الايجاز تاركين الشرح والاستقصاء الى رسالتنا (شعر الخيام وفلسفته) التي ستمثل بالطبع قريباً ولعلنا أصبنا الهدف في اخراجنا هذه الكلمة المستعجلة والرسالة لاننا نعتقد اننا بذلك قد سددنا فراغاً من هذه الناحية في مكتبة الادب العربي .

والله سبحانه من وراء القصد .

دمشق :　　　　　　(اديب التقي)

عمر الخيّام

بقلم الاستاذ السيّد سعيد النفيسي

استاذ الجامعه وعضو المجمع اللّغوى فى ايران

الفيلسوف الكبير الايرانى ابو حفص عمر بن ابراهيم الخيّام المعروف بعمر الخيّام الّذى انتشرت رباعيّاته فى جميع الاصقاع هو من أئمّة العلم والفلسفة فى العالم الاسلامى وقد نشأ من اسرة هى فى الطبقة الثانية من بين اهالى بلدة نيشابور الواقعة فى شمال شرقى بلاد ايران الحالية . لا توجد معلومات وافيه عن حياته واسرته ولكن انتسابه الى اسم خيّام (صانع الخيام) يدل على انه كان فى اجداده من يحترف صنع الخيام .

كان اصحاب المهن والصّناعات فى ذلك العصر من اثرى الطبقات اذ كان معظم العوائد فى البلاد هى من منتوجاتهم الرّائجة

فى جميع الاقطار الاسلاميّة . فكان اولادهؤلاء الصناع الأثرياء يشكّلون الطبقة المثقّفه فى البلاد وكانت حرّية نفوسهم وافكارهم تسوقهم الى البحث عن علوم القدماء وتعلم العلوم العقليّة .

الفكرة الشعوبية التى اخذت جذورها تنمو وتقوى فى ذلك العصر كانت تبعث كثيرا من الشباب على الاخذ بعلوم القدماء التى ما كان يجيز تعلّمها الروحانيّون القشريّون المقرّبون عند الخلفا

قام رجلان ايرانيّان من اكابر أئمة العلم فى ذلك التاريخ وهما الفارابي وابن سينا بشرح فلسفة المشّائين وافلاطون ومعظم معتقدات فلوطن وحكماء الاسكندرية شرحا وافيا وعلّقوا عليها بما انتهت اليه آرائهم .

نشأ عمر الخيّام فى مثل هذه البيئة ومكّنته الظروف من الاحاطة بجميع العلوم وقد جاء فى احدى رسائله فى الفلسفة عندما تعرّض لذكر ابن سينا : (معلّمى افضل المتأخّرين الشيخ الرئيس

ابا علی الحسین بن عبد الله بن سینا البخاری اعلی الله درجته)

وفاة ابن سینا کانت فی سنة ۴۲۸ وعمر خیّام فی ۵۲۶ فتکون وفاته بعد ابن سینا بمدّة ۹۸ سنة واذا فرضنا عمره فی زمن تلمّذه عنده ۱۵ سنة یلزم ان یکون عمره بلغ ۱۱۳ سنة.

وتوجد مسألة اخری تؤیّد طول عمره وذلك انه فی سنة ۴۶۷ اختیر مع الفلکیّین المشهورین ابو مظفر الاسفرازی ومیمون بن نجیب الواسطی لاصلاح التقویم المعروف بالجلالی نسبة الی جلال الدّین ملکشاه السلجوقی اذ یدل هذا علی انّه کان فی ذلك التاریخ من اهل العلم المعمّرین لیکون حریّا بان یناط الیه مثل هذا الأمر الجلیل وبما انه عاش بعد هذا التّاریخ ۵۷ سنة لا یبقی مجال للشك فی طول عمره .

المعلومات الواصلة الینا عن حیاته تدل علی انه قضی احیانا فی بلخ ووقتا فی مرو فی بلاط الملك سنجر السلجوقی وزمنا

فی اصبهان عند بلاط ابیه ملکشاه واقام آخر ایامه فی نیشابور محل تولده وتوفی فیها ودفن فی المحل المعروف الیوم بمرقده ویظهر انه من سنة ۵۰۷ التی زاره فیها المورخ المشهور البیهقی فی نیشابور بعد ان التقی به نظامی العروضی المؤلف المشهور فی سنة ۵۰۶ فی بلخ اختار الاقامة هناك.

وقد انکر جماعة من الأفاضل الذین بحثوا عن حیاة عمر خیام علی رشید الدین المورخ المشهور ما ذکره فی کتابه جامع التواریخ من انه تلمذ فی شبابه علی الامام الموفق النیشابوری وکان زمیلاه فی الدرس الوزیر نظام الملك وحسن صباح مؤسس الفرقة الاسماعیلیة فی ایران ومنشأ انکارهم هو عدم تساویهم فی السن اذا ان نظام الملك قتل فی سنة ۴۸۵ وله من العمر ۷۴ سنه وتوفی حسن صباح فی سنة ۵۱۸ ای قبل وفاة عمر خیام بثمانی سنین ومع ذلك اذا امکن ان یعیش نظام الملك الی سنة

٥١٨ وهى السّنة التى توفّى فيها حسن صباح او الى ٥٢٦ وهى التى توفّى فيها عمر خيّام لكان له من العمر ١٠٦ او ١١٤ سنه ويكون حينئذ سنّه تقريبا مساويا السنّ زميليه .

انا نعلم بان مستند قول رشيد الدّين هو روايات الاسماعيليّة ولكن لا مبرّر لحمله على الكذب والاختلاق الا بان نصدق الرأى الواهى القائل بان الفرقة الاسماعيليّه اختلفت هٰذه الرواية لاعلاءُ شأن زعيمها بان كان يرتبط بروابط المودة والزمالة مع رجلين من اكبر رجالات عصره .

تعرض بعض المؤلّفين الى ذكر سفر عمر الخيّام لأداء الحج وتوقفه فى بغداد التى كانت وما تزال اكبر منزل للمسافرين بين ايران وبلاد الحجاز ونسب اليه بعضهم الضّنّ بافشاء ما كان يعلمه من الحقايق العلميّة .

ان شعره اكبر دليل على انّه يتفق فى العقيدة مع فلسفة

ابيقور التى مبناها الاعتماد على الأخذ باللذات واتباع الشهوات وتدل على ظهور اختلافه مع معتقدات المتشرعين الذين ما كانوا يوافقون على حرية الفكر والعقيدة فى ذلك التاريخ .

لذلك فقد نسب اليه من لم يقفوا على حقيقة معتقده القول بتناسخ الارواح ونسب اليه آخرون انه يقول بتطهير النفس الانسانية بواسطة الاعمال البدنية وانه كان يعتمد فى سياسة المدن على المعتقدات اليونانية وذكر بعضهم ايضاً انه مع تدريسه لاحكام النجوم والفلكيات ما كان من المعتقدين بها .

تحتوى الآثار العلمية لعمر الخيام على اربعة عشر كتابا ورسالة بين صغير وكبير كتبها فى الحكمة والعلوم الطبيعية والرياضية واكبر كتبه هو كتاب الجبر والمقابلة الذى شرح فيه طرق حل مسائل من الدرجة الثانية بواسطة الهندسة والجبر والمقابلة واوضح فيه ثلاث عشرة مسالة معضلة من المعادلات .

وكتب فيما يتعلق بوزن الذهب والفضّة من العلوم الطبيعيّة رسالة عين فيها مقدار الذّهب والفضة المتّخذان فى الجواهر ورسالة اخرى عن اختلاف الجوّ فى المناطق المختلفه سمّاها لوازم الامكنة ورسالة اخرى فى بيان مصادرات اقليدس ورسالة فى الوجود واخرى فى الكون والتكليف ورسالة فى المسائل الحسابية المشكلة .

كتب هذه الرسائل تارة باللغة الفارسية و اخرى باللغة العربية التى كانت فى ذلك العصر تشبه اللغة اللاتينيّة فى القرون الوسطى فى اوروبا .

لاشك ان الباعث على شهرة عمر الخيّام العالميّة انّما هو رباعياته التى انتشرت فى جميع اقطار العالم وعثرنا على ابيات له عربيّه تاريخها سنة ٥٠٨ وجاء فى كتاب قديم اُلّف فى سنة ٦٢٠ رباعيين من رباعياته الفارسيّة .

اما جامعة اكسفورد فقد اشترت اخيرا نسخة من رباعياته

تحتوى على ٢٥١ رباعيا كتبت فى شهر رجب سنة ٦٠٤ فهى احسن مرجع لتشخيص الرباعيّات من بين ١٤٠١ رباعى مع خمس قطع من الشعر الفارسى التى طبعت عن الاصل الفارسى فى تسعين طبعة مختلفة من سنة ١٢٧٤ وما بعدها وانتشرت فى ايران وتركية والهند وفرنسه والانجليس وروسيه وآلمان والمجر .

اول طبع اوروبي كامل للرباعيّات هو طبع (ژ. ب نيكلاست) الّذى صدر فى باريس سنة ١٨٦٧ .

اول عامل فى عناية النّاس وتقديرها لرباعيّات خيام فى بلاد اوروبه هو ترجمة تماس هايد لبعض رباعياته الى اللّغة اللاتينيّة فى سنة ١٧٠٠ ولكن التقليد الشعرى الذى قام به ادوارد فيتزجرالد عن الرباعيّات والنسخ التى نشرها فى ذلك سنة ١٨٥٩ هى العامل الاساسى فى شهرة شعره العالميّة .

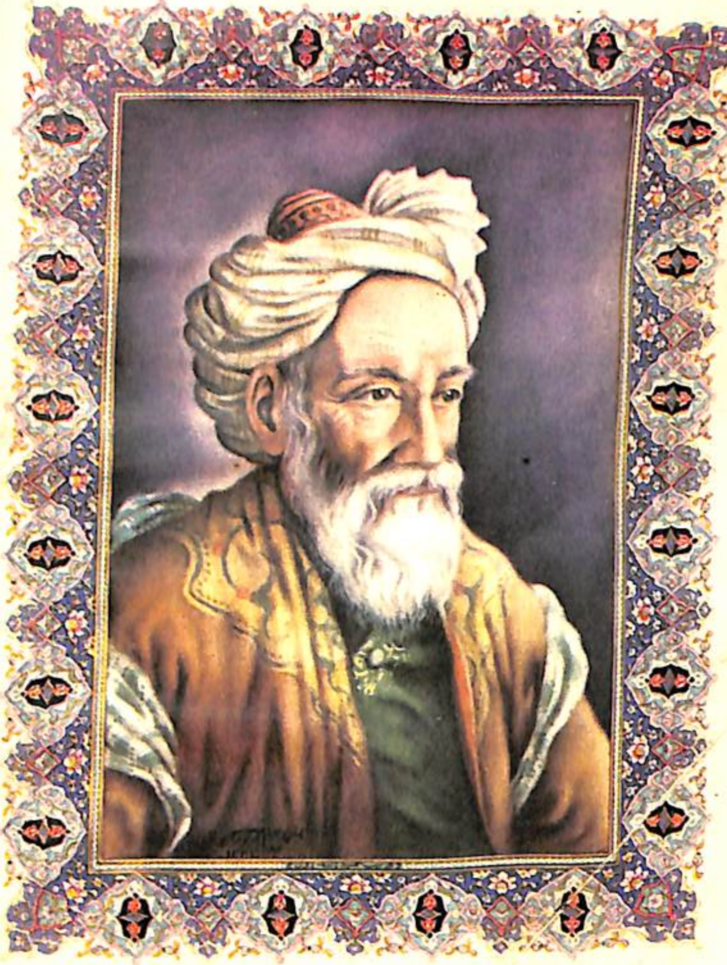
الحقيقه ان التقليد الّذى اتى به فيتزجرالد فى شعره الانجليسى

عن الرباعيّات وان لم يكن دقيقا فى تطبيقه للاصل الفارسى بل حتّى قد يورد احيانا ابياتا لشعراء اخرين من الفرس باسم خيّام فقد سبّب ان تُترجَم الرباعيّات الى مختلف اللّغات الاوربيّه وغير الاوربيّه كالعربيّه والتركيّه والهنديّه .

لاشك ان عمر الخيّام صار من ذلك التاريخ من الشعراء الّذين يحب النّاس بشعرهم اكثر من غيرهم .

وقد ترجمت رباعيّاته حتى اليوم : ٣٤ مرّه باللغة الانجليزيّة و ١٢ مره بالالمانيّة - و ١١ مرّه بالهنديّه - وعشر مرات بالفرنسيّه وثمانى مرات بالعربيّه - وخمس مرات بالايطاليّة - وخمس مرات بالتركيّه - واربع مرات بالروسيّة - وثلاث مرات بالاسوجيّه - ومرّتين بالمجريّة - ومرّتين بالشكيّه - ومرّتين بالارمنيّة .

وايضا ترجمت الى لغات اخرى كاللاتينيّه والبنغاليّه والرومانيّه والنروجيّة والاسبانيّة والبولونيّة والدانمركيّه والبلغاريّة والسّنديّة .

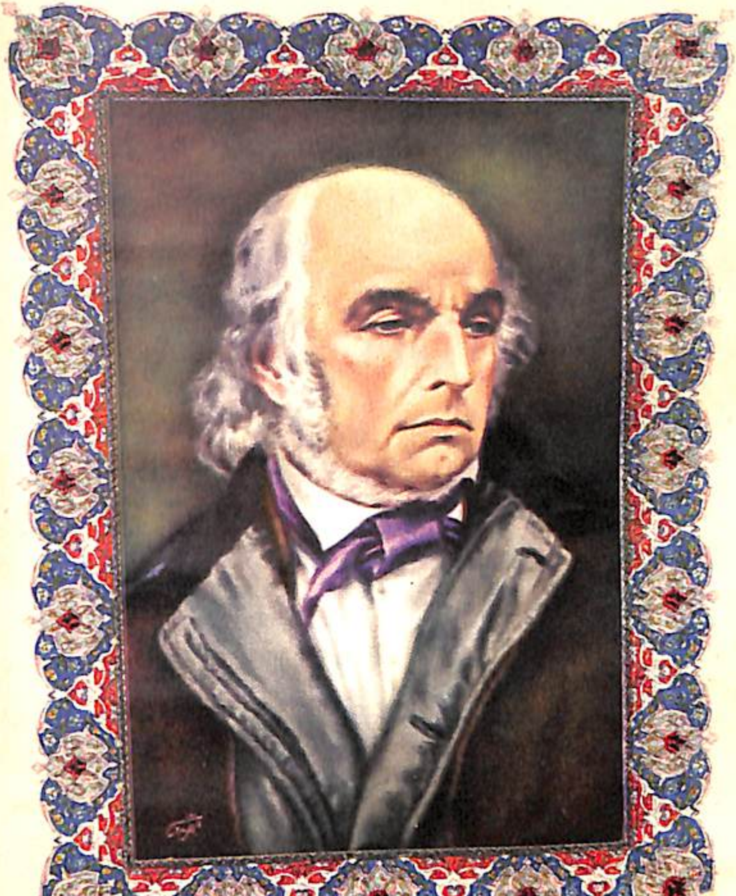
حکیم عُمر خیّام

که در سال ۴۲۷ هجری قمری مطابق ۳۹۵ هجری
خورشیدی مساوی ۱۰۱۶ میلادی متولد و در سال ۵۱۷ هجری
قمری مطابق ۵۰۲ هجری خورشیدی مساوی ۱۱۲۳ میلادی
وفات یافته.

OMAR KHAYAM

THE SAGE

Born in 1016 (407 Hegira – 395), Dien in Nishabur in 1123 (517 Hegira – 502)

ادوارد فیتز جرالد

شاعر معروف انگلیسی

که در سال ۱۸۰۹ در شهر بردفیلد سوفلک متولد شده

و در سال ۱۸۸۳ فوت شده است

EDWARD FITZGERALD

the famous English poet, was born in

BREDFIELD SUFFOLK

in 1809, and died in 1883.

آرامگاه

حکیم عمر خیام

که در سال ۱۳۱۳ در جوار صحن امامزاده محمّد محروق
نزدیک شهرستان نیشابور روی بنای قدیمی مقبره
که در قرن دهم ساخته بودند بنا شده است

The Shrine of

OMAR KHAYAM

Built in 1934 near the Shrine of Mohammed Mahroogh, a descendant of Holy Imams, close to the City of **Nishabur** upon the remains of the old grave constructed in the tenth century.

گویند کسان بهشت با حور خوش است — من میگویم که آب انگور خوش است

١ این نقد بگیر و دست زان نسیه بدار — کاواز دهل شنیدن از دور خوش است

"How sweet is mortal Sovranty!" - think some:
Others - "How blest the Paradise to come!"
Ah, take the Cash in hand and waive the Rest;
Oh, the brave Music of a distant Drum!

FILTZ GERALD

On me dit : «Qu'elle est belle, une houri des Cieux »
Je dis, moi, que le jus de la treille vaut mieux
Préfère le présent à ces bonnes promesses :
C'est de loin qu'un tambour paraît mélodieux ! (1)

ETESSAM ZADEH

Du sprichst mir von Huris, vom Paradiese,
Von Edens lusterfüllter goldner Wiese.
Geh, nimm den Pfennig hin und lass mich gehn.
Von ferne nur hört sich die Trommel schön.

قالَ قَومٌ ما أطيبَ الحُورُ في الجنـ ـةِ قُلتُ المُدامُ عندي أطيبُ
فاغنمِ النقدَ واترُكِ الدَّينَ واعلمْ أنَّ صوتَ الطبولِ في البعدِ أعذبُ

خورشید کمندِ صبح بر بام افکند   کیخسرو روز باده در جام افکند

می خور که منادیِ سحرگه خیزان   آوازهٔ اشربوا در ایام افکند

Awake! for Morning in the Bowl of Night
Has flung the Stone that puts the Stars to Flight:
And Lo! the Hunter of the East has caught
The Sultán's Turret in a Noose of Light.

FILTZ GERALD

Le soleil a dressé l'échelle du matin
Le roi du jour a mis dans sa coupe du vin.
Bois donc : tel un héraut, l'aube, à travers le Monde,
Répète ces deux mots comme un ordre divin.

ETESSAM-ZADEH

Des Schlosses Zinnen färbt des Frührots Strahl,
Der König Tag giesst Wein in den Pokal,
Der Frühaufsteher von des Daches First
Schmettert sein " Uschrubu " ins dunkle Tal. —

دَعى لِلصَّبُوحِ مَلِيكُ النَّهارِ وَلاحَ سَنا الفَجرِ فَوقَ السُّطوحِ
وَنادى مُنادي الأُنسِ [illegible] أَلا فاشرَبوا اِنَّ وَقتَ الصَّبُوحِ

خیام اگر ز باده مستی خوش باش　　با ماهرخی اگر نشستی خوش باش
چون عاقبت کار جهان نیستی است　　انگار که نیستی چو هستی خوش باش

And if the Wine you drink, the Lip you press,
End in the Nothing all Things end in—Yes—
Then fancy while Thou art. Thou art but what
Thou shalt be—Nothing—Thou shalt not be less.

FILTZ GERALD

Khayyam, ayant l'ivresse et point d'ennui—sois gai.
Près d'une exquise idole étant assis—sois gai
Tout devant aboutir au néant dans ce Monde,
Dis-toi que tu n'es plus; puisque tu vis—sois gai

ETESSAM-ZADEH

47 Chajjam, solang du trunken bist von Wein, sei glücklich—
Solang im Schosse dir ein Mägdelein, sei glücklich —
Und da der Dinge Ende ist das Nichts,
So bilde, dass du nichts bist, stets dir ein! sei glücklich!

خيام طب إن نلت نشوة قرقف وحباك وردي الخد وصالا
إن كان عاقبة الوجود هي الفنا فافرض فناءك وعش سعيدا بالا

این کوزه چو من عاشق زاری بوده است   در بند سر زلف نگاری بوده است

این دسته که بر گردن او می‌بینی   دستی است که بر گردن یاری بوده است

I think the Vessel, that with fugitive
Articulation answer'd, once did live,
And merry—make; and the cold Lip I Kiss'd
How many Kisses might it take — and give.

FILTZ GERALD

Comme moi, cette cruche un jour fut un amant,
Esclave des cheveux de quelque être charmant.
Et l'anse que tu vois à son col attachée
Fut un bras qui serrait un beau cou tendrement

ETESSAM-ZADEH

Dieser Krug ist, wie ich, unglücklich lebendig gewesen,
In schöne Augen und Locken verliebt unverständig gewesen.

Dieser Henkel am Halse des Kruges war einst ein Arm,
Der in Umhalsung der Schönen unbändig gewesen.

كَانَ هَذَا الكُوزُ مِثْلِي عَاشِقًا وَالِهًا فِي صُدْغِ ظَبْيٍ أَغْيَدِ
وَأَرَى عُرْوَتَهُ كَانَتْ يَدًا طَوَّقَتْ جِيدَ حَبِيبٍ أَجْيَدِ

گر دست دهد ز مغز گندم نانی   وز می دو منی ز گوسفندی رانی

وانگه من و تو نشسته در ویرانی   عیشی بود آن نه حد هر سلطانی

Here with a Loaf of Bread beneath the Bough,
A Flask of Wine, a Book of Verse - and Thou
Beside me singing in the Wilderness -
And Wilderness is Paradise enow.

FILTZ GERALD

Pour celui qui possède un morceau de bon pain,
Un gigot de mouton, un grand flacon de vin,
Vivre avec une belle au milieu des ruines,
Vaut mieux que d'un Empire être le souverain.

ETESSAM-ZADEH

Wein, Brot, ein gutes Buch der Lieder:
Liess ich damit selbst unter Trümmern mich nieder,
Den Menschen fern, bei Dir allein,
Würd! ich glücklicher als ein König sein.

إِنْ نِلْتُ مِنْ حِنْطَةٍ رَغِيفًا   وَكُوزَ خَمْرٍ وَفَخْذَ شَاةِ
وَكَانَ إِلْفِي مَعِي بِقَفْرٍ   فُقْتُ بِذَا عِيشَةَ الْوُلَاةِ

اکنون که جهانرا بخوشی دسترسی است　　هر زنده دلی را سوی صحرا هوسی است

بر هر شاخی طلوع موسی دستی است　　در هر نفسی خروش عیسی نفسی است

Now the New Year reviving old Desires,
The thoughtful Soul to Solitude retires,
Where the White Hand of Moses on the Bough
Puts out, and Jesus from the Ground suspires.

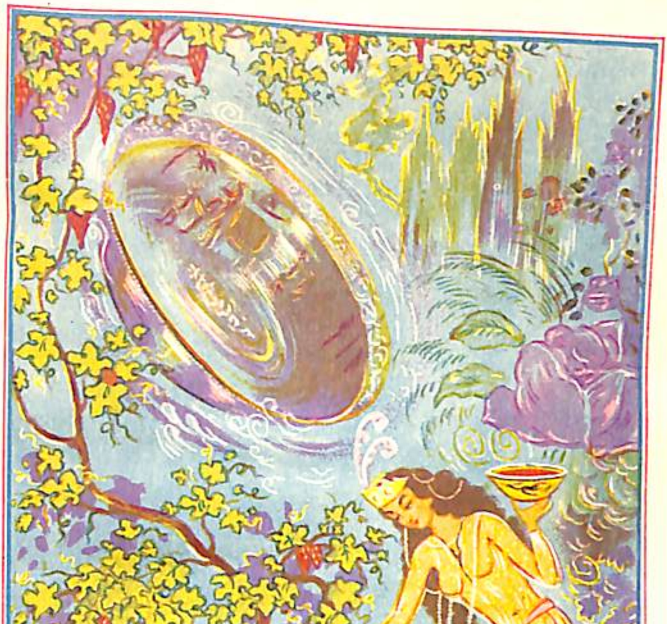
FILTZ GERALD

Maintenant que les jours de plaisir sont venus
Chacun veut voir les prés qui sont verts devenus
Sur chacun des rameaux luit la main de Moïse,
De chaque cage monte un souffle de Jésus.

ETESSAM-ZADEH

Dies ist die Zeit, wo die Welt sich schmückt Mit Grün,
Wo, mit Mosis Hand, alle Zweigen von Knospen glühn,
Wo die Pflanzen sprossen wie von Jesu Odem belebt
Und die Wolke weinend sich selbst begräbt.

لم يبق غير اسم من اللذات أو   غير السلافة من جليس كيس
لا تلق من يدك المدام فما بقي   في الكرم هذا اليوم غير الأكؤس

چون بلبل مست راه در بستان یافت   روی گل و جام باده را خندان یافت

آمد بزبان حال در گوشم گفت   دریاب که عمر رفته را نتوان یافت

Irám indeed is gone with all its Rose,
And Jamshyd's Sev'n-ring'd Cup where no one knows;
But still the Vine her ancient Ruby yields,
And still a Garden by the Water blows.

FILTZ GERALD

Nul ne peut nous montrer l'Eden avec ses roses,
Ni la coupe de Djem où l'en vit tant de choses.
Mais le vin dans le verre est comme du rubis,
Et les fleurs du jardin sont fraichement écloses

ETESSAM-ZADEH

Eine Nachtigall, die trunken zu dem Garten flog,
Wo ein Rosenkelch über den anderen sich bog,
Raunte ins Ohr mir: Erfasse das Glück
Des Lebens im Fluge: es kommt nicht zurück.

أما ترى الأزهار فيها عبثت يد الصبا   ومن جمالها غدا البلبل ينشد وطربا
فبادر الزهر ودع عنك الأسى [illegible]   فهذه الأزهار [illegible] فكم عادت هبا

این قافلهٔ عمر عجب میگذرد   دریاب دمی که با طرب میگذرد
ساقی غم فردای حریفان چه خوری   پیش آر پیاله را که شب میگذرد

One Moment in Annihilation's Waste,
One moment, of the Well of Life to taste —
The Stars are setting, and the Caravan
Starts for the dawn of Nothing—Oh make haste!

FILTZ GERALD

Vois fuir la caravane étrange de nos jours.
Prends garde! ne perds pas ces doux moments si courts!
Echanson, laisse donc nos misères futures;
Donne la coupe, allons! la nuit passe! au secours!

ETESSAM-ZADEH

Diese Lebenskarawane ist ein seltsamer Zug,
Drum hasche die flüchtige Freude im Flug!
Mach' Dir im künftigen Gram keine Sorgen,
Fülle das Glas, bald naht wieder der Morgen!

مَا أَسْرَعَ مَا يَسِيرُ رَكْبُ الْعُمْرِ — قُمْ فَاغْتَنِمْ لَحْظَةَ الْهَنَا وَالْبِشْرِ
دَعْ هَمَّ غَدٍ لِمَنْ يَهْتَمُّونَ بِهِ — وَاللَّيْلُ [illegible] فَقُمْ بِالْخَمْرِ

هر روز بر آنم که کنم شب توبه		از جام و پیاله لبالب توبه

اکنون که رسید وقت گل تا بکجاست		در موسم گل توبه یا رب توبه

Come, fill the Cup, and in the Fire of Spring
The Winter Garment of Repentance fling:
The Bird of Time has but a little way
To fly-and Lo! the Bird is on the Wing

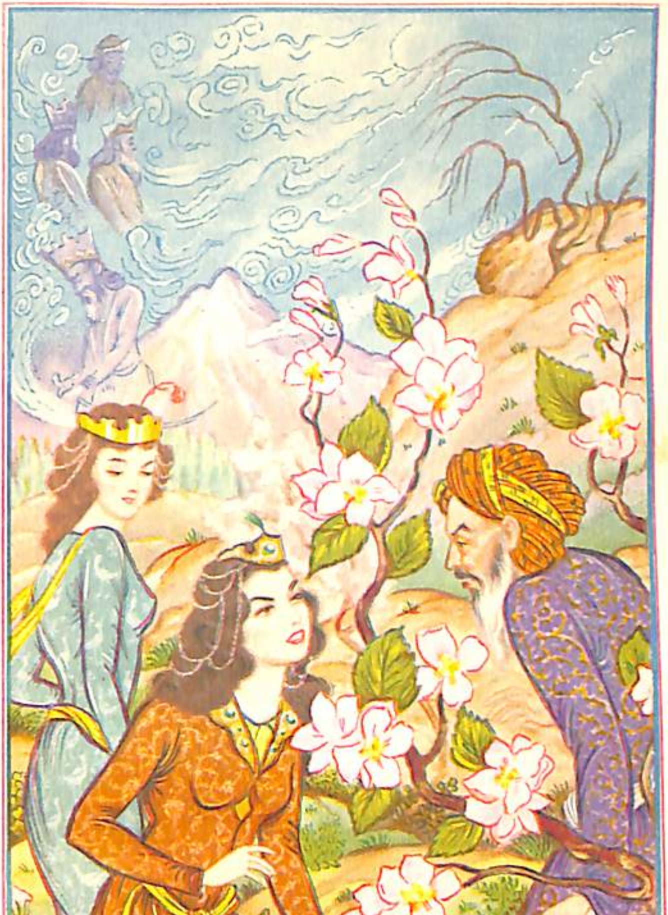
FILTZ GERALD

J'abandonnerai tout sauf le bon vin qui grise.
Tout m'est égal, hormis cette liqueur exquise.
Pourrais - je en vérité devenir musulman ?
Alors je ne boirais plus ? ah ! non, quelle sottise !

ETESSAM-ZADEH

An jedem Tag nehm'ich mir vor aufs neue,
Dass ich das Trinken lasse und bereue;
Doch nun voll Rosenduft erschienen ist
Der holde Lenz - bereu' ich meine Reue.

كُلَّ يَوْمٍ أَنْوِي المَتَابَ إِذَا مَا جَاءَنِي اللَّيْلُ عَنْ كُؤُوسِ الشَّرَابِ
فَأَتَانِي فَصْلُ الزُّهُورِ [illegible] عَنْ مَتَابِي

هنگام صبوح ای صنم فرخ پی　　برساز ترانهٔ و پیش آور می
کافکند بخاک صد هزاران جم و کی　　این آمدن تیرمه و رفتن دِی

And look—a thousand Blossoms with the Day
Woke—and a thousand scatter'd into Clay:
And this first Summer Month that brings the Rose
Shall take Jamshyd and Kaikobád away.

FILTZ GERALD

Idole, bienvenue aux heures du matin,
Fais-moi de la musique et donne-moi du vin!
Cent mille Djem et Key disparurent sous terre,
Dès que revint l'été, dès que l'hiver prit fin.

ETESSAM-ZADEH

لقد آن الصبوح فقم حبيبي   وهات الراح واشرع بالغناء
فكم (جمشيد) و(كيقباد) ولّى   مجيء الصيف أو مرّ الشتاء

آنانکه ز پیش رفته اند ای ساقی   در خاک غرور خفته اند ای ساقی

رو باده خور و حقیقت از من بشنو   باد است هر آنچه گفته اند ای ساقی

Why, all the Saints and Sages who discuss'd
Of the Two Worlds so learnedly, are thrust
Like foolish Prophets forth; their Words to Scorn
Are scatter'd, and their Mouths are stopt with Dust.

FILTZ GERALD

Tel le feu, dans le roc aurais-tu ta demeure,
Que l'eau de Mort sur toi passerait à son heure.
Ce monde est de la terre, ami, chante gaîment.
Bois ! ton souffle est du vent, ta pauvre vie un leurre.

ETESSAM-ZADEH

Sie ruhn im Staub, um die sich einst die Welt gedreht,
Sie lagen stets im Staub schon vor der Majestät
Der eignen Überhebung; Schenke, glaube mir:
Ihr Wort war nichts als leerer Schall, vom Wind verweht.

إنَّ الذينَ ترحَّلوا مِن قَبلِنا   نزَلوا بأجداثِ الغُرورِ وناموا
اشرَبْ وخذ هذي الحقيقةَ مِن فمي   كُلُّ الذي قالوا لنا أوهامُ

یاران چو باتفاق میعاد کنید   خود را بجمال یکدگر شاد کنید

ساقی چو می مغانه در کف گیرد   بیچاره فلان را بدعا یاد کنید

And when Thyself with shining Foot shall pass
Among the Guests Star-scatter'd on The Grass,
And in Thy joyous Errand reach the Spot
Where I made one—turn down an empty Glass!

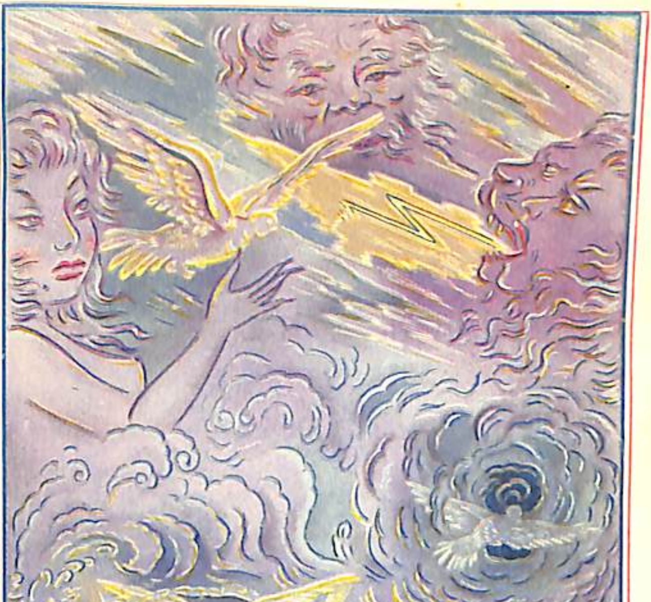
FILTZ GERALD

Chers amis, convenez d'un rendez-vous, exprès.
Une fois réunis, tâchez d'être bien gais.
Et lorsque l'échanson remplira votre coupe,
Buvez en souvenir du pauvre que j'étais !

ETESSAM-ZADEH

O meine Freunde, gelobt, einst munter Euch
Hier zu versammeln, wenn ich nicht mehr unter Euch;
Den Pokal voll alten Weins zu schenken
Und trinkend des armen Chajjam zu gedenken.

إن تَوَاعَدْتُمْ رِفَاقِي لِلأُنْسِ وَسَعِدْتُمْ بِالْغَادَةِ الْهَيْفَاءِ
وَأَدَارَ السَّاقِي كُؤُوسَ [illegible] فَاذْكُرُونِي فِي [illegible] الدُّعَاءِ

بازی بودم پریدم از عالم راز
شاید که برم من از نشیبی بفراز
اینجا چو نیافتم کسی محرم راز
زان در که درون شدم برون رفتم باز.

With them the Seed of Wisdom did I sow,
And with my own hand labour'd it to grow:
  And this was all the Harvest that I reap'd —
" I came like Water, and like Wind I go. "

FILTZ GERALD

J'étais un épervier. D'une étrange contrée
Je m'envolai, croyant atteindre l'Empyrée
Or, je n'ai pas trouvé l'âme sœur ici-bas,
Et je suis ressorti par la porte d'entrée.

ETESSAM-ZADEH

Ich war ein Falke, den sein kühner Flug
Hinauf zum Reich der ewgen Rätsel trug.
Dort fand ich keinen, der sie mir enthüllt,
Und kehrt zur Erde wieder bald genug.

كُنْتُ بازًا فَطِرْتُ مِنْ عالَمِ السِّـ ـرِّ لِأَغْدُوَ عَنِ الحَضِيضِ رَفِيعًا
خِبْتُ إذْ لَمْ أُلاقِ لِلسِّرِّ أَهْلًا فَعُدْتُ مِنْ حَيْثُ كُنْتُ سَرِيعًا

آنروز که توسن فلک زین کردند — وآرایش مشتری و پروین کردند

این بود نصیب ما ز دیوان قضا — ما را چه گنه که قسمت ما این کردند

I tell Thee this - When, starting from the Goal,
Over the shoulders of the flaming Foal
Of Heav'n Parwin and Mushtari they flung,
In my predestin'd Plot of Dusd and Soul

FILTZ GERALD

Dès qu'au cheval des cieux Dieu permit le départ,
Après l'avoir sellé de tant d'astres épars,
Il fixa d'un seul coup toutes nos destinées,
Où donc est mon péché, si telle était ma part ?

ETESSAM-ZADEH

Seit das Himmelsross läuft auf goldenen Pfaden,
Seit Jupiter leuchtet zusammt den Plejaden,
War unser Schicksal beschlossen im Himmelsrat,—
Ist's unsre Schuld, wenn wir es machen zúr Tat ?

إلهي ومجري كل حي وميت — ورب السما ذات النجوم السواطع
لئن كنت ذا سوء فإنك سيدي — وما هو ذنبي إن تكن أنت صانعي

از جرم گل سیاه تا اوج زحل
کردم همه مشکلات کلّی را حل
بگشادم بندهای مشکل بحیل
هر بند گشاده شد بجز بند اجل

Up from Earth's Centre through the seventh Gate
I rose, and on the Throne of Saturn sate,
And many Knots unravel'd by the Road;
But not the Knot of Human Death and Fate.

FILTZ GERALD

De la Terre à Saturne et beaucoup plus loin même,
J'ai pu résoudre enfin n'importe quel problème.
J'ai paré tous les coups et défait tous les nœuds
Hors le nœud de la Mort, cette énigme suprême.

ETESSAM-ZADEH

Vom Erdenland durch sieben Tore trug
mich auf Saturnus Thron der Geisterflug.
Und manches Raetsel löst sich unterwegs,
Bis ich umsonst nach Tod und Schicksal frug.

حَلَّ فكري في الكونِ كلَّ مُعمّىً   مِن حضيضِ الثّرى لِأَوجِ النُّجوم
قد تبيّنتُ كلَّ مكرٍ وسرٍّ   فيه إلّا سرَّ الرّدى المحتوم

این کهنه رباط را که عالم نامست — وآرامگه ابلق صبح و شامست

بزمیست که وامانده صد جمشید است — قصریست که تکیه گاه صد بهرامست

Think, in this batter'd Caravanserai
Whose Doorways are alternate Night and Day,
How Sultán after Sultán with his Pomp
Abode his Hour or two, and went his way.

FILTZ GERALD

Qu'est-ce donc que ce Monde? un séjour provisoire
Où sans cesse le jour succède à la nuit noire.
Cent rois comme Djamschid (1) y vinrent tour à tour,
On y vit cent Bahram (2) mourir en pleine gloire

ETESSAM-ZADEH

Dies alte Karawanserai, genannt die Welt,
bald nächtig dunkel, bald vom Tag erhellt,
Ist nur ein Rest von alten Herrlichkeiten,
Ein Grab von Königen, hochgerühmt vor Zeiten.

لَئِنْ عُمِّرْتَ صاحِ ألفَ حَوْلٍ   فَسَوْفَ تَعافُ هٰذِي الدّارَ قَهْرًا
وَإنْ [illegible]   [illegible] قَدْرا

آورد باضطرارم اول بوجود   جز حیرتم از حیات چیزی نفزود
رفتیم باکراه و ندانیم چه بود   زین آمدن و ماندن و رفتن مقصود

Into this Universe, and *why* not knowing,
Nor *whence*, like Water willy-nilly flowing :
    And out of it, as Wind along the Waste,
I know not *whither*, willy-nilly blowing.

FILTZ GERALD

Je suis venu; le Monde en fut-il moins mauvais ?
Mon départ double-t-il Sa gloire? Je ne sais.
Mes oreilles jamais n'ont appris de personne
Pourquoi j'étais venu, ni pourquoi je m'en vais.

ETESSAM-ZADEH

Was hat es Dir genützt, dass ich gekommen ?
Was hilft's Dir, wenn Du einst mich fortgenommen ?
Ach, keines Menschen Ohr hat je vernommen,
wozu von hier wir gehn, wozu hierher wir gekommen.

أَتَى بِي لِهٰذَا الكَوْنِ مُضطَرِباً فَلَمْ تَزِدْ لِيَ إِلَّا حَيْرَةً وَتَعَجُّبُ
وَعُدْتُ عَلَى كُرْهٍ وَلَمْ أَدْرِ أَنَّنِي لِمَاذَا أَتَيْتُ الكَوْنَ أَوْ أَيْنَ أَذْهَبُ

سرمست بمیخانه گذر کردم دوش
پیری دیدم مست و سبوئی بردوش
گفتم ز خدا شرم نداری ای پیر
گفتا کرم از خداست می نوش خموش

And lately, by the Tavern Door agape,
Came stealing through the Dusk an Angel Shape,
Bearing a vessel on his Shoulder; and
He bid me taste of it; and 'twas—the Grape!

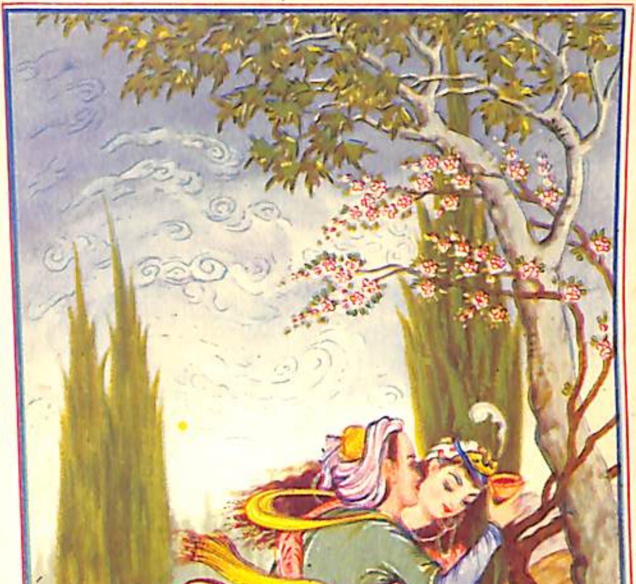
FILTZ GERALD

Hier au cabaret, je rencontrai soudain
Un vieux qui sur son dos portait un pot tout plein.
Je lui dis : «O vieillard, songe à Dieu : quelle honte !
Il répondit : « Espère en Dieu, va, bois du vin ! »

ETESSAM-ZADEH

Als gestern mich mein Fuss ins Weinhaus trug
Sah einen trunknen Greis ich, den ich frug:
" Fürcht'st du dich nicht vor Gott?" Er aber sprach:
" Gott ist ja gnaedig, trink! du bist nicht klug."

دَخَلْتُ فِي الْحَانِ نَشْوَانًا وَكَانَ بِهِ شَيْخٌ عَلَى مَتْنِهِ كُوزٌ وَقَدْ سَكِرَا
فَقُلْتُ هَلَّا مِنَ اللّٰهِ اعْتَرَاكَ حَيَا [illegible] وَاتْرُكِ الْهَذَرَا

برچهرهٔ گُل نسیم نوروز خوشست
درصحن چمن رُوی دل افروز خوشست
از دی که گذشت هرچه گُوئی خوش نیست
خوش باش و زِ دی مگو که امروز خوشست

Ah, fill the Cup :—what boots it to repeat
How Time is slipping underneath our Feet :
Unborn TO-MORROW and dead YESTERDAY,
Why fret about them if TO-DAY be sweet !

FILTZ GERALD

Que la rosée est gaie au printemps sur la rose,
Quand l'Aimée, en mes bras, sur l'herbe se repose!
Ne parle pas d'Hier, car le passé n'est plus.
Il importe, Aujourd'hui, de n'être point heureuse

ETESSAM-ZADEH

Im Frühlingshauch die Rose sanft sich neigt,
Herzliebchen mir ihr sanftes Laecheln zeigt.
Das Gestern, weil vergangen ist heut' bitter,
Nur heut' ist süss, drum von dem Gestern schweigt!

يحلو لدى النيروز في الزهر الندى   ويروض في الروض المحيا الشائق
الأمس مرّ فلا يروق حديثه   فاهنأ ودع أمساً فيومك رائق

هر جا که گلی و لاله زاری بوده است
آن لاله ز خون شهریاری بوده است
هر برگ بنفشه کز زمین میروید
خالیست که بر رخ نگاری بوده است

I sometimes think that never blows so red
The Rose as where some buried Cæsar bled;
    That every Hyacinth the Garden wears
Dropt in its Lap from some once lovely Head.

FILTZ GERALD

Chaque tuliperaie, ici-bas, autrefois,
Fut sans doute arrosée avec le sang des rois.
La feuille de violette, un jour, avant de naître
Fut un grain de beauté sur un divin minois.

ETESSAM-ZADEH

Erblickt ihr eine Rose, prächtig rot,
So denkt: darunter liegt ein mächt' ger König tot;
Und seht ihr einen Krokus blüh'n, so glaubt:
Ein schönes Weib, nun tot, verlor ihn einst vom Haupt.

كُلُّ ذَرّاتِ هٰذِهِ الأَرْضِ كانَتْ   أَوْجُهاً كالشُّمُوسِ ذاتَ بَهاءِ
أَجْلُ عَنْ وَجْهِكَ الغُبارَ بِرِفْقٍ   فَهْوَ خَدٌّ لِكاعِبٍ حَسْناءِ

می خور که بزیر گل بسی خواهی خفت　　بی مونس و بی رفیق و بی همدم و جفت
زنهار بکس مگو تو این راز نهفت　　هر لاله که پژمرد نخواهد بشکفت

Oh, come with old Khayyám, and leave the Wise
To talk; one thing is certain, that Life flies;
  One thing is certain, and the Rest is Lies;
The Flower that once has blown for ever dies.

FILTZ GERALD

Bois ! car tu dormiras sous terre des années.
Loin de tes compagnons et de tes dulcinées.
A personne jamais ne dis ce grand secret :
Nul n'a vu refleurir les tulipes fanées

ETESSAM-ZADEH

Trink Wein! Hinüber schläfst du bald ins Zeitenlose,
Kein Freund zur Seite und kein Weib, das dich liebkose;
Vertraue keinem Menschen das Geheimnis an:
Einmal verdorrt, blüht niemals mehr empor die Rose.

إشرَب فَكَم سَتنامُ في قَعرِ الثَّرى ۔ يا صاحِ دونَ خليلةٍ وخليلِ
لا تُفشِ ذا السِّرَّ الخَفِيَّ لَدَى امرِئٍ ۔ لن تُزهِرَ الأزهارُ بعدَ ذُبولِ

آنانکه اسیر عقل و تمییز شدند   در حسرت هست و نیست ناچیز شدند
رو بیخبری و آب انگور گزین   کان بیخبران بغوره میویز شدند

How long, how long, in infinite Pursuit
Of This and That endeavour and dispute?
Better be merry with the fruitful Grape
Than sadden after none, or bitter, Fruit.

FILTZ GERALD

Ceux qui cherchent en vain à former leur cerveau,
Ne font que traire au lieu d'une vache un taureau.
Il vaut mieux s'affubler d'un masque de sottise;
Nul, contre la Raison, n'achète un seul poireau! (1)

ETESSAM-ZADEH

Die Narren, die am Grübeln, Tüfteln kranken,
Vergehn, weil sie um Sein und Nichtsein zanken.
Du Narr! sieh, dass den Traubensaft du waehlest:
Durch dürre Frucht verdorren die Gedanken.

إنّ الأُولى أضحَوا أُسارى عقلِهِم ذهبوا بحسرةِ فاقدٍ مُستندِمِ
إشرَبْ وَدَعْ [illegible] [illegible] المُخضرمِ

امشب می جام یکمنی خواهم کرد
خود را بدو جام می غنی خواهم کرد
اول سه طلاق عقل و دین خواهم گفت
پس دختر رز را بزنی خواهم کرد

You know, my Friends, how long since in my House
For a new Marriage I did make Carouse:
Divorced old barren Reason from my Bed,
And took the Daughter of the Vine to Spouse.

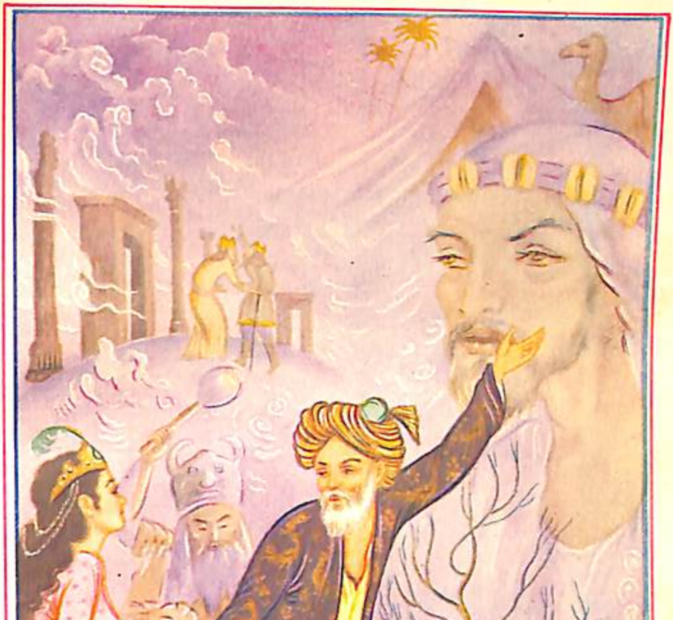
FILTZ GERALD

Buvant dans une coupe énorme, sans pareille.
Je me croirai très riche en vidant la bouteille,
Alors, répudiant la Raison et la Foi,
J'épouserai la fille exquise de la treille!

ETESSAM-ZADEH

Bringt einen Becher mir, so gross, dass man ihn
schwer nur hebe.
Wenn man ihn auch nur zweimal leert, zum
Rausch genügen muss es schon.
Zuerst will ich von der Vernunft mich scheiden
und der Religion,
Und mich vermählen dann sofort dem holden
Kind der Rebe.

سأطوين صاح أعلام النفاق غدا   وأقصدن بشبي الراح والحانا
بلغت سبعين حولاً كاملاً لمي   أنَّى أصحو إذا لم أنتبه الآنا ؟

یکجرعه می ز ملک کاوس به است   ز تخت قباد و ملکت طوس به است

گردن منه ار خصم بود رستم زال   منت مبر ار دوست بود حاتم طی

But come with old Khayyám, and leave the Lot
Of Kaikobád and Kaikhosrú forgot :
Let Rustum lay about him as he will,
Or Hátim Tai cry Supper - heed them not .

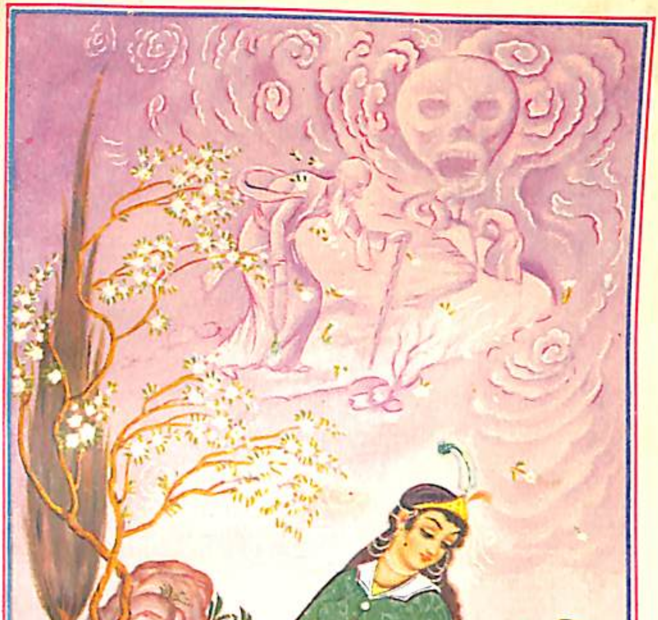
FILTZ GERALD

Avec le vieux Khayyam viens et laisse à leur sort
Keykhosrau, Keyghobad et tout autre roi mort .
Laisse le grand Rustem faire ce qu'il désire
Et Hatem s'il veut dilapider son or.

ETESSAM-ZADEH

Solang Du Knochen hast, Nerven und Adern im Leibe ,
Immer standhaft im Haus Deines Schicksals verbleibe ·
Weich keinem Feind, ob es Rustem selber sei ,
Nimm von keinem Freunde und wär' dieser Hatem—tai .

الرّاحُ أطيبُ لي من مُلكِ طوسَ ومن　　سريرِ كسرى وتختِ المَلْكِ قابوسِ
وإنّما أنتَ للسكّيرِ في سَحَرٍ　　خيرٌ من الزُّهدِ والتقوى بذي لِبسِ

ای دوست بیا تا غم فردا نخوریم — وین یکدم عمر را غنیمت شمریم

فردا که ازین دیر کهن درگذریم — با هفت هزار سالگان همسفریم

Ah: my Belovéd, fill the Cup that clears
To-day of past Regrets and future Fears—
To—morrow?—Why, To—morrow I may be
Myself with Yesterday's Sev'n Thousand Years.

FILTZ GERALD

Viens, laissons l'Avenir ; laissons nos chagrins fous.
Jouissons du Présent fugitif et si doux !
Car bientôt nous devons suivre la même routs
Que ceux qui sont partis sept mille ans avant nous.

ETESSAM ZADEH

Komm, Freund, wir wollen nicht sorgen um morgen,
Wir halten als Beute das Gute von heute geborgen.
Verlassen wir morgen dann dies alte Gasthaus - die Welt,
So werden wir Allen, die vor uns bewohnt dieses
Rathaus, gesellt.

هلمّ حبيبي نترك الهمّ في غدٍ　　ونغنم قصير العمر قبل فواتِ
سن[illegible] عن ذي الدار [illegible] غداً　　بسبعة آلافٍ من السنواتِ

این چرخ که با کسی نمیگوید راز — کشته بستم هزار محمود و ایاز

می خور که بکس عمر دوباره ندهند — هر کس که شد از جهان نمی آید باز

With me along some Strip of Herbage strown
That just divides the desert from the sown,
Where name of Slave and Sultán scarce is known,
And pity Sultán Máhmúd on his Throne.

FILTZ GERALD

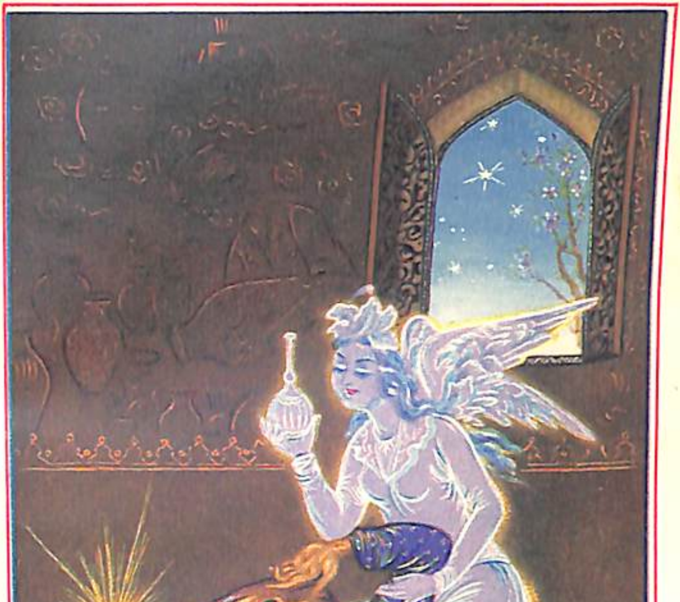
Viens avec moi le long du charmant sentier vert
Oui sépare tout net la plaine et le désert,
Où nul n'entend parler des rois et des esclaves,
Où le nom du Sultan Mahmoud à rien ne sert.

* ETESSAM-ZADEH

Wein, Brot, ein gutes Buch der Lieder :
Liess ich damit selbst unter Trümmern mich nieder,
Den Menshen, fern, bei Dir allein,
Würd' ich glücklicher als ein König sein.

الدَّهْرُ مَا صَافَى امْرَءً كَلَّا وَكَمْ مِنْ عَاشِقٍ أَرْدَى وَمِنْ مَعْشُوقِ
مَنْ مَاتَ لَا يَحْيَى لَعَمْرُكَ مَرَّةً أُخْرَى فَبَادِرْ وَاحْسُ جَامَ رَحِيقِ

آمد سحری ندا ز میخانهٔ ما   کای رند خراباتی دیوانهٔ ما

برخیز که پر کنیم پیمانه ز می   زان پیش که پر کنند پیمانهٔ ما

Dreaming when Dawn's Left Hand was in the Sky
I heard a Voice within the Tavern cry,
" Awake, my Little ones, and fill the Cup
Before Life's Liquor in its Cup be dry. "

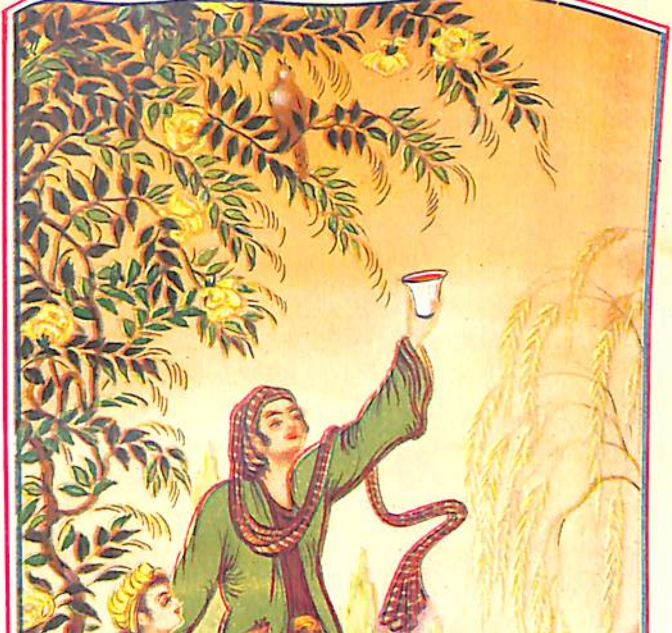
FILTZ GERALD

Dès l'aube, à la taverne une voix me convie,
Disant : « Folle nature au plaisir asservie,
Lève - toi, remplissons notre coupe de vin,
Avant qu'on ait rempli la coupe de la vie! »

ETESSAM-ZADEH

Eine Stimme scholl morgens zu mir aus der Schenke:
Steh' auf, närr'scher Schwärmer, Dein Heil bedenke.
Füll', ehe das Mass unsres Schicksals gefüllt ist,
Bei uns noch das Mass mit edlem Getränke!

جاءَ مِن حانِنا النِداءُ سُحَيْرًا　　يا خَليعًا قَدْ هامَ بِالحاناتِ
قُمْ لِكَي نَملأ الكُؤوس مُدامًا　　قَبْلَ أنْ تَمتَلي كُؤوسُ الحَياةِ

روزیست خوش و هوا نه گرمست و نه سرد　　ابر از رخ گلزار همی شوید گرد

بلبل بزبان پهلوی با گل زرد　　فریاد همی زند که می باید خورد

And David's Lips are lock't: but in divine
High piping Pélevi, with "Wine! Wine! Wine!
Red Wine!" - the Nightingale cries to the Rose
That yellow Cheek of hers to'incarnadine.

FILTZ GERALD

Qu'il fait bon! point de froid ni de lourdes chaleurs.
Dans le parc, un nuage époussette les fleurs.
Et le rossignol dit aux pâles roses jaunes :
« Il faut boire du vin aux charmantes couleurs! »

ETESSAM-ZADEH

Weder heiss noch kalt ist's heute, ein prächtiges Wetter:
Frisch vom Regen gewaschen prangen Rosen-kelche und Blätter
Und die Nachtigall scheint zu den gelben Blumen zu singen:
Lasset auch Ihr von dem himmlischen Nass Euch belebend durchdringen.

ذا يومك راق والهواء اعتدلا   والروض بواكف الغيوث اغتسلا
والبلبل بالبهار نادى جذلا   تبًا فلم لأكؤس الراح جلا

گل گفت که دست زرفشان آوردم   خندان خندان رو بجهان آوردم

بند از سر کیسه برگرفتم رفتم   هر نقد که بود در میان آوردم

Look to the Rose that blows about us— "Lo,
Laughing," she says, "into the World I blow".
At once the silken Tassel of my purse
Tear, and its Treasure on the Garden throw."

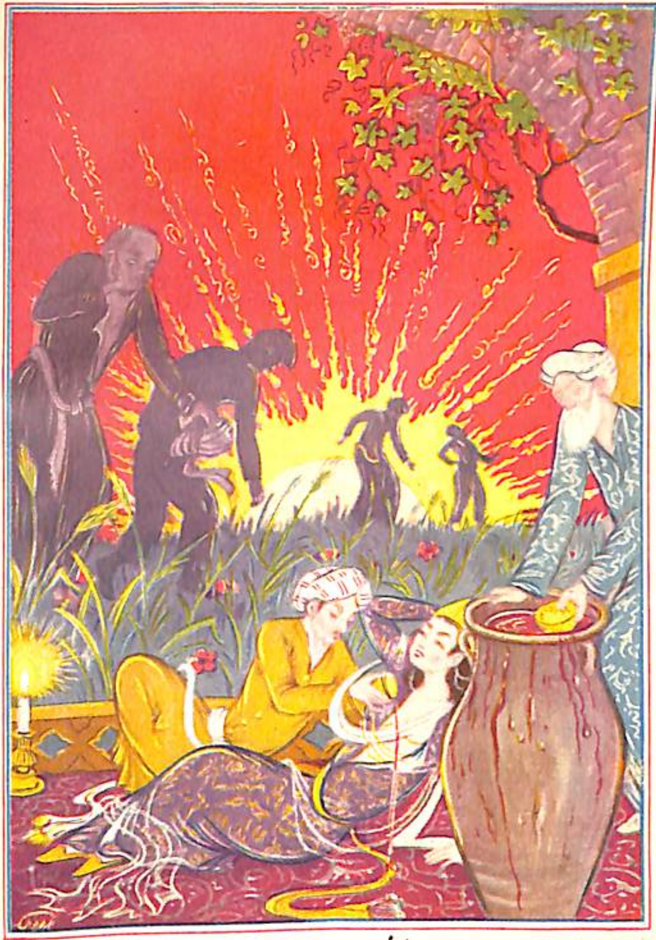
FILTZ GERALD

Près d'un minois plus frais qu'une rose au matin,
Garde en tes mains la rose et la coupe de vin.
Avant que, telle au vent la corolle des roses,
Tes jours, au vent de mort, soient emportés soudain.

ETESSAM-ZADEH

Hor', was die Rosenhecke flüstert: - Schau
wie lieblich blüh' ich auf im Morgenblau!
Leer meine Borse aus und überschütte
mit lauterm Gold dem Garten wie mit Tau!-

دعا الوردُ أبي يوسفُ الروضِ فانظروا   كياقوتةٍ بالتبرِ مملوءةٍ فمي
فقلت ابنُ بي من علاماتِ يوسفٍ   فقال انظروا ثوبي المخضّبَ بالدمِ

یاران موافق همه از دست شدند — در پای اجل یکان یکان پست شدند

خوردیم ز یک شراب در مجلس عمر — دوری دو سه پیشتر ز ما مست شدند

Lo! some we loved, the loveliest and the best
That Time and Fate of all their Vintage prest,
Have drunk their Cup a Round or two before
And one by one crept silently to Rest.

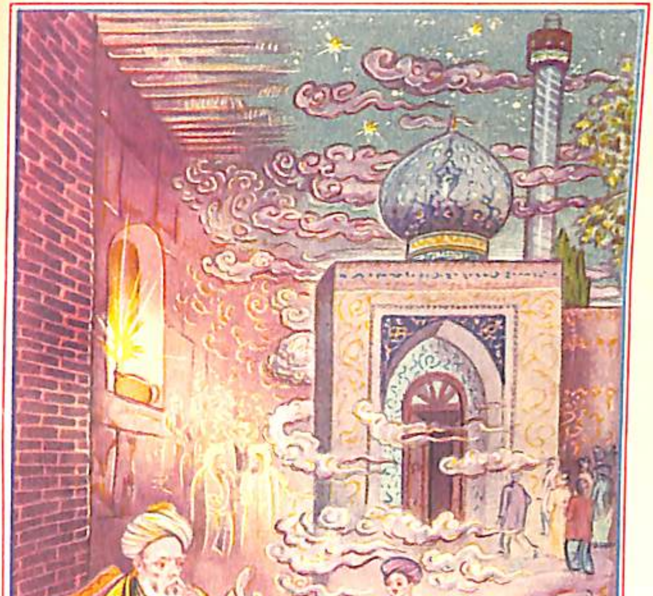
FILTZ GERALD

Nos amis ont fini par disparaître tous,
Ayant de la Mort affronté le courroux.
Buvant du même vin au banquet de la vie,
Ils se sont enivrés quelques tours avant nous.

ETESSAM-ZADEH

Ja, alle Freunde, die zu Sang und Wort
vor uns versammelt sich am trauten Ort
so zwei, drei Runden, tranken ihren Becher
und gingen einer nach dem andern fort.

أَرى كُلَّ خِلّانِ الوَفاءِ تَفَرَّقُوا   فَبَيْنَ صَرِيعٍ لِلرَّدى وَقَتِيلِ
شَرِبْنا شَراباً واحِداً غَيْرَ أَنَّهُمْ   بِهِ ثَمِلُوا مِنْ قَبْلِنا بِقَلِيلِ

یک چند بکودکی باستاد شدیم
یک چند باستادی خود شاد شدیم
پایان سخن شنو که ما را چه رسید
از خاک در آمدیم و بر باد شدیم

Myself when young did eagerly frequent
Doctor and Saint, and heard great Argument
About it and about : but evermore
Came out by the same Door as in I went .

FILTZ GERALD

J'avais un maître alors que j'étais un enfant.
Puis je devins un maître et par là triomphant .
Mais écoute la fin : tout cela fut en somme
Un amas de poussière emporté par le vent.

ETESSAM-ZADEH

Zum Meister ging ich einst — das war die Jugendzeit —
Dann hab ich mich der eigenen Meisterschaft gefreut .
Und wollt ihr wissen, was davon das Ende ist ?
Den Staubgeborenen hat wie Staub der Wind zerstreut.

كم سرت طفلاً لتحصيل العلوم وكم   أصبحت بعد بتدريسي لها طربا
فاسمع ختام حديثي المختصر   أني بدأت تراباً ثم عدت هبا

برخیز و مخور غم جهان گذران　　بنشین و دمی بشادمانی گذران

در طبع جهان اگر وفائی بودی　　نوبت بتو خود نیامدی از دگران

And we, that now make merry in the Room
They left, and summer dresses in new Bloom,
Ourselves must we beneath the Couch of Earth
Descend, ourselves to make a Couch—for whom?

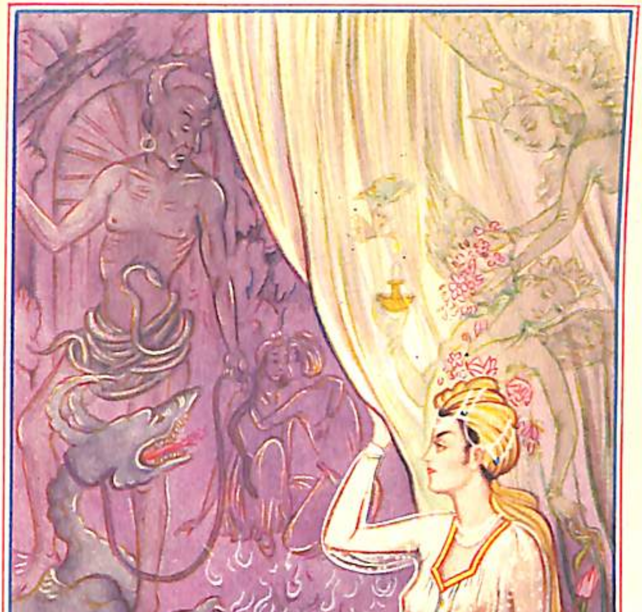
FILTZ GERALD

Debout ! Pourquoi souffrir dans ce Monde, pourquoi ?
Sois gai ; tâche d'avoir quelques instants d'émoi
Si le Monde eût eté fidèle pour les autres,
Le tour ne seraît pas venu jusques à toi.

ETESSAM-ZADEH

قُمْ وَدَعْ هَمَّ عالَمٍ سَوْفَ يَفْنى   وَاغْتَنِمْ لَحْظَةَ السُّرُورِ لَدَيْكا

إِنْ يَكُنْ فِي الزَّمانِ أَدْنى وَفاءٍ   لَمْ تَصِلْ نَوْبَةُ [illegible] إِلَيْكا

اسرار ازل را نه تو دانی و نه من   وین حرف معما نه تو خوانی و نه من

هست از پس پرده گفتگوی من و تو   چون پرده برافتد نه تو مانی و نه من

There was a Door to which I found no Key:
There was a Veil past which I could not see:
Some little Talk awhile of ME and THEE
There seemed—and then no more of THEE and ME.

FILTZ GERALD

Nous ignorons tous deux les secrets absolus.
Ces problèmes jamais ne seront résolus.
Il est bien question de nous derrière un voile;
Mais quand il tombera, nous n'existerons plus.

ETESSAM-ZADEH

Das Rätsel dieser Welt löst weder Du noch ich,
Jene geheime Schrift liest weder Du noch ich. -
Wir wüssten beide gern, was jener Schleier birgt,
Doch wenn der Schleier fällt, bist weder Du noch ich.

لا أنا عالمٌ ولا أنتَ سرّا   دهرا أو حلّ مشكلٍ منه دقّا
نتّقي خلف الستار فإن زا   ل فلا أنتَ أنتَ ولا أنا ثمّ نبقى

آن قصر که جمشید در او جام گرفت   آهو بچه کرد و رُوبه آرام گرفت
بهرام که گور میگرفتی همه عُمر   دیدی که چگونه گور بهرام گرفت

They say the Lion and the Lizard keep
The Courts where Jamshyd gloried and drank deep:
  And Bahrám, that great Hunter—the Wild Ass
Stamps o'er his Head, and he lies fast asleep.

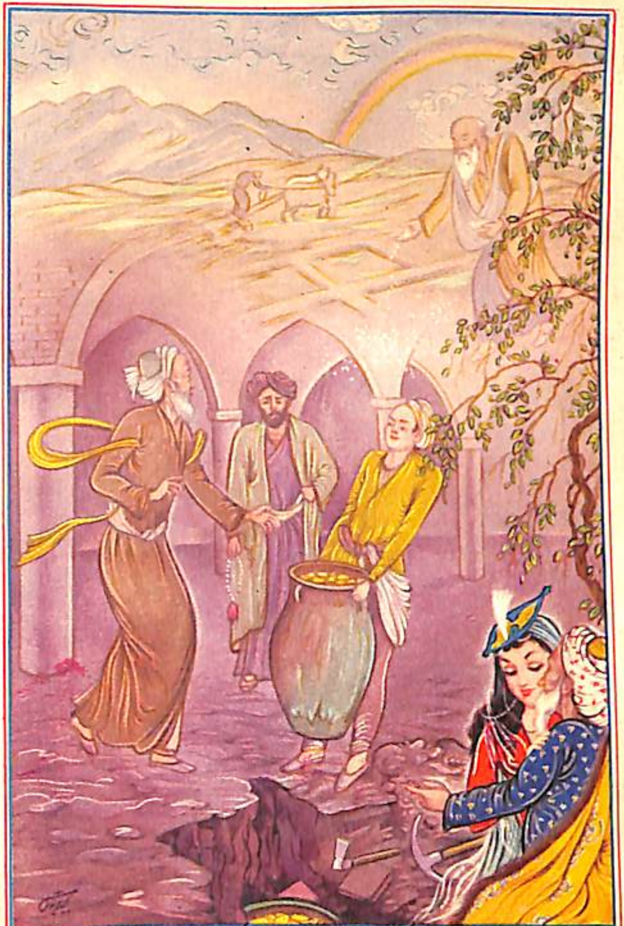
FILTZ GERALD

Au palais où régnait Bahram, le grand monarque,
Le lion se prélasse et la gazelle parque.
Bahram prenait l'onagre au moyen d'un lacet;
Vois donc comme il fut pris lui-même par la Parque!

ETESSAM-ZADEH

Wüst liegt der Palast,
  Wo einst Behram geprasst.
Jetzt scheucht von der Stelle
  Der Leu die Gazelle
Wo der König im Jagen
  Wilde Esel erschlagen,
Versank er im Sumpfe
  Beim Eselstriumphe.

إنّ ذاك القصر الذي ضمّ جمشيـ ـدَ وفيهِ تناولَ الأقداحا
ولدت ظبيةُ الفلا خشفها فيـ ـهِ وأمسى لابنِ آوى مراحا

زان پیش که بر سرت شبیخون ارند　　فرمای که تا بادهٔ گلگون آرند
تو زر نه‌ای ای غافل نادان که ترا　　در خاک نهند و باز بیرون آرند

And those who husbanded the Golden Grain,
And those who flung it to the Winds like Rain,
Alike to no such aureate Earth are turn'd
As, buried once, Men want dug up again.

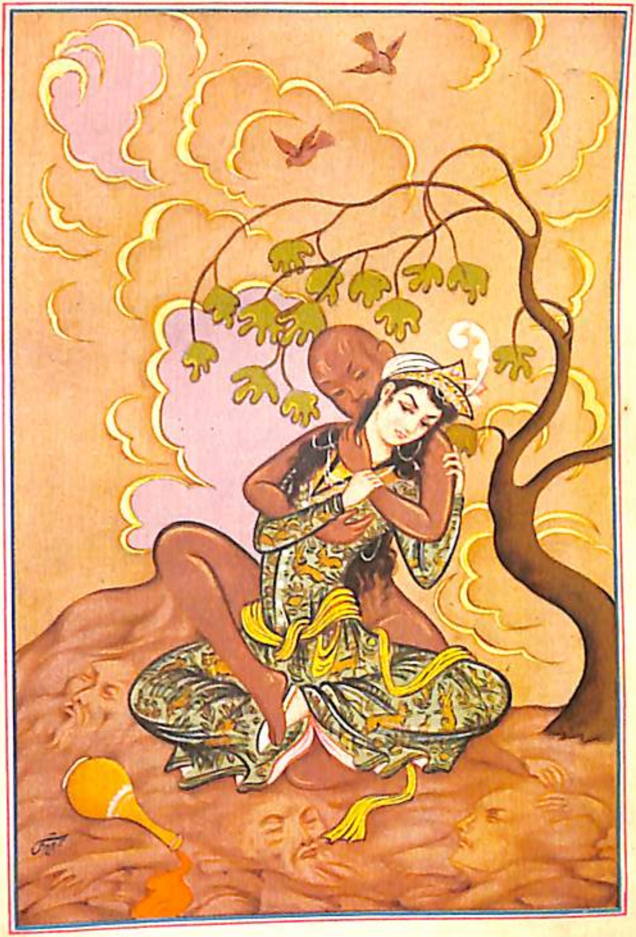
FILTZ GERALD

Avant que les chagrins viennent nous le défendre :
Apporte-moi du vin de couleur rose-tendre.
Et toi, tu n'es pas d'or, ignorant, ne crois pas
Qu'on te met dans la terre afin de te reprendre.

ETESSAM-ZADEH

Eh' Du ein Opfer wirst der Pein des Lebens,
O Holde, trink den rosigen Wein des Lebens.
Der Thor nur glaubt, dass man wie Gold ihn nieder
In's Grab senkt und als Gold herauszieht wieder.

يا زبدة الخلان خذ نصحي ولا   تصبح من الدنيا بهم مزعج
واجلس بزاوية اعتزالك وانظر   ألعاب دهرك نظرة المتفرج

مگذار که غصه در کنارت گیرد — واندوه مجال روزگارت گیرد

مگذار کتاب و لب جوی و لب کشت — زان پیش که خاک در کنارت گیرد

Ah, make the most of what we yet may spend,
Before we too into the Dust Descend;
Dust into Dust, and under Dust, to lie,
Sans Wine, sans Song, sans Singer and—sans End!

FILTZ GERALD

Ne laisse pas l'ennui te rendre la vie amère
Evite du chagrin le mal qu'il peut te faire :
Des lèvres de l'aimée et d'un livre et d'un pré
Prends donc ta part avant d'être pris par la terre.

ETESSAM-ZADEH

Mit Weltschmerz Deine Seele plage nicht!
Um das, was einmal hin ist, klage nicht!
An Wein und süssen Lippen lab dein Herz,
Und in den Wind dein Leben schlage nicht!

لا تدعِ الهمّ يعتريكَ ولا يضقْ بكَ العيشُ واطرحْ كمدكْ
ولا ترمْ دونَ وصلِ الأكوابِ من قبلِ أن يحتضنَ الثرى جسدكْ

لب بر لب کوزه بردم از غایت آز — تا زو طلبم واسطه عمر دراز

لب بر لب من نهاد و میگفت براز — می خور که بدین جهان نمی آئی باز

Then to this earthen Bowl did I adjourn
My Lip the secret Well of Life to learn.
And Lip to Lip it murmur'd—" While you live,
Drink ! — for once dead you never shall return. "

FILTZ GERALD

Vidant avidement la cruche, j'ai tenté
D'apprendre les secrets de la longévité
Et la cruche m'a dit : « Bois donc du vin sans cesse.
Nul ne revient au Monde après l'avoir quitté. »

ETESSAM-ZADEH

Ich führ' den Krug zum Mund, er soll mich lehren,
Wie dieses Leben länger möchte währen,
Und meine Lippen küssend flüstert er :
" Trink Wein! Du wirst zur Welt nicht wiederkehren. "

لثمتُ من جرّةِ الصّهباءِ مرشفَها   حِرصاً لأسألَ منها عيشةَ الأبدِ
فقالت تُنبي بالأمرِ قائلةً   سرّاً ألا اشربْ فإمّا رحتَ لم تعدِ

هر سبزه که بر کنار جوئی رسته است
گوئی ز لب فرشته خوئی رسته است
پا بر سر سبزه تا بخواری ننهی
کان سبزه ز خاک لاله روئی رسته است

And this delightful Herb whose tender Green
Fledges the River's Lip on which we lean —
Ah, lean upon it lightly! for who knows
From what once lovely Lip it springs unseen!

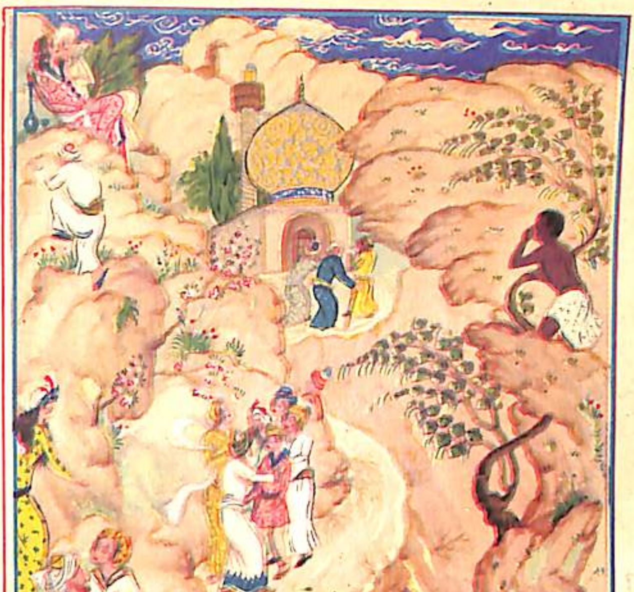
FILTZ GERALD

Vois l'herbe dont le bord du ruisseau s'agrémente :
On dirait le duvet d'une lèvre charmante.
Ne pose pas tes pieds sur l'herbe avec dédain,
Par là le sol était un visage d'amante.

ETESSAM-ZADEH

So schön, wie den schönsten Lippen entsprungen
Hält der blumige Rasen den Bach umschlungen.
Betritt nicht verächtlich dies zarte Grün,
Drin vergangene Schönheiten neu erblühn.

كُلُّ عُشْبٍ يَبْدُو بِضِفَّةِ نَهْرٍ قَدْ نَمَا مِنْ شِفَاهِ ظَبْيٍ أَغَرِّ
لا [illegible] اختيالاً فَهْوَ نَامٍ مِنْ مُزْهِرِ الخَدِّ نَضْرِ

قومی متفکرند اندر رهِ دین
قومی بگمان فتاده در راهِ یقین
میترسم از آنکه بانگ آید روزی
کای بیخبران راه نه آنست و نه این

Alike for those who for TO-DAY prepare,
And those that after a TO-MORROW stare,
A Muezzin from the Tower of Darkness cries
" Fools ! your Reward is neither Here nor There. "

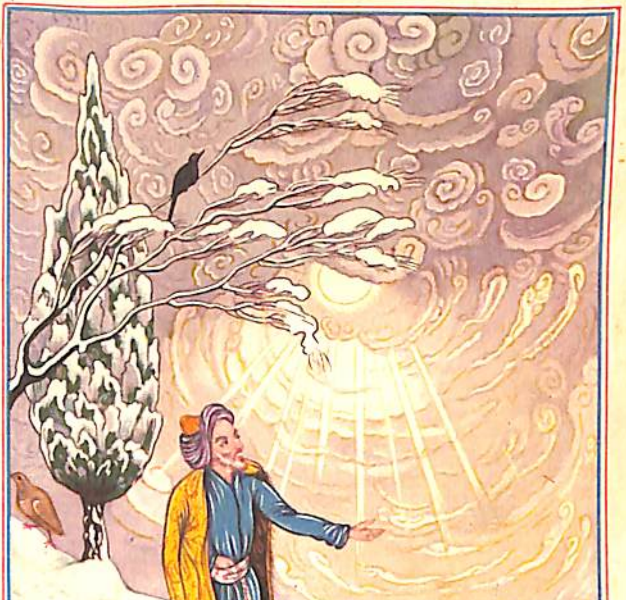
FILTZ GERALD

D'aucuns cherchent en vain à définir la Foi ;
Et d'autres, pris de doute, ont l'âme en désarroi.
Mais soudain va surgir un messager céleste
Disant : « Pourquoi ces deux fausses routes, pourquoi?

ETESSAM-ZADEH

Viele Menschen grübeln über Glauben und Sitte,
Zwischen Zweifel und Gewissheit stehn viele in der Mitte.
Unversehens ruft Einer aus dem Hinterhalt her :
Ihr Thoren, der rechte Weg ist nicht dieser noch der !

تَفَكَّرَتْ فِي الدِّينِ أَقْوَامٌ كَمَا حَارَ بَيْنَ الشَّكِّ وَالْقَطْعِ فَرِيقْ
فَإِذَا هَاتِفٌ يَقُولُ [illegible] لَا هٰذَا وَلَا ذَاكَ الطَّرِيقْ

دنیا همه سربسر ترا خواسته گیر
صد گنج بزر و گهر آراسته گیر
پس بر سر آن چو صحرا برف [illegible]
[illegible] برخاسته گیر

The Worldly Hope men set their Hearts upon
Turns Ashes—or it prospers; and anon,
Like Snow upon the Desert's dusty Face
Lighting a little Hour or two—is gone.

FILTZ GERALD

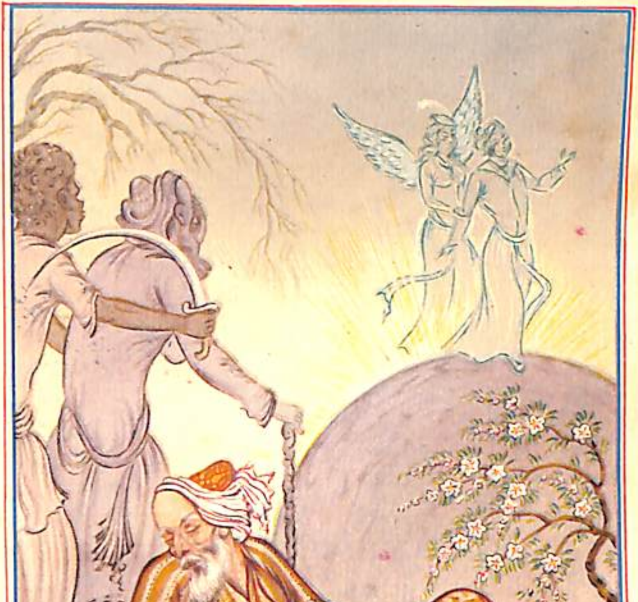
Ce Monde et son contenu mettons que tu les as
Avec les beaux joyaux des trésors d'ici-bas.
Sur ces trésors, pareil à la neige sur terre,
Tu t'assiéras deux jours, puis, tu disparaîtras

ETESSAM-ZADEH

Denk, all' Dein Hoffen fände auch ein Ziel,
der Freude Garten böte Dir so viel,
dass du in seinem Grün, dich selig dünkst –
doch wenn der Morgen graut, ist aus das Spiel !

يا قلبُ هَبْ أنّكَ نِلتَ الآمالا وروضُ أفراحِكَ بالنَّبتِ حلا
فلستَ في روضِ هَنائِكَ تَكونُ نَدًى لَدى الآنِ والصُّبحِ علا

گرآمدنم بخود بُدی نامدمی
ورنیز شدن بمن بُدی کی شدمی

بزان نبدی که اندرین دیر خراب
نه آمدمی نه شدمی نه بُدمی

What, without asking, hither hurried *whence?*
And, without asking, *whither* hurried hence!
    Another and another Cup to drown
The Memory of this impertinence!

FILTZ GERALD

Si tout ne dépendait que de ma volonté,
Aurais-je vu ce Monde et l'aurais-je quitté ?
Dans cette pauvre auberge il eût mieux valu, certes,
N'etre jamais venu, n'avoir jamais été.

ETESSAM-ZADEH

Ich wär, nicht hier, konnt'' ich das Schicksal weben,
Und ging' jetzt nicht, konnt' ich ihm widerstreben,
Ja, besser wär's, in dieser Welt des Staubes
Nicht kommen und nicht gehen und nicht leben.

لو كنت رب اختيار ما أتيت إلى الـ   دنيا ولم أرتحل عنها ولم أبن
ما كان أسعدني لو لم أجئ أبدا   للغبراء ولم أنزل ولم أكن

با آنکه شراب پردهٔ ما بدرید   تا جان دارم نخواهم از باده برید

من در عجبم ز می‌فروشان کاینان   به زانچه فروشند چه خواهند خرید

And much as Wine has play'd the Infidel,
And robb'd me of my Robe of Honour—well,
I often wonder what the Vintners buy
One half so precious as the Goods they sell.

FITZGERALD

Depuis le jour où Dieu créa le Firmament,
Vit on rien de plus doux que le bon vin vraiment ?
Voir un marchand de vin, quelle étonnante chose !
Qu'achète-t-il qui soit meilleur que ce qu'il vend ?

ETESSAM-ZADEH

Seit der Mond und Venus am Himmel steh'n,
Ward auf Erden nicht Edleres als Wein gesehn,
Der Weinhandler ist ein erstaunlicher Mann,
Da er Bessres verkauft als er kaufen kann.

مُذِ ازْدَهَرَتْ بِالْبَدْرِ وَالزُّهَرَةِ السَّمَا   إِلَى الْآنَ لَمْ يُوجَدْ أَلَذُّ مِنَ الْخَمْرِ
فَيَا عَجَبِي مِنْ بَائِعِ الرَّاحِ هَلْ يَرَى   أَعَزَّ مِنَ الصَّهْبَاءِ إِنْ بَاعَهَا يَشْرِي

یاران چو باتفاق میعاد کنید   خود را بجمال یکدگر شاد کنید
ساقی چو می مغانه در کف گیرد   بیچاره فلان را بدعا یاد کنید

And when Thyself with shining Foot shall pass
Among the Guests Star-scatter'd on The Grass,
And in Thy joyous Erand reach the Spot
Where I made one—turn down an empty Glass!

FILTZ GERALD

Chers amis, convenez d'un rendez-vous, exprès.
Uue fois réunis, tâchez d'être bie ngais,
Et lorsque l'échanson remplira votre coupe,
Buvez en souvenir du pauvre que j'étais!

ETESSAM-ZADEH

O meine Freunde, gelobt, einst munter Euch
Hier zu versammeln, wenn ich nicht mehr unter Euch,
Den Pokal voll alten Weins zu schenken
Und trinkend des armen Chajjam zu gedenken.

إن تواعدتم رفاق لأنس وسعدتم بالغادة الهيفاء
وأدار الساقي كؤوس الحميا فاذكروني في شربها بالدعاء

هنگام صبوح است و خروش ای ساقی
ما و می و کوی میفروش ای ساقی
چه جای صلاح است خموش ای ساقی
بگذ[illegible]ش ای ساقی

And, as the Cock crew, those who stood before
The Tavern shouted - "Open then the Door.
You know how little while we have to stay,
And, once departed, may return no more."

FILTZ GERALD

Echanson, le temps passe, écoute mon conseil :
Mets - moi donc dans la main un bol de vin vermeil.
Débouche la bouteille, allons, voici l'aurore !
Hâte - toi, cher, avant que vienne le soleil.

ETESSAM-ZADEH

Geliebte, sieh ! der Morgen kommt herbei :
Bring Wein und sing ein Lied zu der Schalmei !
Denn dieser Monde Flug von Tir zu Dei
liess sterben hunderttausend Dscham und Kei.

هذا أوان الصبوح والطرب   ونحن والخان وابنة العنب
أصمت نديمي وما لذا محال تقى   واشرب وخل الحديث واجتنب

طبعم بنماز و روزه چون مایل شد
گفتم که نجات کلیم حاصل شد
افسوس که آن وضو ببادی بشکست
وآن روزه بنیم جرعهٔ می باطل شد

Indeed, the Idols I have loved so long
Have done my Credit in Men's Eye much Wrong :
Have drown'd my Honour in a shallow Cup,
And sold my Reputation for a Song.

FITZ GERALD

Versé par l'échanson, chaque verre de vin,
Dans l'oeil brûlant éteint le feu de tout chagrin
Du vin, dis-tu? Mais non, c'est de l'eau de Jouvence
Qui délivre ton coeur des maux dont il est plein .

ETESSAM ZADEH

Zu Fasten fühlt' ich und zu Gebet mich jüngst gedrängt und dachte : vielleicht
Wird nun das ewige Heil von mir, nach dem ich seit lang mich gesehnt, erreicht ;
Allein ein Windhauch hat das Gebet alsbald mir auf den Lippen verweht ,
Ein halber Weinschluck, eh' ich's gedacht, mein Fasten all zunichte gemacht

لِلصَّوْمِ وَالصَّلَوَاتِ نِلْتُ تَنَسُّكًا   فَتَيَقَّنَتْ نَفْسِي غَدًا إِنْجَاحِي
أَسَفًا انْتَقَضَ الْوُضُوءُ بِنَفْخَةٍ   وَالصَّوْمُ زَالَ بِنِصْفِ جُرْعَةِ رَاحِ

هر جرعه که ساقیش بخاک افشاند — در دیدهٔ من آتش غم بنشاند

سبحان الله تو باده می پنداری — آبی که ز صد درد دلت برهاند

The mighty Mahmúd, the victorious Lord,
That all the misbelieving and black Horde
Of Fears and Sorrows that infest the Soul
Scatters and slays with his enchanted Sword.

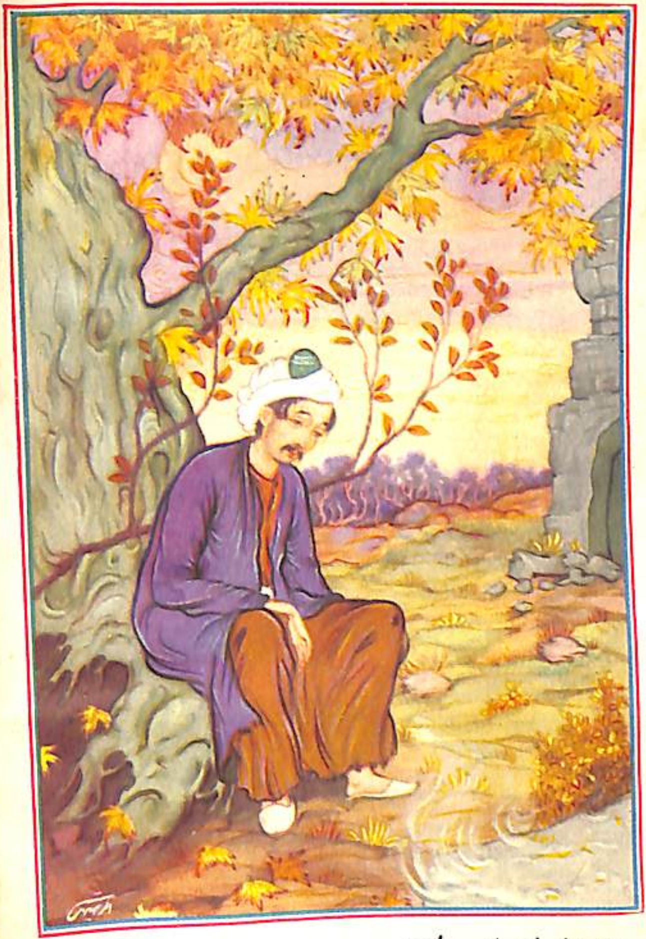
FILTZ GERALD

Comme je désirais le jeûne et la prière,
Je crus en mon salut, et mon âme en fut fière.
Ma prière, hélas! fut nulle à cause d'un pet
Et je vis par le vin mon jeûne se défaire!

ETESSAM-ZADEH

Kein Tröpflein giesst der Schenke je in den Sand,
das keinem Auge lechzt des Leides Brand!
So ist - gelobt sei Gott - der Wein ein Nass,
das unsres Herzens tausend Schmerzen bannt.

مَا أَهْرَقَ السَّاقِي سُلَافاً فِي الثَّرَى إِلَّا وَأَطْفَأَ نَارَ قَلْبٍ مُولَعِ
أَتَظُنُّ رَاحاً ذَلِكَ الْمَاءَ الَّذِي يُودِي بِنَائِرَةٍ لَهِيبٍ فِي الْأَضْلُعِ

چندان بخورم شراب کاین بوی شراب   آید ز تراب چون روم زیر تراب
تا بر سر قبر من رسد مخموری   از بوی شراب من شود مست و خراب

That ev'n my buried Ashes such a Snare
Of Perfume shall fling up into the Air.
As not a True Believer passing by
But shall be overtaken unaware.

FILTZ GERALD

Je boirai tant et tant qu'une odeur de vins forts
Sortira da la tombe où dormira mon corps,
Et que les gens passant tout près du cimetière,
S'ils sont à peine gris, tomberont ivres-morts.

ETESSAM-ZADEH

So will ich berauscht sein von geistiger Labe,
Dass der Wohlgeruch mich überlebt im Grabe,
Und nur Halbberauschte an meiner Gruft
Ganz trunken hinsinken, berauscht vom Duft.

وَلَكَمْ شَرِبْتُ الرَّاحَ حَتَّى إِنْ أَغِبْ   فِي الرَّمْسِ ضَاعَ مِنَ التُّرَابِ عَبِيرُهَا
أَوْ مَرَّ مَخْمُورٌ عَلَى قَبْرِي انْتَشَى   مِنْهَا وَأَفْقَدَهُ النُّهَى تَأْثِيرُهَا

ای دل چو حقیقت جهان هست مجاز — چندین چه بری خواری ازین رنج و نیاز

تن را بقضا سپار و با درد بساز — کاین رفته قلم ز بهر تو ناید باز

With Earth's first Clay They did the Last Man's knead
And then of the Last Harvest sow'd the Seed :
Yea, the first Morning of Creation wrote
What the Last Dawn of Reckoning shall read.

FILTZ GERALD

O cœur, puisqu'en ce Monde, au fond tout est chimère,
Pourquoi tant de soucis devant ce long calvaire ?
Obéis au Destin et supporte le mal,
Car la Plume ne peut revenir en arrière

ETESSAM-ZADEH

Urewig vorgezeichnet ist der Dinge Kern ;
Der Griffel bleibt dem Guten wie dem Bösen fern ;
Was Gott als Schicksal vorbestimmt, muss sich vollenden ;
Mag, wie er will, der eitle Mensch sich drehn und wenden

حقيقة الكون ليست عند ناظرها سوى مجاز ففيم الهم والألم
فجار دهرك واخضع للقضاء فلن تطيق تبديل ما قد خطه القلم

چون عهده نمیشود کسی فردا را حالی خوش دار این دل پرسودا را

می نوش بماهتاب ای ماه که ماه بسیار بتابد و نیابد مارا

Ah, Moon of my Delight who know'st no wane,
The Moon of Heav'n is rising once again:
How oft hereafter rising shall she look
Through this same Garden after me—in vain!

FILTZ GERALD

Puisque nul ne prévoit ce que sera demain,
Hâte-toi de jouir, ô Pauvre cœur humain!
Bel astre, bois au clair de lune, car la lune
Va briller bien des fois et nous chercher en vain.

ETESSAM-ZADEH

Da die Tage uns'res Lebens rasch und unaufhaltsam schwinden,
Da, ob morgen wir noch atmen, keiner uns vermag zu künden,
Lass, o du mein Mond, uns froh sein! Ach der Mond da droben wird
Oft noch um die Erde kreisen, ohne uns auf ihr zu finden!

لَئِنْ جَالَسْتَ مَنْ تَهْوَاهُ عُمْرًا　　وَذُقْتَ جَمِيعَ لَذَّاتِ الْوُجُودِ
فَسَوْفَ تُفَارِقُ الدُّنْيَا كَأَنَّ　　الَّذِي شَاهَدْتَ حُلْمٌ فِي هُجُودِ

این چرخ و فلک که ما در او حیرانیم
فانوس خیال از او مثالی دانیم
خورشید چراغدان و عالم فانوس
ماچون صوریم کاندر او حیرانیم

For in and out, above, about, below,
'Tis nothing but a Magic Shadow - show,
Play'd in a Box whose Candle is the Sun,
Round which we Phantom Figures come and go.

FILTZ GERALD

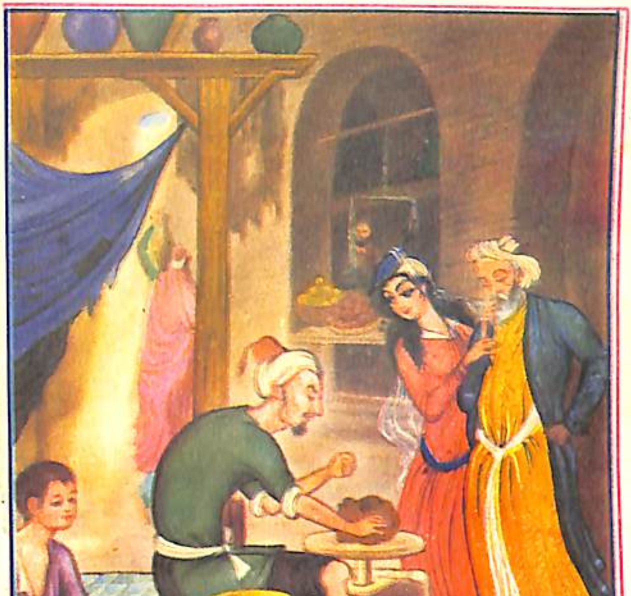
Cet Univers, où seul le vertige gouverne,
Rappelle en vérité la magique lanterne.
La lanterne est ce Monde et Phébus le foyer;
Les hommes des dessins qu'un grand effroi, consterne.

ETESSAM-ZADEH

Dieses Weltall, mit dem wir uns schwindelnd drehen,
Ist wie eine Laterne anzusehen,
Drin die Sonne als Licht brennt. in bunten Reigen,
Uns Trugbilder—unseresgleichen — zu zeigen.

هٰذَا الفَضاءُ الَّذِي فِيهِ نَسِيرُ حَكَى   فانوسَ سِحْرٍ خَيالِيًّا لَدَى النَّظَرِ
مِصْباحُهُ الشَّمْسُ وَ[illegible]   وَنَحْنُ نَبدُو حَيارى فِيهِ كالصُّوَرِ

این کوزه گران که دست در گل دارند
عقل و خرد و هوش بر آن بگمارند

مشت و لگد و طپانچه تا چند زنند
خاکِ پدرانست چه می‌پندارند

For in the Market - place, one Dusk of Day,
I watch'd the Potter thumping his wet Clay :
And with its all obliterated Tongue
It murmur'd — " Gently, Brother, gently, pray ! "

FILTZ GERALD

Hie, au bazar, je vis un potier qui, fébrile,
De nombreux coups de pieds frappait un tas d'argile.
Et cette boue. alors, s'est mise à murmurer,
« Las! j'étais comme toi, laisse-moi donc tranquille ! »

ETESSAM-ZADEH

يُدَقِّقُ ذلكَ الخَزّافُ فِكْرًا   بِصُنْعِ الطّينِ تَدْقيقَ الفَهيمِ
إلى مَ تَدوسُهُ دَوْسًا وَرَكًّا   يَخالُ الطّينَ غَيرَ ثَرى الجُسومِ

گر بر فلکم دست بُدی چون یزدان
برداشتمی من این فلک را ز میان
وز نو فلکی دگر چنان ساختمی
کازاده بکام دل رسیدی آسان

Ah. Love! could thou and I with Fate conspire
To grasp this sorry Scheme of Things entire,
Would not we shatter it to bits—and then
Re-mould it nearer to the Heart's Desire!

FITZ GERALD

Si, comme Dieu, j'avais en main le Firmament.
Je le démolirais sans doute promptement,
Pour à sa place bâtir enfin un nouveau Monde,
Où pour les braves gens tout viendrait aisément.

ETESSAM-ZADEH

Könnt' ich walten wie Gott im Himmelszelt,
Ich hät' es schon längst auf den Kopf gestellt,
Um ein andres zu bauen, wie ich es verstehe,
Welches ganz nach den Wünschen der Menschen sich drehe.

لَوْكَانَ لِي كَاللهِ فِي فَلَكٍ يَدٌ   لَمْ أُبْقِ لِلأَفْلاكِ مِنْ آثَارِ
وَخَلَقْتُ أَفْلاكًا تَدُورُ مَكَانَهَا   وَتَسِيرُ حَسْبَ مَشِيئَةِ الأَحْرَارِ

خیام اگر ز باده مستی خوش باش با ماه رخی اگر نشستی خوش باش

چون عاقبت کار جهان نیستی است انگار که نیستی چو هستی خوش باش

And if the Wine you drink, the Lip you press,
End in the Nothing all Things end in—Yes—
Then fancy while Thou art Thou art but what
Thou shalt be—Nothing—Thou shalt not be less.

FITZ GERALD

Khayyam, ayant l'ivresse et point d'ennui—sois gai
Près d'une exquise idole étant assis—sois gai
Tout devant aboutir au néant dans ce Monde,
Dis-toi que tu n'es plus; puisque tu vis—sois gai

ETESSAM-ZADEH

Chajjam, solang du trunken bist von Wein, sei glücklich—
Solang im Schosse dir ein Mägdelein, sei glücklich—
Und da der Dinge Ende ist das Nichts,
So bilde, dass du nichts bist, stets dir ein! sei glücklich!

خيام طب إن نلت نشوة قرقف   وحباك وردي الخد ود وصالا
إن كان غايتنا الوجود إلى الفنا   فافرض فنائك وعش سعيدا بالا

خیام اگر ز باده مستی خوش باش　　با ماهرخی اگر نشستی خوش باش

چون عاقبت کار جهان نیستی است　　انگار که نیستی چو هستی خوش باش

And if the Wine you drink, the Lip you press,
End in the Nothing all Things end in—Yes—
Then fancy while Thou art. Thou art but what
Thou shalt be—Nothing—Thou shalt not be less.

FITZ GERALD

Khayyam, ayant l'ivresse et point d'ennui—sois gai
Près d'une exquise idole étant assis—sois gai
Tout devant aboutir au néant dans ce Monde,
Dis-toi que tu n'es plus; puisque tu vis—sois gai

ETESSAM-ZADEH

Chajjam, solang du trunken bist von Wein, sei glücklich—
Solang im Schosse dir ein Mägdelein, sei glücklich —
Und da der Dinge Ende ist das Nichts,
So bilde, dass du nichts bist, stets dir ein! sei glücklich!

خيام طب إن نلت نشوة قرقف وحباك وردي الخدود وصالا
إن كان عاقبة الوجود إلى الزوال فافرض فناءك وعش سعيدا بالا

بشنو ز من ای زبدهٔ یاران کهن   دل تنگ مکن زین فلک بی سر و بن

برگوشه عرصه سلامت بنشین   بازیچه دهر را تماشا میکن

But leave the Wise to wrangle, and with me
The Quarrel of the Universe let be:
    And, in some corner of the Hubbub coucht,
Make Game of that which makes as much of Thee.

FILTZ GERALD

Entends ce que je dis, ô mon cher camarade;
Moque-toi de ce monde et ne sois pas maussade
Assieds-toi dans un coin, contemple sagement
De ce vieil Univers l'étrange mascarade.

ETESSAM-ZADEH

يا زبدة الخلان خذ نصحي ولا　　تضجر من الدنيا بهمٍّ مزعجِ
واجلس بناءٍ بعيدٍ عن الورى وانظرن　　ألعابَ دهرك نظرةَ المتفرجِ

در دایرهٔ سپهر ناپیدا غور　　جامی است که جمله راچشانند بدور

نوبت چو بدور تو رسد آه مکن　　می نوش بخوشدلی که دور است بجور

While the Rose blows along the River Brink,
With old Khayyám the Ruby Vintage drink:
  And when the Angel with his darker Draught
Draws up to thee — take that, and do not shrink.

FILTZ GERALD

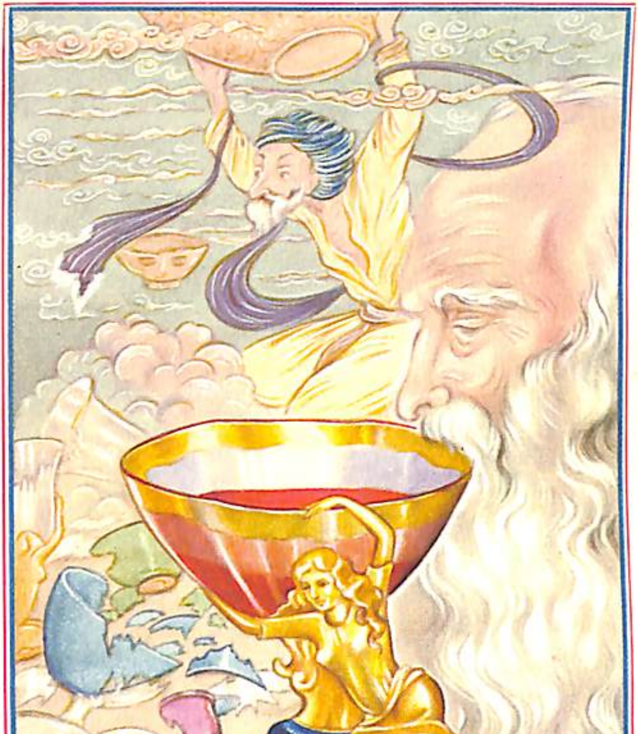
Dans l'immense Univers à l'invisible pôle,
Bois gaîment : car chacun du mal verra la geôle.
Et quand viendra ton tour de souffrir, reste calme :
C'est un verre ou chacun doit boire à tour de rôle.

ETESSAM-ZADEH

In jener Nacht, wo keine Sterne blinken.
Wo keines Auswegs Hoffnungsstrahlen winken,
Schrickt nicht zurück, wenn deine Reihe kommt!
Der Becher kreist, und jeder muss ihn trinken. —

مابين أفقٍ لا ظهورَ لغورِهِ   إشرب فإنّ الدهرَ لُجّ بجَورِهِ
وابرع بِدَورٍ [illegible]   فلكلٍّ سوف يذوقها في دَورِهِ

جامی است که عقل آفرین میزندش
صد بوسه ز مهر بر جبین میزندش

این کوزه‌گر دهر چنین جام لطیف
میسازد و باز بر زمین میزندش

Then said another—"Surely not in vain
My substance from the common Earth was ta'en
That He who subtly wrought me into Shape
Should stamp me back to common Earth again"

FILTZ GERALD

C'est une coupe d'art. La Raison tour à tour
L'admire et sur son front met cent baisers d'amours
Mais le Temps, fol potier, prend cette coupe fine
Qu'il a faite et s'amuse à la détruire un jour

ETESSAM-ZADEH

وجامٌ يروقُ العقلَ لطفًا ورقةً ... ويهفو عليهِ القلبُ من شدةِ الحبِّ
تفنّنَ خزّافُ الوجودِ بصنعِهِ ... ويكسرُهُ من بعدِ ذلكَ على التربِ

بر رهگذرم هزار جا دام نهی
گوئی که بگیرمت اگر گام نهی
یکذره ز حکم تو جهان خالی نیست
حکمش تو کنی و عاصیم نام نهی

Oh Thou who didst with Pitfall and with Gin
Beset the Road I was to wander in,
Thou wilt not with Predestination round
Enmesh me, and impute my Fall to Sin?

FILTZ GERALD

Tu mets dans tous les coins une embûche cruelle,
Seigneur, et tu nous dis « Malheur à l'infidèle! »
Tu tends le piège et puis quiconque y met les pieds
Tu le prends dès qu'il tombe, en le nommant Rebelle!

ETESSAM-ZADEH

Von allen Seiten hast Du uns mit Schlingen bedroht
Und sprichst: wer hineinfällt, den trifft der Tod.
Du suchst selbst uns verlockende Fallen zu stellen
Und strafst dann, wen sie verlockt, als Rebellen.

ألقيت في كل منهج شركا   وقلت من يخط خطوة هلكا
بالذنب أنت تبتغي [illegible] ذنبا   وكل الأحكام في يديكا

می خور که ز دل کثرت و قلت ببرد — و اندیشهٔ هفتاد و دو ملت ببرد

پرهیز مکن ز کیمیایی که از او — یک جرعه خوری هزار علت ببرد

The Grape that can with Logic absolute
The Two - and - Seventy jarring Sects confute:
The subtle Alchemist that in a Trice
Life's leaden Metal into Gold transmute.

FILTZ GERALD

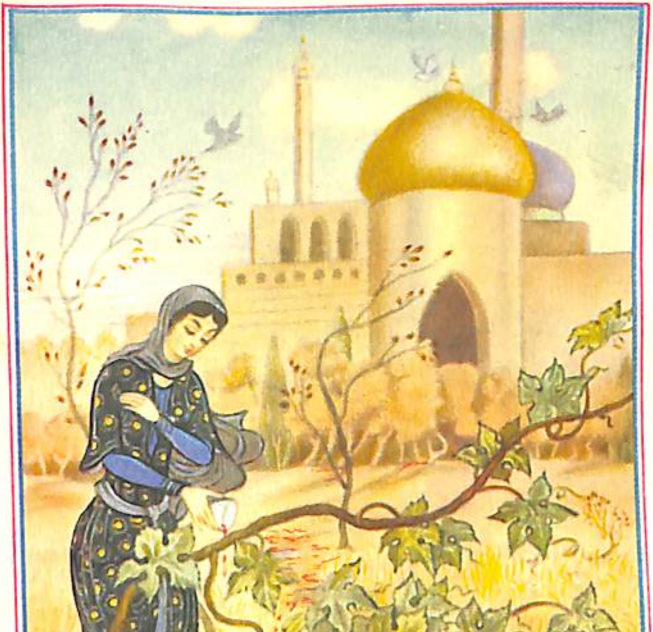
Bois du vin : il soustrait le cœur à bien des peines,
Comme aux-soixante-douze ordres, avec leurs haines.
Allons, ne t'abstiens pas d'un élixir pareil.
Dont tant soit peu guérit les maux par centaines.

ETESSAM-ZADEH

Trink Wein, um Deines Herzens Unruh zu bändigen.
Und den Streit der zwei und siebzig Secten zu endigen.
Enthalte Dich nicht dieser Alchymie :
Mit einem Kruge tausend Gebrechen heilt sie.

أحسُ الطِّلا عنكَ يُزلْ همَّ الورى وقِلّةَ الأمورِ أوْ كثرتَها
ولا تجانبْ كيمياءَ قدرةٍ تُزيلُ ألفَ علّةٍ قطرتُها

زنهار مرا ز جام می قوت کنید — وین چهره کهربا چو یاقوت کنید

چون درگذرم بباده شوئید مرا — وز چوب رزم تختهٔ تابوت کنید

Ah, with the Grape my fading Life provide,
And wash my Body whence the life has died.
    And in a Windingsheet of Vineleaf wrapt,
So bury me by some sweet Gardenside.

FILTZ GERALD

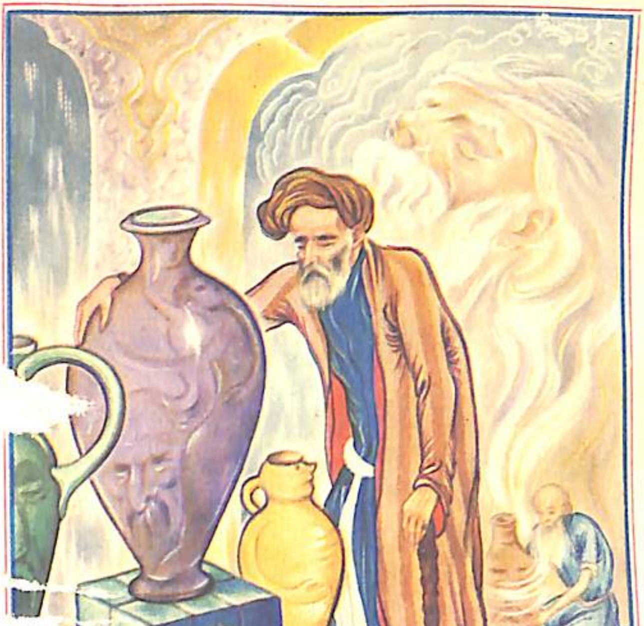
Du vin! accordez-moi cette faveur insigne!
Du rubis sur mes traits! Mon teint d'ambre est indigne.
Lorsque je serai mort, lavez-moi dans du vin
Et faites mon cercueil tout en pur bois de vigne.

ETESSAM-ZADEH

O teure Genossen vom Trinkerorden,
    Gelb wie Bernstein ist mein Antlitz geworden,
Bringt Wein um es wieder zu beleben
    Und den Wangen gesunde Röte zu geben.
Und leg' ich mich einst zum Sterben nieder,
    So wascht mit rotem Wein meine Glieder;
Das Holz des Weinstocks diene zur Truhe,
    So lasst mich tragen zur ewigen Ruhe.

اجْعَلُوا قُوتِيَ الطِّلا وَأَحِيلُوا   كَهْرَبَاءَ الخُدُودِ لِلْيَاقُوتِ
وَإِذَا مِتُّ فَاجْعَلُوا الرَّاحَ غُسْلِي   وَمِنَ الكَرْمِ فَاصْنَعُوا تَابُوتِي

بر کوزه گری پریر کردم گذری　　　از خاک همی نمود هر دم هنری

من دیدم اگر ندید هر بی بصری　　　خاک پدرم در کف هر کوزه گری

Listen again. One Evening at the Close
Of Ramazán, ere the better Moon arose,
In that old Potter's Shop I stood alone
With the clay Population round in Rows.

FILTZ GERALD

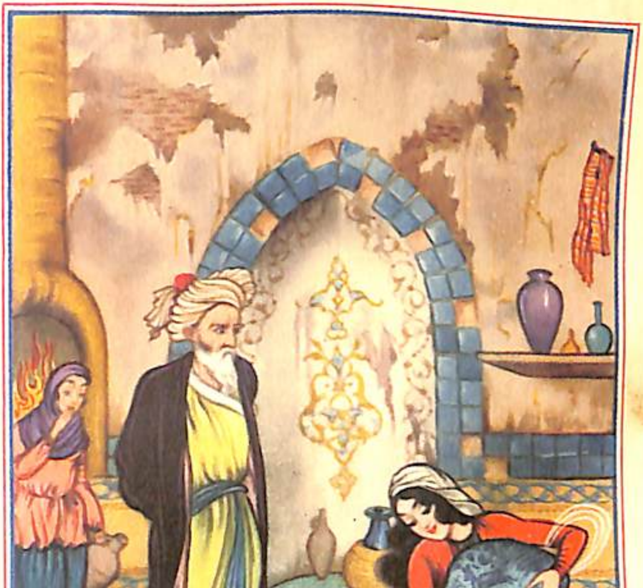
Un fabricant de pots, hier, dans le quartier,
Un peu d'argile en main, poursuivait son métier.
Or, je vis de mes yeux (tant pis pour les avéugles).
Les cendres de mon père en les mains du potier .

ETESSAM-ZADEH

Einen Töpfer hab' ich beim Werke gesehen
Den Krügen Hälse und Henkel zu drehen;
Er nahm den Stoff zu den Thongeschöpfen
Aus Bettlerfüssen und Königsköpfen .

مَرَرْتُ أمسِ بخزّافٍ يُدقّقُ في ... صُنعِ الثّرى دائباً مِن دونِ إنصافِ
شاهَدْتُ إنْ لَمْ يُشاهِدْ غيرُ ذي بَصَرٍ ... ثرى جُدودي بِكفّي كُلِّ خزّافِ

آندم که نهال عمر من کنده شود
واجرام زیکدگر پراکنده شود
گر زانکه صراحی کنند از گل من
حالی که پر از باده شود زنده شود

Then said another with a long-drawn Sigh,
"My Clay with long oblivion is gone dry:
    But, fill me with the old familiar Juice,
Methinks I might recover by-and-bye!"

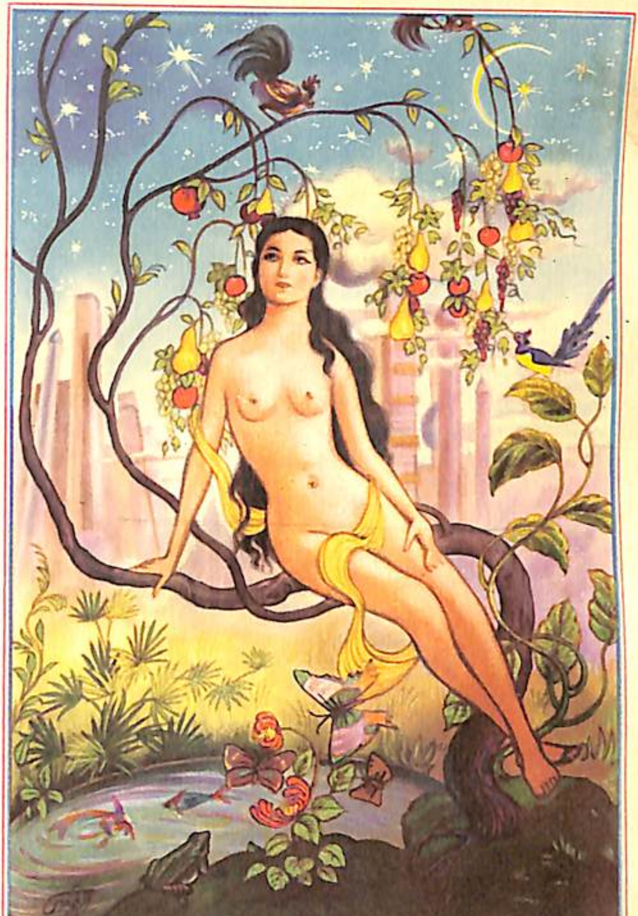
FILTZ GERALD

Quand l'arbre de ma vie, écroulé dans l'abime,
Sera rongé, pourri, du pied jusqu'à la cime,
Lors, si de ma poussière on fait jamais un pot,
Qu'on l'emplisse de vin, afin qu'il se ranime!

ETESSAM-ZADEH

مَتَى اقْتَلَعَتْ كَفُّ الْمَنِيَّةِ دَوْحَتِي   وَعُدْتُ لَدَى أَقْدَامِهَا أَتَعَفَّرُ
فَلَا تَصْنَعُوا [illegible] كُوزَ تُرْبَتِي   عَسَى تملأ بالرّاحِ يَوْمًا فَأُنْشَرُ

من بندهٔ عاصیم رضای تو کجاست　　تاریک دلم نور و صفای تو کجاست

بر من تو بهشت اگر به طاعت بخشی　　این مزد بود لطف و عطای تو کجاست

Oh Thou, who Man of baser Earth didst make,
And who with Eden didst devise the Snake;
For all the Sin wherewith the Face of Man
Is blacken'd, Man's Forgiveness give—and take!

FILTZ GERALD

Je suis rebelle; où donc est ton autorité?
J'ai la nuit dans le cœur; où donc est ta clarté?
Si tu donnes l'Eden pour notre obéissance.
Ce n'est là qu'un salaire, où donc est ta bonté?

ETESSAM-ZADEH

O Du, der aller Menschen Gedanken und Herzen geprüft.
Und Jeglichen wieder erhebt, der durch Schmerzen geprüft;
Dass Du Erhebung auch mir, der in Sünden gefallen, gewährst
Fleh! ich Dich an, o Herr! wie Du sie allen gewährst,

أَنَا عَبدُكَ العاصي فَأَينَ رِضاكا   وَلَقَد دَجى قَلبي فَأَينَ سَناكا
إِن كُنتَ تَمنَحُنا الجِنانَ بِطاعَةٍ   [illegible] بَيعًا فَأَينَ عَطاكا

توبه مکن از می اگرت می باشد
صد توبهٔ نادمات در پی باشد
گل جامه‌دران و بلبلان نعره‌زنان
در وقت چنین توبه روا کی باشد

Indeed, indeed, Repentance oft before
I swore—but was I sober when I swore?
And then and then came Spring, and Rose - in - hand
My thread-bare Penitence a-pieces tore.

FILTZ GERALD

De ne plus boir, ami, ne fais pas le serment.
Voir du vin et rester sans boire, oh. quel tourment :
La rose se dévêt et le rossignol chante.
Qui donc renonce au vin en un pareil moment ?

ETESSAM-ZADEH

لا تتب قط عن الراح فكم — توبة منها يتوب التائب
قد شدا البلبل والنور زهرها — أبهذا الوقت يتوب الشارب

نیکی و بدی که در نهاد بشر است　　شادی و غمی که در قضا و قدر است

با چرخ مکن حواله کاندر ره عقل　　چرخ از تو هزار بار بیچاره‌تر است

And that inverted Bowl we call The Sky,
Whereunder crawling coop't we live and die,
    Lift not thy hands to *It* for help—for It
Rolls impotently on as Thou or I.

FITZ GERALD

Ni les actes—mauvais ou bons—du genre humain,
Ni le bien, ni le mal que nous fait le Destin,
Ne nous viennent du Ciel, car le Ciel est lui-même
Plus impuissant que nous à trouver son chemin.

ETESSAM-ZADEH

Glaubt nicht, das alles vom Himmel bestimmt,
    Was Gutes und Böses im Menschen glimmt,
Was das Herz betrübt und das Herz erhellt,
    Je nachdem es dem launischen Schicksal gefällt.
Das Himmelsrad kreist kreist ohne Ruh
    Und ist weit schlimmer daran als Du
Im Wirrsal und Getriebe
    Auf der Bahn der ewigen Liebe.

حُسْنُ الأُمُورِ وَقُبْحُهَا مِنْ نَحْوِنَا　　وَمِنَ الْقَضَا فَرَحٌ وَحُزْنٌ مُدْنِفُ
لَا تَعْزُ لِلْأَمْلَاكِ تِلْكَ فَإِنَّهَا　　أَوْهَى بِبُرْجِ الْحُبِّ مِنْكَ وَأَضْعَفُ

ای رفته بچوگان قضا همچون گو
چپ میخور و راست میرو و هیچ مگو
کانکس که ترا فکنده اندر تک و پو
او داند و او داند و او داند و او

The Ball no Question makes o[illegible] and Noes
But Right or Left as strikes the Player goes;
And He that toss'd Thee down into the Fidle,
He knows about it all—HE knows—HE knows!

FILTZ GERALD

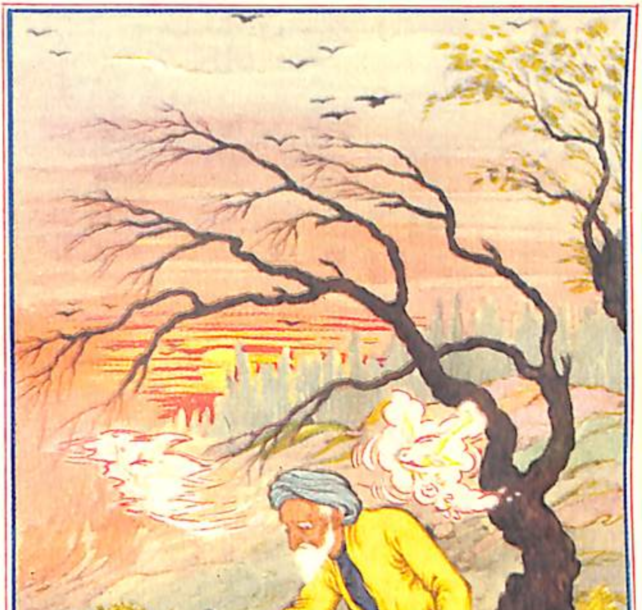
Comme une boule, au gré de la Fatalité,
Roule à droite et tais-toi, quoique à gauche jeté,
Pauvre homme, car celui qui t'amène en ce Monde,
Lui seul, Lui seul, Lui seul connaît la Vérité !

ETESSAM-ZADEH

O Du! vom Los getrieben wie vom Schlägel Ballen,
Der Du in Lust des Wein's und der Huris gefallen,
Du bist gefallen auf des Ewigen Geheiss;
Er ist es, der es weiss, der's weiss, der's weiss, der's weiss.

يَا مَن غَدَوتَ بِجَوكَانِ القَضَا كُرَةً سِر كَيفَ شَاءَ وَلَا تَنبِس بِبِنتِ فَمِ
فَمَن رَمَى بِكَ فِي [illegible] مُضطَرِبًا أَدرَى وَأَعلَمُ مَا يَجرِي مِنَ القِدَمِ

افسوس که نامه جوانی طی شد   وآن تازه بهار زندگانی دی شد
آن مرغ طرب که نام او بود شباب   فریاد ندانم که کی آمد کی شد

Alas, that Spring should vanish with the Rose!
That Youth's sweet-scented Manuscript should close!
The Nightingale that in the Branches sang,
Ah, whence, and whither flown again, who knows!

FILTZ GERALD

Le livre des beaux jours, hélas! finit trop vite.
Déjà le doux printemps d'allégresse nous quitte.
Cet oiseau de gaîté dont Jeunesse est le nom,
Je ne sais quand il vint, ni quand il prit la fuite.

ETESSAM-ZADEH

Ach, des Lebens Mai naht dem Ziele,
Vorbei sind die Freuden und Spiele!
Dieser Vogel der Fröhlichkeit
Genannt die Jugendzeit,
Schwang fort sein Gefieder,
Und kommt nicht wieder!
Ich weiss nicht, wann er gekommen, —
Und wohin den Weg er genommen.

قد انطوى سفر الشباب واغتدى ربيع أفراحي شتاءً مجدبا
لهفي لطائر كان يدعى بالصبا متى أتى وأي وقت ذهبا

چون جود ازل بود مرا انشا کرد
بر من ز نخست درس عشق املا کرد

وانگاه قراضه ریزه عشق دل
مفتاح در خزائن معنی کرد

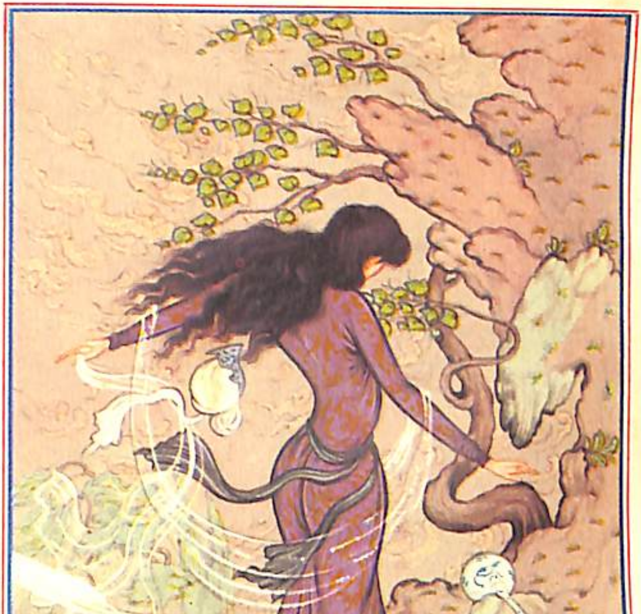
The Vine had struck a Fibre; which about
It clings my Being—let the Súfi flout;
Of my Base Metal may be filed a Key,
That shall unlock the Door he howls without.

FITZ GERALD

Le jour où l'Eternel me créa par bonté,
Sur la tendresse un cours par Lui me fut dicté.
C'est Lui qui prit mon cœurs et fit de ses parcelles
Des clefs pour les trésors de la subtilité.

ETESSAM-ZADEH

حين جود الاله فاض برابى   وبدرس الغرام قدما حبانى
ولقد صاغ من قراضة قلبى   بعد هذا مفتاح كنز المعانى

من ظاهر نیستی و هستی دانم — من باطن بر فراز و پستی دانم

با اینهمه از دانش خود شرمم باد — گر مرتبه‌ای ورای مستی دانم

For " Is " and " Is - NOT " though *with* Rule and Line.
And " UP-AND - DOWN " *without*, I could define
I yet in all I only cared to know,
Was never deep in anything but — Wine.

FILTZ GERALD

Il n'est dans l'Univers rien que je ne connaisse.
Je vois même le fond de plus d'une prouesse.
Hé bien, puissé-je, ami, perdre mon savoir
Si je sais un état au- dessus de l'ivresse !

ETESSAM-ZADEH

Wie lange willst Du noch leben,
In selbstvergötterndem Streben
Im Wahn, es müsse Deine Pflicht sein,
Den Grund zu suchen von Sein und Nichtsein ?
Trink Wein! Ein Leben, das eilt zum Tod,
Folgt nur dem einen klugen Gebot,
Sich glücklich bis an's Ende zu bringen,
Mit Wein und sonstigen guten Dingen.

لا عيش لي بسوى صافي المدام ولا   أطيق حملاً بدون الراح للجسد
ما أطيب السكر والساقي يناولني [illegible]   [illegible] من الكؤوس يدي

ترکیب پیاله که درهم پیوست　　بشکستن آن روا نمیدارد مست

چندین سر و پای نازنین از سر دست　　بر مهر که پیوست و بکین که شکست

Another said— "Why, ne'er a peevish Boy
Would break the Bowl from which he drank in Joy;
Shall He that *made* the Vessel in pure Love
And Fansy, in an after Rage destroy!"

FITZ GERALD

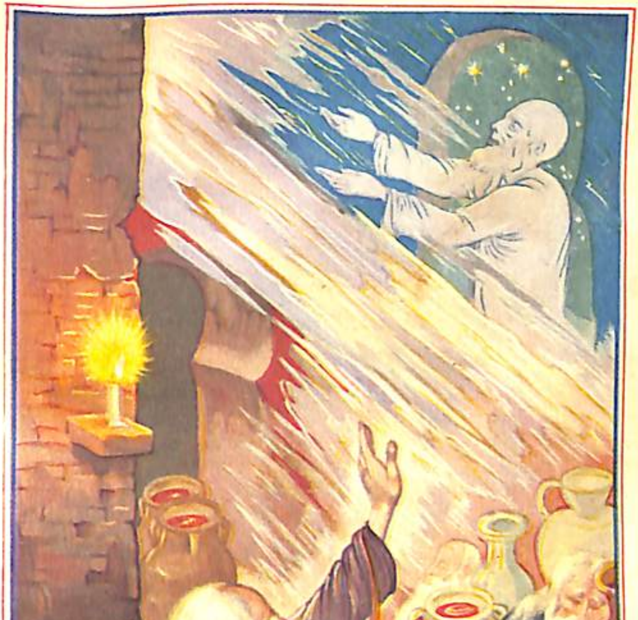
Beau dessin de la coupe, oh! qui t'a composé ?
A t'effacer qui peut se croire autorisé ?
Las! quel amour créa ces pieds, ces mains, ces têtes,
Et par quelle fureur tout cela fut brisé !

ETESSAM-ZADEH

Wer schuf in Liebesglut das Meistersstück,
der Augen, Arme, heisser Busen Glück?
Und wessen Hand führt dann in wildem Hasse
die eigne Schöpfung in das Nichts zurück ?

هَلِ الجَامُ مَهْمَا تَمَّ صُنْعًا وَدِقَّةً — يَرَى كَسْرَهُ مَنْ كَانَ مُنْتَشِيًا سُكْرًا
فَمَنْ بَرَى أَرْدَافًا وَسَاقًا لَطِيفَةً — وَرَأْسًا وَكَفًّا ثُمَّ يَكْسِرُ مَا كَسَرَا

با تو بخرابات اگر گویم راز   به زانکه بمحراب کنم راز و نیاز
ای اوّل و ای آخر خلقان همه تو   خواهی تو مرا بسوز خواهی بنواز

And this I know: whether the one True Light,
Kindle to Love, or Wrath consume me quite,
One Glimpse of It within the Tavern caught
Better than in the Temple lost outright.

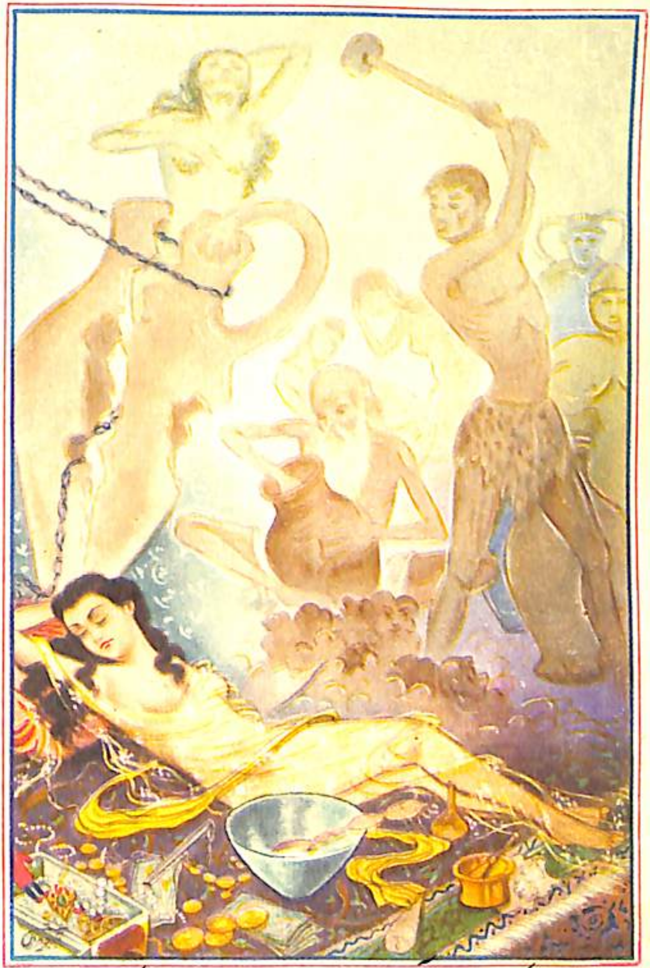
FITZ GERALD

Je peux, dans la taverne, à Toi me confier,
Mieux qu'en allant, dans le Mehrab prier.
O Toi, commencement et fin de tous les êtres,
A toi de me brûler ou dome gracier.

ETESSAM-ZADEH

Ich mag lieber mit Dir sein in der Schenke,
Um Dir alles zu sagen, was ich denke,
Als ohne Dich vor die Kanzel treten,
In gedankenlosen Worten zu beten.
Ja, Du Schöpfer aller Dinge
Im kreisenden Weltenringe
So will ich leben und sterben,
Zum Segen oder Verderben!

إن لم أطعك إلهي في الحيوة ولم أطهر النفس من أدران عصيان
فليست النفس من جدواك قانطة إذ لم أقل قط إن الواحد اثنان

دارنده چو ترکیب طبایع آراست		از بهر چه افگندش اندر کم و کاست

گر نیک آمد شکستن از بهر چه بود		ور نیک نیامد این صور عیب کراست

None answer'd this; but after Silence spake
A Vessel of a more ungainly Make:
" They sneer at me for leaning all awry;
What? did the Hand then of the potter shake?"

FILTZ GERALD

Après avoir sculpté les êtres, mains divines.
Pourquoi donc brisez-vous ces pauvres figurines?
Sont-elles sans défaut? Pourquoi donc les casser?
Est-ce leur faute enfin d'être pas assez fines?

ETESSAM-ZADEH

Als du das Leben schufst, schufst du das Sterben.
Die eig'nen Werke weihst du dem Verderben.
Wenn schlecht dein Werk war, sprich, wen trifft die Schuld?
Und war es gut, warum schlägst du's in Scherben?

لِمَاذا غَدَاةَ الرَّبُّ رَكَّبَ هٰذِهِ الْ　　عَنَاصِرَ لَمْ يُحْكِمْ تَنَاسُبَهَا الرَّبُّ
إِذَا رَاقَ مَبْنَاهَا فَلِمْ خَرَابُهَا　　وَإِنْ لَمْ تَرُقْ مِنْهُ فَمِمَّنْ أَتَى الْعَيْبُ

گویند بحشر جستجو خواهد بود
و آن یار عزیز تندخو خواهد بود
از نیکی محض جز نکویی ناید
خوش باش که عاقبت نکو خواهد بود

Said one — " Folks of a surly Tapster tell,
And daub his Visage with the Smoke of Hell;
They talk of some strict Testing of us—Pish !
He's a Good Fellow, and' twill all be well."

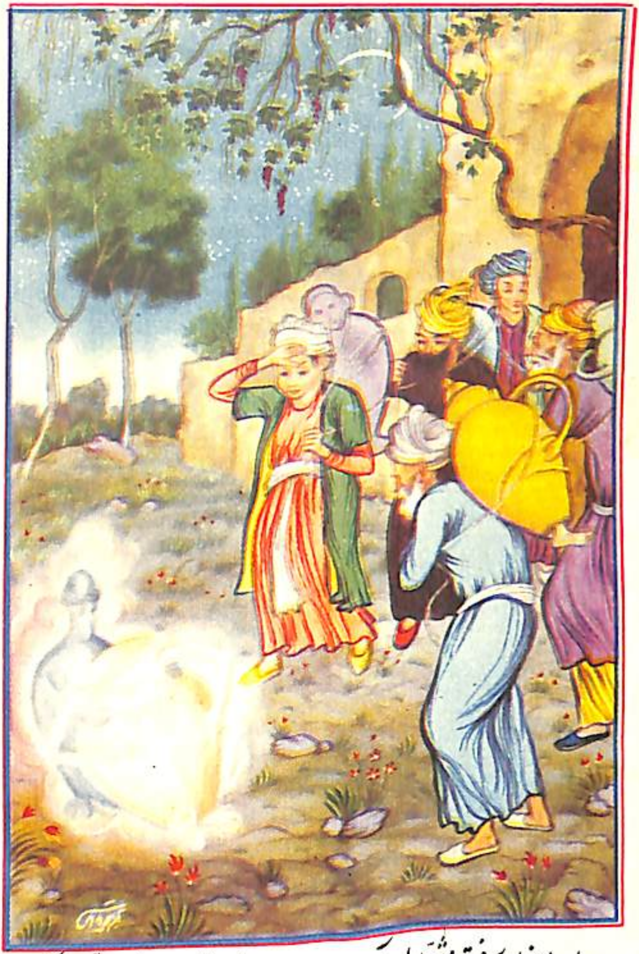
FILTZ GERALD

On dit qu'au jour dernier, en causant avec nous,
Dieu, cet ami chéri, va se mettre en courroux.
Il ne peut qu'être bon, le Bon par excellence,
Ne t'inquiète donc pas, il nous sera très doux.

ETESSAM-ZADEH

Am jüngsten Tag weckt uns der Prüfung Horn,
Und der geliebte Freund erglüht im Zorn,
Doch muss sich alles noch zum Guten kehren,
Denn reine Güte ist des Guten Born.

قالوا سيشتد الحساب بنا غدا ويضيق صدر حبيبنا في المحشر
لم يكن من حسن سوى حسن إذن حسنت عواقبنا فطب واستبشر

ماه رمضان برفت و شوال آمد
هنگام نشاط و عیش و قوال آمد
آمد گه آنکه خیکها اندر دوش
گویند که پشت پشت حمال آمد

So, while the Vessels one by one were speaking,
One spied the little Crescent all were seeking:
And then they jogg'd each other, " Brother! Brother!
Hark to the Porter's Shoulder-knot a-creaking! "

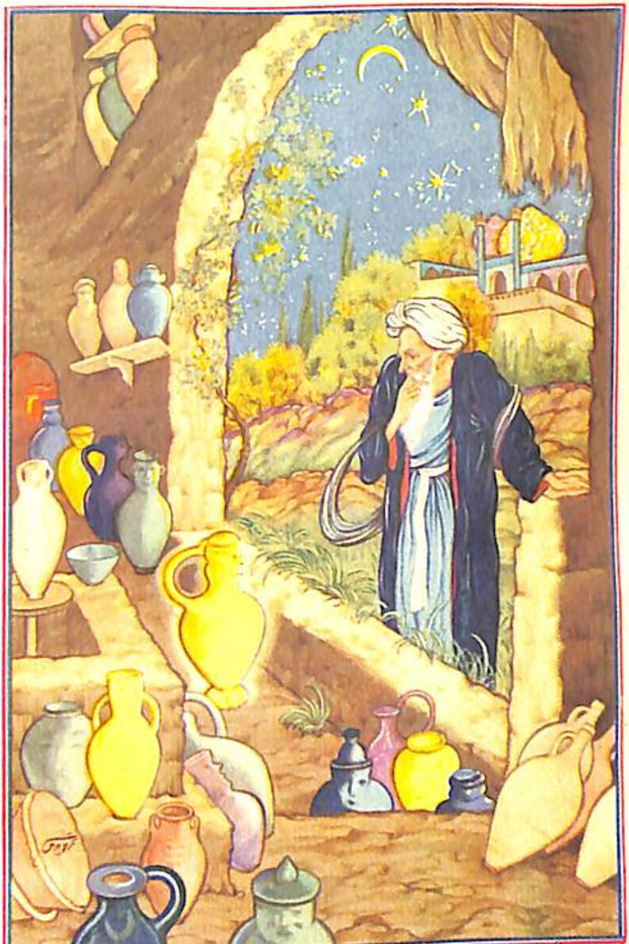
FILTZ GERALD

Fini le Ramazan, et vive donc Chawwal!
Il est venu le mois du plaisir sans égal!
Il est grand temps qu'on dise: « Outres sur leurs épaules,
Arrivent les porteurs de vin : quel bon régal! »

ETESSAM-ZADEH

Was Ramadan verbot, Schawwal soll's geben!
Erzähler schrein, ein Wirbel fasst das Leben,
Die Träger schultern ihre Kalabassen
Und helfen frisch der andern Last zu heben.

إذا ما جاءنا رمضان يلقى   به القيد الثقيل على حجانا
فأغفل بالملاهي الناس حتى   تخالوا أن شوالا أتانا

در کارگه کوزه گری رفتم دوش
دیدم دو هزار کوزه گویا و خموش
ناگاه یکی کوزه برآورد خروش
کو کوزه گر و کوزه خر و کوزه فروش

And strange to tell, among that Earthen Lot
Some could articulate, while others not:
And suddenly one more impatient cried —
" Who *is* the Potter, pray, and who the Pot ? "

FILTZ GERALD

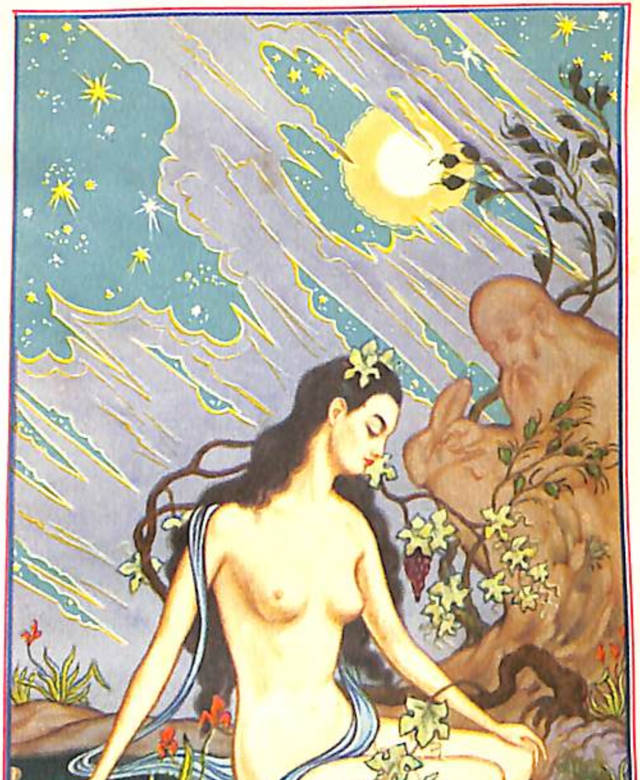
J'ai vu chez un potier, dans de vastes espaces,
Deux mille pots, les uns muets, d'autres loquaces .
A son voisin un pot disait « Où sont allés
Le potier, l'acheteur et le vendeur rapaces ؟ »

ETESSAM-ZADEH

Bei einem Töpfer sah ich gestern zweitausend Krüge,
Die einen stumm, die anderen redend, als ob jeder frügc :
Wer hat uns geformt und wo stammen wir her ?
Wer ist hier der Käufer, und der Verkäufer, wer ?

شاهدت ألفي جرة في معمل   تدعو ولم تفتح بنطق فاها
[illegible]   صنع الجرار وباعها وشراها

زین پیش نشان بودنیها بوده است
پیوسته قلم ز نیک و بد فرسوده است
اندر تقدیر آنچه بایست بداد
غم خوردن و کوشیدن ما بیهوده است

The Moving Finger writes; and, having writ,
Moves on: nor all thy Piety nor Wit
Shall lure it back to cancel half a Line,
Nor all thy Tears wash out a Word of it.

FILTZ GERALD

Tout est depuis longtemps écrit sur la Tablette;
Et la Plume demeure obstinément muette.
Tout se fait, bien ou mal, comme veut le Destin.
Fou qui lutte et plus fou qui pleure sa défaite!

ETESSAM-ZADEH

O Herz, da die Welt nichts als Schatten und Schein
Warum quälst Du Dich ab in unendlicher Pein?
Mit ruhigem Sinn geh' dem Schicksal entgegen,
Und glaub nicht, es ändere sich Deinetwegen!

إنّ القضاءَ لأمرٌ لا يُرَدُّ وما نَصيبُ ذي الهمِّ إلّا السُّقمُ والألمُ
إن تقضِ عمرَكَ بهمومِ الفؤادِ فلن تَزيدَ شيئاً على ما خطَّهُ القلمُ

انانکه محیط فضل و آداب شدند   در کشف علوم شمع اصحاب شدند
ره زین شب تاریک نبردند برون   گفتند فسانهٔ و در خواب شدند

Then to the rolling Heav'n itself I cried,
Asking. " What Lamp had Destiny to guide
    Her little Children stumbling in the Dark ? "
And — " A blind understanding ! " Heav'n replied

FILTZ GERALD

Ceux qui furent doués de toutes les vertus
Et léguerent leur flamme aux amis qu'ils ont eus,
Ne sont jamais sortis de cette nuit profonde :
Ils ont dit quelque fable, et puis, ils se sont tus.

ETESSAM-ZADEH

Die Edelsten, die je die Welt gelehrt ,
die man noch jetzt als leuchtend Licht verehrt ,
sie blieben in der Finsternis. Nur Märchen
erzählten sie und sind dann heimgekehrt.

إنّ الأولى بلغوا الكمال وأصبحوا   ما بين صحبهم سراج النادي
لم يكشفوا حلك الدياجي بل حكوا   أسطورة ثم انثنوا لرقاد

ما لعبتکانیم و فلک لعبت باز   از روی حقیقتی نه از روی مجاز

بازیچه همی کنیم بر نطع وجود   رفتیم بصندوق عدم یک یک باز

'Tis all a Chequer-board of Nights and Days
Where Destiny with Men for Pieces plays:
    Hither and thither moves, and mates, and slays,
And one by one back in the Closet lays.

FILTZ GERALD

Nous amusons le Ciel, pauvres marionnettes!
(Sans nulle métaphore, oh, les choses sont nettes!)
Un à un nous rentrons au coffr du Néant,
Après avoir joué, sur Terre, nos saynettes.

ETESSAM-ZADEH

Wir sind hier nichts als ein Spielzeug des Himmels
    und der Natur;
Dies ist als Wahrheit gemeint, nicht metaphorisch nur.
Wir gehn, wie die Steine im Bretspiel, durch vieler
    Spieler Hände,
Und werden beiseite geworfen in's Nichts, wenn
    das Spiel zu Ende.

غدونا لدى الأفلاك ألعابَ لاعبٍ   أقولُ مقالاً لستُ فيه بكاذبِ
على نطعِ هذا الكونِ قد لعبت بنا   وعُدنا لصُندوقِ الفنا بالتّعاقبِ